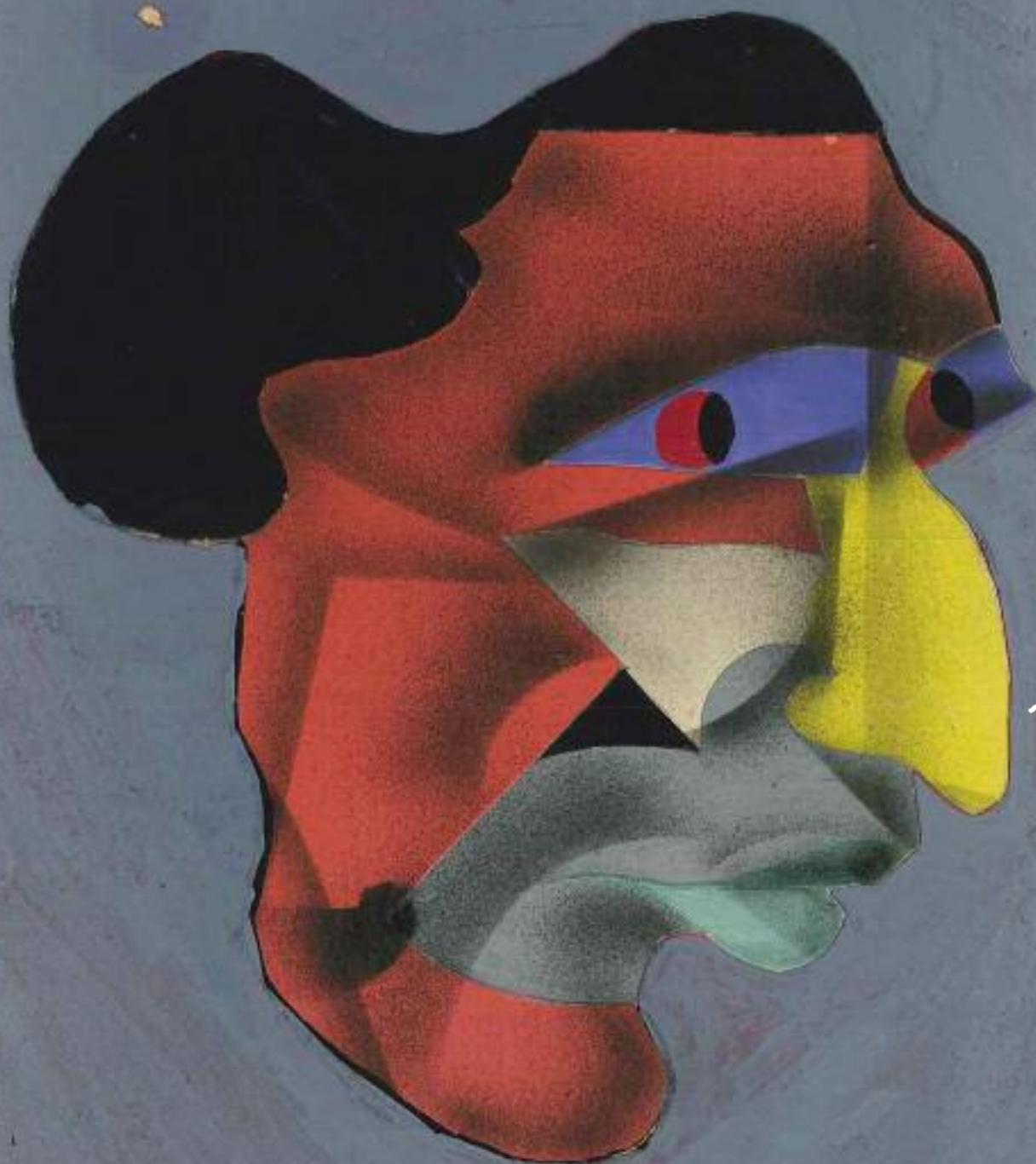

ÀGORA
CULTURAL

ÀGORA

Època III • Núm. 16-17 • març 2011

Josep Fontbernat i Verdaguer

El mestre Josep Fontbernat, als 34 anys de la seva mort, es mereix molt més que un record. Ens cal el reconeixement i la recuperació de la seva obra intel·ligent, sensible i culta.

No per discreta l'hem de deixar oblidada.

Ens cal redescobrir-la, estudiar-la a fons i divulgar-la. Tant en l'àmbit musical com periodístic. Com li agrada dir a Sergi Mas, en Josep Fontbernat és un artista forjat en el noucentisme català del segle XX.

I gràcies a ell i a la seva obra podem dir que Andorra ha conegut la seva pròpia etapa noucentista.

Aquest número doble, forçat per les circumstàncies de crisi, aplega un especial d'astronomia que abasta l'Alt Urgell, la Cerdanya i Andorra, en què es presenten les activitats realitzades i els projectes que han de venir en aquest àmbit de la cultura tan gran i llunyà però tan proper alhora i que ha marcat i marcarà el nostre destí.

Donem la benvinguda a Musicàlia, la vintena entitat que s'incorpora al projecte conjunt d'Àgora Cultural del Principat d'Andorra.

LA TRONA

VELLES CASES ANDORRANES (VCA)
ASSOCIACIÓ ANDORRANA DEL CÒMIC, L'ANIMACIÓ I LA IL·LUSTRACIÓ (L'ARCA)
ASSOCIACIÓ DE METEOROLOGIA D'ANDORRA I CIÈNCIES DE L'ATMOSFERA (AMACA)
ASSOCIACIÓ DE MÚSICS D'ANDORRA (ASMA)
ASSOCIACIÓ D'EScriptors DEL PRINCIPAT D'ANDORRA (AEPA)
ASSOCIACIÓ DE CREATIUS D'ANDORRA LA XARRANCA (LX)
ASSOCIACIÓ MUSICAL I D'AMICS DE MOZART (AMAM)
ASSOCIACIÓ PER LA DEFENSA DE LA NATURA (ADN)
ASSOCIACIÓ SOCIOCULTURAL AVERROES (ASCA)
CENTRE DE LA CULTURA CATALANA (CCC)
CERCLE DE LES ARTS I DE LES LLETRES (CALL)
CINECLUB DE LES VALLS (CCV)
ESBART SANTA ANNA (ESA)
FEDERACIÓ ANDORRANA DE FOTOGRAFIA (FAF)
FUNDACIÓ AMICS DELS ORGUES DE LES VALLS D'ANDORRA (FAOVA)
GRUP D'AMICS DE LES MATEMÀTIQUES D'ANDORRA (GAMMA)
MUSICÀLIA (M)
ORFEÓ ANDORRÀ (OA)
PROMODANSA (PD)
SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES (SAC)

Portada:
Retrat de Josep Fontbernat per Miquel Calvet i Martí.
Fotografia de Josep Fontbernat al seu escriptori d'Andorra la Vella

Contraportada:
Caricatures de: Sergi Mas (2011), J. Rahola (1948), Robert, Xavier Thibault (2006) i Sergi Mas (1977). Fotografies de Josep Fontbernat el 1975 i el 1924

Amb el suport de

Agraïments:

A la família Fontbernat (Marylou i Enric), als autors dels escrits, a Sergi Mas, a Daniel Areny, a Òscar Sánchez, a Pere Figuereda, a Emili Casademont, a Jaume Riba, i a Bonaventura Adellach

Fotografies: Família Fontbernat, Daniel Areny, Òscar Sánchez, Jaume Riba i Sabaté, Miquel Sistach, Sílvia de Cambra, Albert Bulbena, Josep Peralba, AASU, GRC, Dorte Passer i Jorgen Gamst, NASA, Servei Fotogràfic de Govern, AMB i APS

Aquesta publicació resta oberta a tots els suggeriments i col·laboracions (mitjançant opinions, articles o d'altres formes) de tots els seus lectors. Actua com a consell de redacció de la revista, Àgora Cultural. Podeu enviar els vostres escrits degudament signats a la seu social de l'entitat, o bé a:
Centre cultural la Llacuna, carrer Mossèn Cinto Verdguer, 4. AD500 - Andorra la Vella
sac@andorra.ad

© Àgora Cultural
© dels seus autors els escrits, dissenys, imatges i fotografies

Consell de redacció: Àgora Cultural
Secretariat: Velles Cases Andorranes
Coordinació: Societat Andorrana de Ciències
Disseny i maquetació: Ara Disseny® (ADEMG)
Impressió: Gráficas Fornesa SL

DL: AND.714-2003

Sumari

Homenatge a Josep Fontbernat i Verdguer

3 a 17

Escrits de: Antoni Pol, Òscar Sánchez, Maria Lluïsa Fontbernat, Daniel Areny, Sergi Mas, Enric Fontbernat, Àngels Mach, Pere Figuereda, Emili Casademont i Natàlia Navarro

Citacions de: Josep Fontbernat, Elidà Amigó, Antoni Morell, Ismael Pitarch, Joan Burgués, Josette Fontbernat, Miquel Martí i Pol, Jose Casassús, Ladislau Baró, Albert Manent, Joan Gay, Dani Vivern, Montserrat Vayreda, Diccionari Enciclopèdic d'Andorra i Xavier Rebés

Especial Astronomia

24 a 43

Escrits de: Àngels Mach, Bonaventura Adellach, Miquel Sistach, Albert Bulbena, Josep Peralba, Gustavo E. García, Enric Quílez, Àngel Rodríguez, Alexandra Grebennikova, Ignasi Ribas

Poemari

44

Premis Concurs Martí i Pol de la Biblioteca Pública 2010
Lliurament el 23 d'abril del 2010 al Teatre Comunal

Enticultura

46

VII Setmana de les Matemàtiques d'Andorra (GAMMA)

Retalls

46

Presentació de la revista Àgora Cultural núm 15
UdArt Poesia

L'Odissea Cultural

47

Josep Fontbernat, del record a la recuperació

Text: Antoni Pol i Solé

HOMENATGE

Recuperar el record de la personalitat i del personatge que fou Josep Fontbernat i Verdaguer (1896, Estanyol –1977, Andorra la Vella), és escaient 33 anys després de la seva mort.

No només per continuar sent conscients de la memòria del que fou i féu, primer a fora i després a Andorra; sinó, i, sobretot, per la necessitat de reaprofitar el seu llegat, en forma dels missatges que ens deixà, plenament vigents i convenients, tant des de les seves mateixes vivències com dels Chors Andorrans que va saber organitzar i dirigir i com des del seu *Glossari andorrà* i emissions radiofòniques, emeses a través de la Ràdio de les Valls (Sud Radio) entre el 1959 i el 1977.

Que aquesta recuperació no és un caprici ho proven les publicacions o escrits fets sobre ell els darrers anys, entre altres *L'home dels cent homes* (1996) d'Emili Casademont; *Apunt sobre Fontbernat* (2003), de Ladislau Baró; *Perennitat de les Glosses de Josep Fontbernat* (2003), d'Albert Manent; *Josep Fontbernat i Verdaguer* (2006), de Montserrat Vayreda i altres, el text de Pere Miquel Fonolleda (2007) sobre el darrer llibre, així com la reedició de part del seu *Glossari andorrà* de 1966, concretament 21 més 3 noves glosses en el *Glossari d'en Fontbernat*, per l'ajuntament d'Anglès i l'Editorial d'Andorra presents a Anglès el 22 de gener passat, i l'homenatge i reconeixement de la seva obra en aquest número 16/17 de la revista Àgora Cultural.

Home senzill, culte i d'extrema sensibilitat no deixà mai d'homenatjar els altres a través de les glosses. Ho féu amb Pau Casals, Francesc Cairat, Andreu Claret, l'esbart Santa Anna, Esteve Albert, el padrí Ricard Mas, Joan Sasplugas, Isabel Sandy, el cònsol Jacint Riberaigua, Adonis Moulène, Bonaventura Armengol, Dolors Vila de Puiggròs, Magí Serés, la cobla Principal de la Bisbal, Line Vila-Mir, Rafael Benet, Gumersind Sanmartí, Henri Six, Joaquim Noy, Julià Reig, Deodat de Severac, Maria Rosa Montpeller, Paul Philip, Salvador Saludes, Mn. Jaume Angelagós, el Dr. Josep Sanabre, Wanda Landowska, Bartumeu Rebés, el vell Flora i l'Esperança, Regina Pous, Pere Pantebre, la policia andorrana, Antoni Massoni, Sergi Mas, Joan Sansa, General Catardi, Antoni Forné, Domènec de Bellmunt, l'abat Josep Salvat, Francesc Viladomat, Antoni Farrero, Miquel Martí, Mn. Lluís Pujol, Marc Vila, Oriol Martorell i la coral Sant Jordi, Josep Maria Guilera, Maurice Justin, Jean Jacquet, Pierre Villeneuve, Ramon d'Areny Plandolit, Lluís Capdevila, Simó Duró, Carolina d'Areny Plandolit, François Verdier, la reina Fabiola, Frederic Mistral, Josep Villalon, Concepció Serra de Passola, Julià Gual, Ventura Gassol, Josep Aleu, Valentí Claverol, Michèle Jean-

Paul Colas, Josep Mas, Isidre Marvà, Antoni Florit, Joan O'Pinsà, Andreu Montpeller de Jacoupi, Francesc Pujols, Regina Valls de Codina, Joan Rosanas, Àngel Cayuelas, Pere Dot, Samuel Perenya, Pilar de Sansa, Marcela Arana, Magda Font, Josep Tarradellas, Eduard Bonell, Casimir Arajol, Jacques Magne, Joan Bausili, la princesa Gràcia de Mònaco, Josep Crespo, els veguers de França, Jaume Mas, Assumpció Falip, Paul Pellisier, el Dr. Antoni Picart, Henri Duclos, Eliseu Jubert, Maria del Àngels Vayreda, Jean-Paul Colas, el mestre Lluís Virgili, Charlie Chaplin, Màrius Torres, Jane Bourniquel i molts més a qui deuria recordar en l'emissió a l'entorn d'unes 6.000 glosses que se suposa va radiar durant divuit anys.

La seva cultura, però sobretot la seva lucidesa forjada en una experiència vital àmplia, dura i apassionant, li feien veure i entendre la realitat, tal com és, interdependent i plural. Aquest és un d'entre molts dels seus missatges.

Avui perquè el món s'ha eixamplat ens mirem només el global i ens hem oblidat del que ens envolta, el que es troba a un dia de viatge i ens és físicament proper.

Josep Fontbernat ens mostra, amb naturalitat, com estem units amb tot aquest entorn immediat regional proper al qual estem lligats històricament, econòmicament, socialment i culturalment, molt més del que ens podem imaginar.

I com hi és possible i necessària, per profitosa, una relació normal i habitual. Incorporar l'entorn en la nostra projecció vital ens obrirà l'esperit i les possibilitats en tots els sentits. La unió mental amb aquest entorn que ens envolta ens equilibra i ens projecta, no cap a un passat que va saber ser més obert del que ens pensem, sinó cap a un futur més consistent i, naturalment, cap al món, a la universalitat a què estem cridats.

Parlant de qualsevol tema Fontbernat relliga pobles i ciutats, comarques i països: Prada, Andorra, Sant Fèlix de Lauragués i Ceret; o bé la Tor de Carol i Andorra; o Escaldes, Tàrraga, Lleida, l'Aragó i Birossan; o la Provença i Andorra; o l'Arieja, Andorra, Carcassona i l'Albi; o Andorra la Vella, Figueres, Olot i la Provença; o Sant Julià de Lòria, la Cerdanya, l'Urgellet, la Segarra, la plana de Lleida, l'Aragó i Catalunya; o Foix, Urgell i Andorra; o el Rosselló, Barcelona, Narbona, Tarragona, les Alberes, la Cerdanya, el Capcir, el Fenollet, el Conflent, el Vallespir, Organyà, Andorra, Mirepoix, la Seu d'Urgell, Mallorca, Colliure, Port-Vendres, Sant Martí del Canigó, Sant Miquel de Cuixà, Sant Pere de Roda, Olot, Provença, Clermont-Ferrand, la Vall d'Aran, Llenguadoc i el Pallars; o París, Salzburg, Varsòvia, Prada, Banyuls, Rosselló, Andorra, Barcelona i Auvèrnia; o el Rosselló, l'Empordà, Castelló d'Empúries, Roses, el Vallespir, Ceret, Arlés de Tec,

Prats de Molló, Sant Llorenç de Cerdans, Núria, la Seu d'Urgell, Sant Martí del Canigó, Engordany, Mataró, Barcelona, València, Elx...

Com bé suggereix Josep Fontbernat un entorn abraçat pels Pirineus amb els braços immensos, l'un estirant-se cap a l'Atlàntic i l'altre allargant la mà al Mediterrani, que hem de continuar mirant com a entorn propi i que mereix per tant tota la nostra atenció. El record de la personalitat mereix la dedicació d'un carrer i l'atorgament de la nacionalitat andorrana que no va poder obtenir el seu moment, tot i els 25 anys de residència ininterrompuda. La recuperació del personatge i de l'obra musical i periodística del mestre Josep Fontbernat avui esdevenen no només un deure sinó també una necessitat perquè d'ambdós se'n pot treure encara molt de suc. Com molt bé diu la seva filla Maria Lluïsa, (Marylou)

les seves glosses poden constituir uns magnífics textos de lectura obligatòria en l'ensenyament a les escoles andorranes. Però el més interessant de tot encara es troba per destil·lar: l'exposició del seu pensament reflectit en la seva obra.

Paraules de Josep Fontbernat

Només algunes, d'entre moltes, que va arribar a dir.
Del Glossari andorrà (J. Fontbernat, 1966).

[...] Aquesta nit el Festival de Prada farà el seu darrer concert.

L'església de Sant Pere tancarà les seves portes centenàries, i el silenci i l'ombra tornaran. Demà, la plaça assolellada serà plena dels cants de les cigales.

Nosaltres avui encetem el Glossari andorrà en aquesta diada de Santa Margarida que va veure néixer Deodat de Severac, el gran músic occità, a Sant Fèlix del Lauragués, en aquesta Muntanya Negra, que és la més blava que mai hàgiu vist, perquè rep la blavor del Mediterrà i la del cel pireneic que li ve de lluny. [...] perquè la capital del Conflent rossellonès és per Andorra la capital cultural. Tots els mestres i mestresses d'origen andorrà són a Prada on han anat a guanyar llurs diplomes. [...]

(20 de juliol del 1959).

[...] Les Festes Majors andorranes són com una mena de rosari de festeigs que es van engrunant mentre passen els dies de l'estiu. [...] les Festes Majors andorranes, que nosaltres voldríem, cada dia més, que fossin les festes de l'estiu, i, sobretot, que els costums hi fossin exaltats. Que la vulgaritat en fos esbandida. Sembrar cada any l'art de la terra, és assegurar una collita esplendorosa a la vida eterna de les Valls. [...] (24 de juliol del 1959).

[...] El circ ve de la Tour de Carol on ha donat unes representacions. De la Tour de Carol a Andorra, és gairebé el viatge d'Anníbal en passar els Pirineus. [...]

(25 de juliol del 1959).

[...] i la petita pujada que va al pont d'Engordany. Aquest meravellós Engordany que espera Nadal per revifar-se. És en aquest lloc on avui, a la sortida de missa, l'Esbart Santa Anna ballarà el ball tradicional. [...] Quin ball tan harmoniós, ple de dignitat ciutadana, un ball que honora el poble que l'ha guardat. [...] I després, és la magnífica processó folklòrica que anirà carrer avall, amb les banderes i les músiques que l'acompanyaran. L'Esbart de Tàrraga, el de Lleida, un Grup de Dansaires que ve d'Aragó per ballar la seva frenètica <jota>. Però el més autèntic, ve de l'altre costat del Pirineu. Els balladors de Birossan. Vénen del Llac dels Isards a l'alta Gascunya. [...] (26 de juliol del 1959).

[...] Avui he rebut un present preciós. Un molt bonic llibre d'Esteve Albert, el folklorista que ha creat el <Pessebre Vivent d'Engordany> [...] Es tracta de l'itinerari que va seguir Mossèn Cinto quan va fer la seva excursió per les Valls d'Andorra, fa d'això justament 75 anys. [...] Qui era Mossèn Cinto Verdager? Era un senzill capellà de poble, un poeta eminent, un home que en vida ja feia olor de santedat. Quan va anar a Maillane a veure Frederic Mistral, el gran poeta provençal que ja s'havia cobert de glòria amb la seva famosa <Mireia>, li va dir: <Tu Marcelus eris>. Aquests mots foren profètics i ensems una consagració. [...]

(27 de juliol del 1959).

[...] El <Ball de la Morratxa> és més que una dansa folklòrica, sobrepassa el fet de ballar un ball més o menys harmoniós, amb més o menys gràcia. [...] El ball és graciós i senyorial. Perquè en aquest darrer diumenge de juliol no es ballés el <Ball de la Morratxa> a Sant Julià, s'hauria d'acabar el món, i les muntanyes veïnes s'haurien d'enfonsar. En els països de tradicions, si aquestes fallen, tot queda falsejat. Res no existeix.

El <Ball de Santa Anna> a Les Escaldes, <La Ossa> a Encamp, <El Contrapàs> a Andorra la Vella, el <Ball de la Morratxa> a Sant Julià de Lòria ... La història d'Andorra és feta també de danses i de cançons. Si un dia aquestes es perdessin, les Valls andorranes, haurien perdut l'ànima. [...]

(28 de juliol del 1959).

[...] Santa Marta, que és avui, és la patrona dels hotelers en general, i de tots aquells que tenen per missió donar de menjar i beure als seus semblants. [...]. Un prodigiós industrial, un dels noms més populars del nostre temps, va venir a

Racó del Mestre Josep Fontbernat

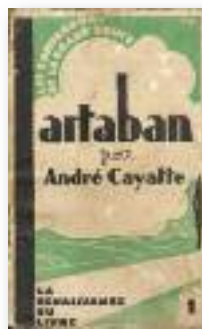
Text: Òscar Sánchez i Cazorla
Ordino, 27 de gener del 2011

É

és curiós que avui dia un personatge com en Josep Fontbernat passi desapercebut per la majoria de gent del Principat. Tan sols sabran qui era, a banda de la seva família, aquells que el van conèixer en vida o que per sort n'han sentit a parlar i han tingut la curiositat de saber-ne més. M'atreviria a dir fins i tot que molts d'aquells que l'han conegut no s'imaginaven el que representava realment aquell home.

A hores d'ara podem amb facilitat desplaçar-nos a qualsevol llibreria i adquirir per pocs diners els llibres *L'home dels cent homes* d'Emili Casademont o *Josep Fontbernat i Verdager* editat per la Diputació de Girona. En aquests llibres trobem una aproximació de la seva vida i de la seva obra, i de seguida ens adonem de la importància del seu vessant polític i de la seva tasca radiofònica, especialment la que va realitzar presentant el *Glossari andorrà* a partir de l'any 1959. Així ens crida l'atenció descobrir que hagués participat amb en Macià en l'intent frustrat per reconquistar Catalunya des de Prats de Molló el novembre de 1926, que hagués estat escollit diputat al Parlament de Catalunya durant la treva al seu exili permanent entre els anys 1930 i 1936, i que fos també el director general de Radiodifusió de la Generalitat el 1936. Es desdoblex, doncs, una figura política de gran importància, que culmina quan és proposat per ser el successor d'en Josep Irla i ocupar la presidència de la Generalitat a l'exili, després que rebutgés el càrrec en Pau Casals el 1954, i cedir-lo a en Tarradellas. Així com un tren pot amagar-ne un altre, podem passar per alt la importància que va tenir per ell la música, creient que era el seu mitjà de divulgació per difondre arreu la cultura catalana. De fet, en Fontbernat va ser sobretot un músic, i aquesta faceta és un referent constant al llarg de la seva vida, un referent que li va fer guanyar una certa popularitat, sobretot en la França de la segona dècada del segle xx.

Però què fa que la trajectòria musical d'en Fontbernat sigui a la vegada tan important i tan discreta? Primer estudiarem quina era la seva experiència

com a músic en arribar a Andorra i de quina manera la va donar a conèixer. Seguidament analitzarem quins elements justifiquen donar tanta consideració al seu vessant artístic.

En un primer moment, el seu currículum acadèmic té una importància rellevant. Va començar els seus estudis musicals amb Enric Morera –compositor de la *Santa Espina*–. Seguidament, durant el primer període d'exili va estudiar amb Déodat de Séverac, pianista i compositor francès reconegut del Llenguadoc-Rosselló que residia a Ceret (Rosselló). Finalment va continuar els estudis musicals a l'École Cantorum de París amb Vincent d'Indy, un dels fundadors de l'École Cantorum juntament amb Charles Bordes i Alexandre Guilmant; tots ells músics i compositors que van contribuir a l'evolució de la música culta francesa de principi del segle xx. En resulta, doncs, un recorregut acadèmic que ja deixa entendre que devia tenir un bon nivell de coneixement musical.

En canvi, pel que fa a les seves composicions, el seu repertori és més aviat reduït. De fet, es coneix l'existència de més obres de les que realment s'han pogut recuperar. Així, s'han trobat les partitures de la sardana *Ja no et veuré mai més*, que va ser enregistrada per la Principal de la Bisbal en el disc *Sardanes a Bescanó*, i la partitura de *Plora cor meu*, que és una música escrita per

a cor mixt de tres veus. També, curiosament, l'obra editada per m/sota el títol *Cançó de la barca* registra que ha estat harmonitzada per en Fontbernat, quan es tracta en realitat de la mateixa cançó que va compondre i que van enregistrar juntament amb el cor d'Els Cent Homes i l'Emili Vendrell sota el segell Odeon, segons es pot descobrir en el llibre editat per l'Emili Casademont. Tot i així, no és estrany el desordre de les fonts i la manca de documents, ja que s'explica per la vida que va tenir en un exili permanent, sense domicili fix, en la qual no va disposar d'un espai per guardar els documents durant anys. Solament va ser a partir de l'any 1952, quan va arribar a Andorra, que va tenir una vida més estable. Va ser enviat com a mediador per la societat francesa Sofirad per resoldre els problemes amb Ràdio Andorra que bloquejaven la implantació perifèrica

de Sud Radio al país. Quan els litigis es van resoldre, en Fontbernat, que en principi s'encarregava de la música clàssica de l'emissora, va imposar les emissions en llengua catalana, i així el 1959 va començar el *Glossari andorrà*. Una mostra del seu contingut la podem trobar en el llibre *Glossari andorrà*, editat per l'editorial Clavé de Barcelona l'abril de 1966. És un recull dels cent primers glossaris que es van emetre entre el 20 de juliol i el 3 de novembre de 1959 amb el qual podem adornar-nos del grau d'implicació que va tenir en la vida cultural andorrana del moment i en la defensa de la llibertat de Catalunya. D'aquesta manera, durant la seva estada a Andorra es va donar a conèixer més aviat com a periodista i polític catalanista que no pas com a músic.

Ara bé, va ser durant la seva estada a Andorra que va crear els Chors Andorrans. Efectivament, l'any 1955 va prendre la iniciativa d'agrupar els cors existents a les diferents parròquies del Principat amb la voluntat de crear un cor nacional, però l'existència es va allargar solament fins al 1962. En Fontbernat d'aquest projecte en parla així en un article:

“Voleu que fem un somni? Són els bells somnis que provoquen els despertars lluminosos. Per a portar a terme aquesta Federació o Germanor de Chors –el nom no fa la cosa. Ja tenim la magnífica realitat representada pel Chor Mixte del Centre Cultural ‘Laurèdia’ de Sant Julià de Lòria i pel Centre de Cultura de les Escaldes, creat recentment al redós de la magnífica realització del Pessebre Vivent de les Escaldes - Engordany.”

També, tot i no durar gaire, el creador dels Chors Andorrans també va poder conduir-los vers nous reptes. El 1957 va aconseguir realitzar un concert al Teatre Nou de Perpinyà, amb motiu d'una diada organitzada per l'ajuntament de la vila amb totes les autoritats, diada en la qual es va fer una missa dirigida pel bisbe a la catedral, on els cors també van cantar l'estrena d'una obra de Pau Casals. D'altra banda, també van enregistrar el disc *En los valles de Andorra* al Cinema Principat d'Andorra la Vella editat sota el segell Ducretet Thomson/Zafiro. El 1962, amb la pèrdua dels Cors Andorrans va néixer la Coral Rocafort a partir de la iniciativa d'un grup d'amics sota la direcció d'en Daniel Areny, i un any més tard, l'Orfeó Andorrà d'Andorra la Vella, dirigit per Joan Roure. Però malgrat que els esforços emprats en els Cors Andorrans representin un valor afegit important per a la vida cultural del país, no van fer d'aquell temps l'època més productiva de la seva composició. Ho podem comprovar en els programes de concert, en els quals es pot observar que el repertori s'alimentava de cançons populars catalanes com *El Rossinyol*, *el Príncep Mariner* i *La*

Pastoreta d'una banda, i també de cançons occitanes com *Lo Boier*, *Jana d'Aimé*, o *la Bai, bai, bai*; repertori que va recuperar durant el seu primer exili a França a partir de 1920, segurament quan va començar a dirigir la coral Déodat de Séverac, i més tard en els cors mixts de La

Bourrée. Moltes d'aquestes cançons van ser harmonitzades per en Fontbernat. També acostumava a acabar els concerts amb un himne representatiu del cor, com per exemple ho era per als Chors Andorrans l'himne nacional andorrà i que segurament faria cantar a l'uníson. Seguint el mateix registre, en els concerts de festes assenyalades com Nadal hi afegia nades tradicionals com *La Mare de Déu*, *El Noi de la Mare*, *Les Setmanes de Daniel* o *el Cant dels Ocells*.

Per conseqüent, es desprèn de la seva estada a Andorra que va venir al país per complir la seva missió amb la ràdio, a la qual dedicà els últims vint-i-cinc anys de la seva vida. Durant aquest temps, tot i aconseguir fer un cor de caràcter nacional, els resultats amb els Chors Andorrans no són els més significatius de la seva carrera artística i tampoc no van estimular la producció de nou repertori. Ara bé, sí que es demostra que en Fontbernat sabia explotar molt bé les possibilitats musicals que se li presentaven. Però, què és el que fa que el vessant musical sigui una part tan significativa de la vida d'en Fontbernat?

Certament, ja es comprova durant el temps que va poder retornar a Catalunya, i que va fundar la coral d'*Els Cent Homes*, projecte que li va portar molta popularitat en el territori català. Aleshores també va dirigir concerts com el Concert inaugural de l'Orquestra Filharmònica de Barcelona, el 14 d'abril de 1935, amb repertori de Haydn, Mozart i Beethoven, o el concert de presentació de l'Orquestra Simfònica de les emissores de la Generalitat de Catalunya el 12 de setembre de 1936, amb repertori d'orquestra com l'obertura de *Les noces de Figaro* de Mozart, la *Serenata en sol* de Mozart, la *Simfonia inacabada* de Schubert i l'obertura d'*Els mestres cantaires* de Wagner. Fins i tot abans, durant el seu primer exili, va poder realitzar un concert amb La Principal de la Bisbal, juntament amb l'orquestra Lamoureux, el cor mixt de París i els cors mixts de La Bourrée, com ho demostra la *Revue Internationale de Musique et de Danse* número 11, del 15 de març de 1928, en què el director de la revista, Carol-Bérard, descriu així en Fontbernat:

«Ces masses –«cobla», chœurs, orchestre– obéissant à la baguette de M. Fontbernat. M. Josep Fontbernat est un personnage infiniment curieux. Il ne dirige pas seulement avec le poignet, mais avec le visage, avec le corps tout entier. Parfois il donne un coup de reins et fait claquer sa baguette comme un fouet. Il emporte ses musiciens dans un tourbillon

Andorra a fer-nos una visita. Hi va haver un banquet, un vi d'honor i finalment un concert dels <Cors Andorrans> que varen cantar, en honor del visitant, una cançó provençal que va humitejar els ulls del prestigiós industrial, perquè justament aquest era provençal. [...] El senyor Ricard- a la fi havia de dir el seu nom, però no volia que això semblés una propaganda, cosa que és lluny del meu esperit- [...] em va dir que la gentil Santa havia estat escollida per a protegir la corporació dels hotelers.

Jo voldria suggerir als hotelers andorrans que l'any que ve, fessin una gran festa en aquest dia.

[...] (29 de juliol del 1959).

[...] Benvolguda Isabel Sandy [...] Fou Ramon Escholier, aquest altre gran <Ariegeois>, el vostre compatriota, que un dia em va presentar a vós. [...] Estic segur que la pluja de l'Ariège fa la mateixa remor que la pluja andorrana. Aquesta remor de sedes que feien les faldilles de fai i de setí. Estic segur encara que les herbes dels vostres prats tenen la mateixa flaire que les herbes dels prats andorrans, aquest perfum que puja fins a mi, i que ve de les fondàries de la vall, aquesta vall que vós, la primera, vàreu cantar com una poetessa, com una novel·lista i una artista apassionada. [...] Us recordeu d'aquell magnífic actor que es deia Romuald Jouvé? [...] El veig encara a Carcassona, al meravellós Teatre de la Cité, una nit dels darrers dies de juliol. Potser avui n'és l'aniversari. Aquella nit, però era plena d'estrelles. Es veia la Muntanya Negra, tota blava i blanca de lluna amb el seu Cabardès albigès. El Narbonés on es creuen tots els camins. I al fons, els vostres Pirineus, com dos braços immensos, l'un estirant-se cap a l'Atlàntic, i l'altre allargant la mà al Mediterrà. [...] Ara Andorra és una magnífica <pubilla>. A vegades es vesteix amb vestits massa vistosos, que no s'adiuen gaire amb el seu tarannà, amb les seves tradicions, però de seguida tot s'adoba. El paisatge mana. Valira dibuixa la ratlla harmoniosa i argentada on tot el país s'emmiralla.

(30 de juliol del 1959).

[...] L'avió d'Adonis Moulène, amb els seus companys Robert Chauchon i Robert Dumoulin, acabava d'aparèixer brillant com un estel, darrera les muntanyes d'Encamp i ja era damunt del Llac d'Engolasters. [...] I l'avió va posar-se damunt del prat, majestuosament, dòcilment. [...] Les muntanyes andorranes havien estat vençudes i molts problemes que molt sovint es plantejaven per resoldre l'aïllament de les Valls, semblaven resolts tots d'un cop per obra i gràcia d'un avió que per primera vegada, com un miracle, havia aparegut al cel andorrà. Aquell primer d'agost seria una data en la història mil·lenària de les Valls. El retorn fou més dramàtic. [...] Una causa imprevista, un accident lamentable, va fer que l'avió fregués un arbre amb les seves ales ... i als pocs metres, va caure desplomant.

El Veguer i els seus amics d'Adonis Moulène varen sortir-ne amb ferides tan lleugeres que, als pocs dies, ja no s'hi coneixia res. Ell, l'aviador, va pagar el seu gest amb la vida. [...] Un dia Andorra tindrà el seu camp d'aviació i els avions aniran i vindran de pertot arreu. El nom d'Adonis Moulène, avui oblidat, serà segurament posat amb lletres de pedra al lloc que li correspon. Avui,

però, que li sigui dedicat un record en homenatge per la gesta atrevida i romàntica que representa posar-se davant d'un prat andorrà aquell dia primer d'agost en què Andorra la Vella celebrava la seva Festa Major. (1 d'agost del 1959).

[...] En Contrapàs és segurament la dansa popular més antiga de totes les de les contrades catalanes, particularment a les pirinenques. És per això que ha vingut a soplujar-se a les Valls d'Andorra i, com escau a una dansa tant venerable, ha escollit la capital per eternitzar-se.

Jo he vist allargar-se el Contrapàs a Figueres i sobretot a Olot, on encara el ballen cada any, quan arriba la Mare de Déu del Tura. Allà, on també tenen el gust de respectar la tradició, el ball Pla és el ball dels senyors, però el Contrapàs, és el ball del poble.

És com la Farandola provençal, en la qual tothom pot entrar i de la qual tothom pot sortir quan estan cansats. Per cert que hom es podria demanar si és la Farandola que va inspirar el Contrapàs o, al contrari, si és el contrapàs, que va arribar a Provença en aquells temps que els Trobaires, els Reis i les Princeses no es donaven vergonya de cantar plegats les virtuts i les belleses del país.

Si la Sardana, com diu el poeta, és la dansa més bella de totes les danses que es fan i es desfán, el Contrapàs és la dansa més antiga. Fins i tot potser és del Contrapàs que han sortit les altres. [...] (2 d'agost del 1959).

[...] Es tracta de l'eminent escultor Josep Viladomat. Algunes de les seves obres més famoses tenen la sòlida estructura de les pàgines del país. [...] Josep Viladomat és un escultor que ha guanyat fama mundial. Si un dia aneu a Barcelona, pugeu l'escala principal de l'Ajuntament de la ciutat comtal. Hi veureu una figura de Viladomat, on hi ha tota la gràcia que els antics sabien posar a les seves obres, i potser hi trobareu tota la malícia i la transparència –la pedra a vegades també és transparent–, que el nostre gran artista sap posar-hi. (3 d'agost del 1959).

[...] Focs artificials, sivella encesa i lluminosa que clou totes les festes. Per una nit, per uns moments, les estrelles s'esborren i us deixen el cel lliure. Aquest cel andorrà tan alt i tan a prop al mateix temps. Tan pur i tan profund. Tan temible quan s'enfada. El cel, com la gent de les muntanyes, es carrega sovint de núvols que amenacen, però després ve la bonança, la serenitat, aquell ordre que va regir per l'hivern i la tardor, l'estiu i la primavera. Les hores i els dies, els mesos i els anys. Els focs artificials, per presumir, han escollit el cel. Aquest meravellós rellogte de l'eternitat. (5 d'agost del 1959).

[...] Les Pubilles heu fet que les Valls Andorranes tinguin una particularitat que tothom us enveja. Un país que exalta les dones, que els dona el privilegi de la continuïtat, vol dir que és una terra beneïda i que la bellesa va unida amb l'amor. És potser per aquest motiu que la Verge de Meritxell hagi estat l'escollida per patrona nacional de les Valls d'Andorra. (6 d'agost del 1959).

[...] És que a Andorra les manifestacions musicals

effréné, leur communique ses élans intérieurs (...) et vraiment il obtient des effets d'une puissance inouïe.»

En aquesta cita es posa en relleu la seva manera de dirigir els cors, i aquesta manera de dirigir el repertori curiosament escollit, arranjat i en alguna ocasió compost és un dels elements que li donen més popularitat i que és motiu de caricatures i descripcions, com la que fa André Cayatte en la seva novel·la *Artaban*, en què fa participar Fontbernat com a personatge secundari i el descriu de la manera següent:

«Fontbernat, la musique incarnée, la *Marseillaise*, la Tour Eiffel en marche, l'apôtre de la naïveté, le compositeur-champion. Fontbernat qui masturbe son choral plus qu'il ne le conduit.»

Així, gràcies a l'acumulació de programes i a la quantitat d'articles i de llibres que el representen, és quan comença a posar-se en relleu la seva popularitat com a músic al país veí.

Finalment, però, el que feia realment especial la persona d'en Fontbernat era aquesta barreja de músic apassionat i catalanista activista. Ja quan dirigia la coral Déodat de Séverac a Tolosa, per l'Aplec d'Occitània el juny de 1924, va fer cantar *Els Segadors* a la seva coral, cosa que va provocar que el prefecte, havent-lo avisat abans del concert, ordenés l'expulsió de França de Fontbernat i d'en Francesc Macià, per no comprometre les bones relacions entre França i el govern espanyol. De la mateixa manera, els que el van conèixer als anys contemporanis de la invasió frustrada de Prats de Molló, podien viure el seu patriotisme catalanista en l'actualitat dels diaris, com es pot comprovar en el diari *Comoedia* del dimecres 10 de novembre de 1926, en què el periodista Jules Véran, en l'article *José Fontbernat y Verdaguer poète, musicien et conspirateur*, ho descriu molt bé:

«(...) passionné de musique, soutenu par son ardent patriotisme catalan, a créé a Paris ce chœur occitan à peu près seul, sans ressources, sans appuis. On peu espérer beaucoup de lui.»

També més tard, en el diari setmanal *VU* número 73, del 7 d'agost del 1929, Edmond Wellhoff, en l'article *Le Catalan d'Auvergne*, descriu la seva participació amb l'exèrcit d'en Macià així:

«Mais bientôt commence l'équipée de rêve. Fontbernat abandonna la musique pour la légende. Ses deux passions: l'harmonie des sons et l'indépendance de la Catalogne n'ont jamais été, en somme, que deux aspects de son romantisme poétique.»

Cal remarcar també que si no hagués pogut tornar a Catalunya l'any 1930, i el seu segon exili a França no hagués estat condicionat per l'esclat de la Segona Guerra Mundial, el català d'Estanyol hagués pogut realitzar grans projectes, com es pot entendre en la confidència que li fa al seu amic, el cèlebre poeta i pintor Marc Laffargue en una carta escrita des del 10 Rue Le Goff. Hôtel du Brésil, 1927, París: «J'espère cette fois à avoir trouvé la forme qui convenait à l'organisation que j'ai toujours rêvée. *Occitan* est un mot littéraire que personne ne comprend. Il faut arriver à cette grande réunion séparément. C'est logique faire un Chœur Catalan avec des catalans, Provençal avec des provençaux, etc. Être occitan est presque une chose nationaliste, or il (ne) faut parler que de régionalisme et de décentralisation; c'est l'unique bateau, sur lequel on risque d'avoir des passagers.»

En aquesta carta Fontbernat també explica el seu projecte de crear la Societat dels Cors Occitans de França, cosa que aconsegueix en part amb els resultats

obtinguts fins a l'any 1930, especialment amb la seva participació en l'obra de Jean Camp *Le Sol commande*.

Sens dubte, el temps musicalment més fèrtil se situa, doncs, durant el primer exili: entre l'any 1918 i el 1930. Durant aquest període es troben uns documents que il·lustren molt bé el que va representar, com la novel·la escrita per Jean Camp *Jep le Catalan*, en què l'autor ens descriu el dia a dia de la seva vida a París, fins a arribar a la seva detenció a Prats de Molló. Aquí veiem que en *Jep* no tenia una vida gaire convencional i que rarament dormia cada nit a la mateixa casa. És precisament un període en el qual es dedica quasi exclusivament a la música. És aquí quan fa uns estudis musicals a l'École Cantorum, en arribar a París, després d'haver estudiat amb el músic francès Déodat de Séverac i d'haver fundat la coral que va portar aquest nom. És també quan crea el Cor Català i els cors mixts de La Bourrée i, finalment, és quan s'encarrega del decorat musical de l'obra *Le Sol commande*. Tot plegat va fer que a França es guanyés l'etiqueta de *músic conspirador* i no la de *conspirador i músic*. Aquí en resulta ressaltada la importància del seu vessant artístic, en el país on va viure més de la meitat de la seva vida!, on va arrelar-se fins al punt de fundar una família. Més precisament, és durant aquests anys de joventut quan va expressar-se amb més llibertat, quan no tenia més obligacions que defensar les seves passions: la música i Catalunya.

Com hem pogut comprovar, Fontbernat va ser un personatge destacat a Andorra, sobretot per la seva tasca a Ràdio les Valls i per la seva implicació en el món polític, deixant una cabuda més discreta al seu vessant musical, tot i que va ser una persona molt implicada en la vida cultural d'Andorra; el podríem comparar fàcilment amb l'Esteve Albert si volguéssim destacar aquesta inquietud constant de fer coses noves i d'implantar-hi la gent. Ara bé, malgrat que la seva aportació cultural es comunicés durant més temps mitjançant la ràdio, no es poden descuidar els prop de set anys que va dedicar al cant coral al país, on va fer realitat un cor nacional per iniciativa pròpia, ja que estan a redós d'una persona amb un passat excepcional. En Fontbernat és un nexa entre França, Andorra i Catalunya vehiculat pel llenguatge universal musical.

Però, sobretot, es va guanyar el respecte i l'amistat de molts, i bona prova d'això és la placa que dona nom a aquell espai amagat darrere l'església de Sant Esteve, que es va posar gràcies a la iniciativa dels veïns del barri.

Fa tres anys, la biblioteca municipal de Tolosa va fer una exposició titulada *De grandes espérances – Toulouse entre les deux guerres – les écrivains, les artistes et le livre*. Sense saber qui era van destacar-lo per les edicions literàries en què es feia referència i per haver creat la coral Déodat de Séverac. Enguany Escaldes-Engordany és capital de la cultura catalana, i es considera que la cultura és un actiu necessari per mantenir la identitat d'un poble. També és un moment en què es busca reforçar els lligams amb França impulsats sobretot per motius comercials, i rarament Andorra ha tingut un ambaiador tan implicat com ho va ser Josep Fontbernat i Verdaguer amb els països veïns. Esperem, doncs, que puguem retornar-li aquestes paraules que va redactar ell mateix per a la revista *Radio54* número 526 parlant d'Alfred Bachelet:

«J'espère que sa musique le sauvera de l'oubli des vivants, et que ce souvenir sera plus durable que son éphémère immortalité.»

El mas Fontbernat a Estanyol

Notes biogràfiques

Text: Maria Lluïsa Fontbernat

La font de Can Fontbernat

Josep Fontbernat i Verdaguer nasqué el 1r de maig de 1896 a Estanyol (província de Girona)

- 1900. La família s'instal·la a Anglès. Comença l'escola amb el mestre Celestí Roig i al mateix temps *descobreix* la música amb Josep Figueres, rellotger i músic conegut com *en Bet* (la seva mare es deia Elisabet, nom poc corrent en el poble). Continua després els estudis a Girona, on és a l'hora comptable d'una carboneria gironina.

- 1911. La família marxa d'Anglès per anar a Barcelona després de la mort del fill gran, l'Esteve. Ingressa Fontbernat al conservatori de música del Liceu de Barcelona.

- 1916. Deixeble del mestre Enric Morera, col·labora a *Catalunya Nova*.

- 1917. Crea l'Orfeó de Llevant, a la Barceloneta, societat coral però d'expansió política.

- 1918. És destinat a Reus en un regiment de Dragons de cavalleria per fer el servei militar i esdevé el mestre de música de les filles del coronel. Però al cap d'unes setmanes, l'obliguen a fer la instrucció amb armes. Objector de consciència i pacifista, rebutja l'ordre i decideix desertar; fuig cap a Vilademires, on uns parents aconsegueixen fer-lo passar

a França amagat en un carro de verdura i fruites. Les seves activitats catalanistes també influïren en la seva desertió.

- 1919. Crea a Perpinyà el Chor Català de Perpinyà i és un dels organitzadors de la visita que el mariscal Joffre fa a Barcelona, i obliga la Mancomunitat a prendre part oficialment en les festes que Perpinyà també ofereix al Mariscal. Participa activament en un concert homenatge en honor del mestre Enric Morera en la seva primera estada a Perpinyà.

- 1920-1921. Deixeble del gran músic francès Déodat de Séverac, a la seva mort se'n va cap a Tolosa, on crea una coral amb el nom de l'il·lustre músic.

- 1922. Organitza a Tolosa les Festes pel nomenament d'August Pi i Sunyer com a professor *honoris causa* de la Universitat de Tolosa.

- 1923. Acull a Perpinyà Francesc Macià quan emigra d'Espanya després del Pronunciamiento de Primo de Rivera. A partir d'aquell moment Josep Fontbernat no se separarà més del que havia de ser el primer president de Catalunya, i posa a la seva disposició totes les organitzacions corals que havia fet, compostes en la seva majoria per catalans emigrats.

Al mateix temps Fontbernat

1921 Orquestra Figueres

27/05/1928

són rares, per no dir raríssimes. Si no fos que un nostre col·laborador cada dia a dos quarts de sis de la tarda, ens fa sentir música de grans músics, podríem gairebé afirmar que a Andorra, la música hi és absent.

Totes les temptatives que fins ara s'han fet per donar a la música el lloc que li correspon, constatem, amb pena, que han fracassat. Això no vol dir que hàgim de perdre les esperances i que no hàgim d'insistir en la nostra tasca. El treball de paciència que efectua el Mestre Marvà al front de la seva Escola de Música de les Valls; l'intent de crear els Cors Andorrans i els resultats falaguers obtinguts; l'existència, encara que només sigui damunt del paper, de l'Associació de Música de les Valls d'Andorra, ens hauria de donar l'empenta necessària per tal que la música sigui honorada. [...] Jo he afirmat sempre que la música és un afer d'Estat. Hauria d'ésser obligatòria a l'escola, com ho és llegir i escriure. [...] Sense la Música no hi ha civilització, no hi ha humanitat, no hi ha llibertat. [...] Un recital de piano a Andorra és potser la primera pedra d'aquets Festival de Música i de Músics Pirinencs que solament a les nostres Valls té una raó d'ésser, pel fet que les nostres Valls són el cor i l'Alt Lloc del Pirineu.

(9 d'agost del 1959).

[...] La Valira seguirà el seu camí, perquè té cita amb el Segre, a baix, a la ciutat comtal de la Seu d'Urgell. Han de fer camí plegats. Perquè encara més avall, és l'Ebre qui els espera. Tots tres s'han promès al mar. La Valira hi porta el ram de l'lorer del comiat que Sant Julià de Lòria li ha donat. El Segre totes les riqueses de la Cerdanya i de l'Urgellet, i de la Segarra, i de la plana de Lleida. L'Ebre, totes les cançons que ha copsat passant per Aragó i per Catalunya. S'han promès a la Mediterrània, aquesta <Mare Nostrum> de totes les civilitzacions. La blavor de les mars és feta de la blavor del cel que li porten els rius i les muntanyes.

(10 d'agost del 1959).

[...] Els nostres turistes, els que vénen en aquest quinze d'agost andorrà són diferents. Primerament no van acompanyats de ningú. I ningú no els explica res. Andorra és com un immens aparcador on tot el que hi ha es pot veure de seguida sense que calguin explicacions de cap mena. En podríem dir turistes desorganitzats, independents. Fan el que volen, van allà on els sembla millor, i poden enraonar, cantar i cridar tan fort com poden, perquè la fressa i l'aldarull dels cotxes i dels clacson són encara més forts que els que ells puguin fer. [...]

(15 d'agost del 1959).

[...] Entre el Comtat de Foix i el Comtat d'Urgell, hi ha les Valls Andorranes que amb els seus llacs, i els seus rius, prats i muntanyes, no són altra cosa que immensos braços per a agermanar totes les contrades pirenenques.

(16 d'agost del 1959).

[...] Però el seu pas per Andorra, ja fa molt de temps, li dóna aquest dret a la crònica on es comenten les petites i les grans coses ocorregudes a casa nostra. [...] Wanda Landowska era una enamorada de les muntanyes. Quan va anar a Auvèrnia, en va portar una petita obra mestra que ha fet la volta al món. Va fer una transposició al

clavecí d'una "bourrée" popular. La "bourrée" es com si diguéssim la sardana per als catalans, o la "jota" per als aragonesos. [...] En la carta [...] em diu "mireu per mi les muntanyes d'Andorra, i envieu-me una mica de la remor de la Valira". (22 d'agost del 1959).

[...] Elna, aquesta ciutat d'Elena dels grecs, lliga l'Empordà i el Rosselló a través de la història. [...] I és Esteve Albert, el creador del nostre Pessebre d'Engordany, de la Consueta de Sant Jordi d'Encamp, del Retaule de Sant Ermengol de la Seu d'Urgell, el mateix home inquiet i agosarat que ha agafat les brides del cavall blanc de <Pyrene> i les ha portades fins a l'entrada de la Catedral d'Elna, aquesta catedral mig endormiscada pel sol implacable de l'estiu i que solament la tramuntana que baixa bramant del pic de Neulós, després d'haver fet nit al Castell de Recasens, pot despertar-la. [...] (25 d'agost del 1959).

[...] El Glossari no és una crítica perquè és senzillament una crònica. Una modestíssima crònica, uns dies divertida, quan el tema li escau, altres dies no tant. És una qüestió d'inspiració. Hi ha dies que del meu balcó estant, mirador magnífic d'amunt del país, no veig passar res. [...] Sempre he cregut que els artistes són els millors ambaixadors que pugui tenir un país. (29 d'agost del 1959).

[...] Els països petits són els més indicats per a tenir una artesanía, diguem-ne, nacional. I els que, com Andorra, tenen els estius curts i els hiverns llargs, ho són encara més. [...] (30 d'agost del 1959).

[...] És dels Comtes d'Urgell que tenim la llengua que és el més preuat que l'home posseeix. Frederic Mistral, el gran poeta de Provença, diu en un dels més famosos versos: <Qui tèn la lenga, tèn la clau>. És per això i per moltes altres coses que la Festa Major de la Seu d'Urgell és una mica la Festa Major d'Andorra. [...] (31 d'agost del 1959).

[...] Sigueu el benvingut, simpàtic capellà d'Alguer. Ja sé que abans d'anar-vos-en pujareu a Meritxell. D'allà no es veu el mar, el nostre mar tan blau, però hi veureu el cel, el cel més pur i més serè del món. (1 de setembre del 1959).

[...] El Curs d'Extensió Cultural que té lloc a la Casa de la Vall, és a mig camí. I com per a reposar-nos dels difícils i complicats temes que savis doctors ens han explicat, vet aquí que ens hem trobat asseguts als venerables bancs de la sala d'actes i ens han convidat a fer un viatge imaginari al Principat de Liechtenstein, sota el guiatge segur i prudent del nostre amic Antoni Forné, secretari permanent del Sindicat d'Iniciativa de les Vall d'Andorra. [...] (2 de setembre del 1959).

[...] Ja fa dies que l'esperem, aquesta lluna nova del setembre. La de l'agost ha estat una mala lluna, ens ha portat massa escorrialles. Ha tingut mala jeia la lluna de l'estiu. Pluges, boires. I el que ha estat més sensible són les pedregades que han fet força mal a les collites. [...]

és professor de música a Les Ecoles Normales de Tolosa. La majoria dels seus deixebles acabaren sent professors.

- 1924. Organitza a Tolosa els Jocs Florals de Barcelona, que Primo de Rivera havia prohibit, i rep catalans il·lustres que emigraren després de Francesc Macià. Nicolau d'Oliver, Bofill i Mates, Rovira i Virgili, etc.

Aquests Jocs foren una violenta manifestació i la primera que va tenir lloc a l'estranger contra la dictadura de Primo de Rivera.

- 1925. Organitza a Tolosa un Aplec d'Occitània, que presideix la comtessa Anna de Noailles, Frédéric Mistral (el nebot) i totes les personalitats il·lustres del país occità.

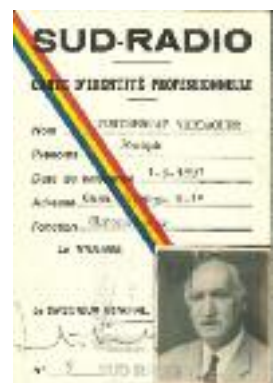
Francesc Macià hi fou present. Milers de persones hi assistiren. Era una altra protesta contra la dictadura espanyola. Al final de l'últim concert, Francesc Macià i Josep Fontbernat foren expulsats de França a demanda de l'ambaixador d'Espanya, Quiñones de León. Les autoritats franceses s'havien vingut al seu prec i van prohibir que fos cantat l'himne *Els Segadors* al final del concert, cosa que Fontbernat refusà, i, naturalment, el cantaren amb molta més convicció.

Al cap de quinze dies d'una forta campanya de premsa, Edward Herriot aconseguí del govern francès l'anul·lació de l'expulsió.

- 1926. Josep Fontbernat s'instal·la a París, sempre al costat de Francesc Macià. Crea el Chœur Occitan amb catalans residents a París i fa diversos concerts a la Salle Gaveau que són en certa manera manifestacions polítiques. Tota aquesta propaganda acabarà amb el que a Catalunya es va anomenar *els fets de Prats de Molló*. En el fons, fou l'única cosa que es féu a l'estranger contra la dictadura de Primo de Rivera. En aquelles èpoques Fontbernat freqüentava Blasco Ibáñez, Miguel de Unamuno, Carles Esplà, Adolfo Llopi, etc. i era deixeble de Vincent d'Indy a l'École Cantorum de París.

- 1926. Novembre. Empresonament primer a Perpinyà i cinc setmanes després, carregat amb tot el grup en vagons de tercera, cap a la presó de La Santé de París (vegeu el llibre *La batalla de Prats de Molló* editat l'any 1930).

- 1927. Març. Després del procés de ressò mundial que tingué lloc

al gener, és expulsat novament de França, com tots els altres, cap a Brussel·les, a Bèlgica. Fontbernat, però, no hi va anar.

El destí el retornarà cap a la música. A Les Auvergnats de París, important i influent grup políticomusical, buscaven un director de corals. Visqué amagat a París un cert temps i després gràcies a les seves amistats esdevingué el director de La Bourrée, societat coral i dansaire molt important patrocinada per La Ligue d'Auvergne, en aquella època composta per nombrosos polítics al govern.

Va fer concerts a París i particularment un, a l'Òpera de París a benefici d'un sanatori d'Auvergne que li valgué el títol de ciutadà honorífic de la vila de Clermont-Ferrand.

Al mateix temps organitza i fa anar per primera vegada a París la cobla La Principal de la Bisbal; fa del seu viatge un acte sensacional amb un èxit considerable.

Durant aquell temps sortia a Barcelona el setmanari *L'Opinió*, que fou cap davanter de la protesta contra el règim, i on, Fontbernat escrivia articles.

- 1930. Després de la mort de Primo de Rivera, i, amb l'acord de Francesc Macià, Josep Fontbernat torna a Barcelona, abans dels *fets de Jaca* i crea els seus famosos Cent Homes d'en Fontbernat, coral que fou l'instrument de la propaganda republicana a Catalunya. Continua col·laborant en *L'Opinió*, en el diari *La Rambla* i és un dels fundadors del diari del partit de l'esquerra *La Humanitat*. I com a tal, candidat a les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931 que aportaren la República i l'autonomia a Catalunya. És elegit regidor a l'ajuntament de Barcelona.

- 1932. Proclamat candidat a diputat el 13 de novembre, és elegit el dia 20 del mateix mes diputat al Parlament en la circumscripció de la província de Barcelona.

- 1933. Nomenat director dels Contingents de la Generalitat, fou delegat per acompanyar el president Francesc Macià al trasllat a València de les restes de Blasco Ibáñez.

- 1934. Detingut pels fets del 6 d'octubre.
- 1935. Dirigeix diverses orquestres i els Festivals Beethoven amb la Filharmònica de Barcelona fent molts concerts.

- 1936. Fa campanya a les eleccions del 16 de febrer. El 19 de juliol és nomenat delegat de la Generalitat als hospitals de Barcelona per poder restablir l'autoritat en diferents corporacions.

El 14 d'agost (Butlletí Oficial de la Generalitat) és nomenat comissari general de la Radiodifusió i poc després, director general, càrrec que va exercir fins al 26 de gener de l'any 1939.

Durant la Guerra Civil creà l'Orquestra Simfònica de Catalunya, amb els professors de l'Orquestra Pau Casals. Fa concerts populars a l'Orfeò Català, al Liceu de Barcelona i a les ciutats més importants de Catalunya.

Aquests concerts eren radiats i escoltats a l'estranger per al prestigi de la causa Republicana. Va fer editar llibres que són actualment, per la seva qualitat, l'orgull de moltes biblioteques. La seva gestió a la Ràdio Associació E. A. J 15 fou altament protectora de la cultura i dels artistes i escriptors espanyols i catalans.

- 1939. Abandona Barcelona el 26 de gener amb el govern de la República i la Generalitat. Pel pas del Perthus arriba a França el 1r de febrer (el segell del passaport ho confirma). Perpinyà torna a ser el seu lloc d'acollida però fou posat en *residència vigilada* a la vila Le Mans, després a Lodive i finalment a Terrasson sur Vézère (Dordogne) i d'allà passà al maquis d'aquella regió.

-1941. El president de la Generalitat a l'exili, Josep Irla, delegà en Fontbernat amb plens poders per obtenir del govern francès documentació per a tots els refugiats. Feina arriscada, ja que França era envaïda per Alemanya, que perseguia els polítics republicans.

- 1945. Acabada la Segona Guerra Mundial, amb la seva família, per fi reunida, retorna a París.

Col·labora amb articles polítics als diaris *Franc-Tireur*, *Cité Soir*, *L'Aube* i el diari d'*Ouest d'Angers*. Publica una *Història de la música francesa del segle XIX*

a *Ràdio 54*, setmanari oficiós de la Radiodifusió Francesa. També fa emissions per al ministeri de La France d'Outremer.

- 1948. Crea a París el Choeur National Catalan i fa concerts en diverses sales, a la ciutat universitària també, i a la Salle Pleyel aquell dia entre els invitats figuraven Pablo Picasso i Dolores Ibárruri, la *Passionària*, que arribava de Rússia.

- 1951. La senyora Dolors Vila

i Llobet, esposa Puiggrós, concessionària de l'emissora de Ràdio Andorra, molt descontenta de l'ús que els directors fan de la seva ràdio, entra en contacte amb la societat Sofirad, que regeix les ràdios perifèriques de França i que pertany al govern francès.

La idea és implantar una ràdio francoandorrana per eliminar Ràdio Andorra, dirigida per persones del règim franquista, amb programes sense qualitat i fa, a més, una vegada una emissió pornogràfica.

Una nova ràdio que portaria guanys per a Andorra, molt necessitada en aquell moment.

La situació entre el Consell General, el bisbe d'Urgell i el president de la República Francesa es deteriora cada dia més. Josep Fontbernat és delegat pels dirigents de la ràdio francesa com a

mediador per intentar de resoldre l'opaca terranyina de problemes creats pels interessos de totes les entitats compromeses.

- 1952. El mes d'agost Josep Fontbernat arriba al Principat d'Andorra...

I aquí comença una altra història...

Tot té, però, la seva compensació. Mentre d'aquí a pocs dies les terres baixes quedaran despulades de totes les seves riqueses, les platges desertes i les ciutats intransitables, els nostres prats continuaran lluint la seva verdor i els boscos veïns es vestiran amb els colors més sumptuosos. I aquest miracle es farà lentament. Cada dia hi haurà una nova pinzellada. El groc i el vermell, el malva i el safrà, fins que tota la muntanya serà un pa d'or. El mes de setembre és l'artèsà d'aquest minuciós treball que transforma la naturalesa. [...]

(3 de setembre del 1959).

[...] Altes personalitats universitàries, franceses i espanyoles, catalanes i occitanes, són encara entre nosaltres. Han vingut a parlar-nos d'història, de dret, d'economia, de política, d'art... totes les formes de la cultura han estat explicades. Per uns dies la venerable sala d'actes de la Casa de la Vall ha esdevingut aquesta universitat pirinenca en la qual somien els que voldríem que Andorra esdevingués l'alt Lloc del Pirineu. [...] El Glossari no vol ésser altra cosa que una modestíssima crònica andorrana. [...]

(4 de setembre del 1959).

[...] Ésser el primer en l'ordre del mèrit és sempre un honor i un avantatge. El nostre amic Francesc Viladomat ha estat el primer en fer funcionar un telesquí. Potser és encara massa aviat per a parlar de la neu, per a parlar-vos d'aquesta indústria moderna que és la neu, però sempre és oportú, sobretot a Andorra ja que podríem dir que en tenim per a donar i per a vendre. [...]

(5 de setembre del 1959).

[...] La Vall d'Aran és germana de la Vall d'Andorra. La nostra volgué baixar Valira avall per veure la plana d'Urgell. L'altra es va deixar conquerir per la Garona i el va seguir cap a Comminges fins a les planes del Llenguadoc. [...]

(6 de setembre del 1959).

[...] Tan com hi haurà Pirineu, pastors i fades, hi haurà Mare de Déu trobades i miracles. Les Valls d'Andorra tenen la regina del Pirineu.

(8 de setembre del 1959).

[...] Ahir es va clausurar brillantment el Curs Internacional d'Extensió Cultural que s'ha anat celebrant durant aquests quinze dies darrers a la Casa de la Vall. [...]

Marc Antoni Vila, el jove Secretari General del Consell de les Valls, era el conferenciant. Va parlar amb mesura i enteniment. Com diem vulgarment: va suspesar les paraules i va tocar constantment de peus a terra. L'auditori el va escoltar amb la major atenció. I em plau remarcar que l'auditori era nombrós i especialment compost de jovenalla. Hi vaig veure cares que els altres dies no hi eren. És encoratjador perquè això volia dir que la presència a la sala d'actes d'un conferenciant jove i andorrà, i amb responsabilitats públiques, havia estat compresa i en feien pública expressió assistint a la seva conferència. El tema <Andorra i el seu esdevenidor> fou un magnífic pretext per a fer l'elogi més perfecte que mai hagi sentit d'això que coneixem familiarment per <Usos i costums>. [...]

<El costum és la força que un poble es dona a si mateix per la qual regeix la seva vida i els seus

actes. És el sentiment d'allò que és just i d'allò que és injust. El Dret és la paraula que viu en el fons de la consciència humana. La llei és un producte fred, apriorístic, teòric, elaborat en un laboratori i moltes vegades sense cap contacte amb la realitat. El costum és una elaboració viva, realista, pràctica i vital. La llei s'imposa des de dalt. El costum puja de baix a dalt. La llei equival a força. El costum és convenciment. La llei és sinònim de subjecció. El costum equival a llibertat. La llei és el que hauria de ser. El costum és el que en realitat és. La llei és un producte de la ciència. El costum és experiència. La llei, en general, és autoritarisme. El costum és acceptació, convençuda. La llei és lletra. El costum és esperit. És per això que s'ha pogut dir que "la lletra mata i l'esperit vivifica". La llei és immòbil. El consum és canviant i mutable segons les circumstàncies. I finalment el nostre amic fa encara aquesta conclusió: «Per saber quin és el dret que un poble ha viscut, no s'ha pas de mirar el nombre de lleis que s'han promulgat sinó les que en realitat s'han complert». [...] (9 de setembre del 1959).

[...] I tot es va passar perfectament bé. Hi va haver gran gentada: la Verge de Meritxell va ésser visitada per tothom. Aneu a saber tot el que li varen demanar. I després de cantar els <goigs> el retorn va ésser alegre malgrat que la pluja ho va destorbar una mica. Però la pluja de Meritxell ja es també de la festa. Va deixar-se caure un moment per no dir que no hi havia anat i se'n va tornar núvols amunt fins a un altre any. [...] Jo voldria que els estiuejants em sentissin. Voldria dir-los que no s'espantin d'aquestes primeres borrufes. La borrufa s'assaja per a les que a l'hivern farà de debò. Aquestes no tenen importància. Encara ha de caure l'or de la tardor damunt dels roures, i això sí que és un espectacle. Si jo fos estiuejant i em trobés a Andorra, per res del món no me'l deixaria perdre. (10 de setembre del 1959).

[...] Boulevard del Pirineu.

Es tracta d'una avinguda imaginària. D'una mena de «via sacra» que aniria de la ciutat episcopal de la Seu d'Urgell a la ciutat dels Comtes de Foix. Dues ciutats germanes que representen terres germanes lligades per les serralades pirinenques. I d'aquest lligam, el nus, la sivella, el braç ufanós, són les Valls d'Andorra.

Us imagineu aquest camí triomfal? Transformar les fronteres en fites gloriuses. Seguir Valira amunt fins a trobar l'Arieja, i deixar-vos portar fins a veure el famós Castell. El Pirineu lligat per dues ciutats que varen fer la pau fa més de mil anys i sempre més s'han estimat i respectat. [...] I com la de la Seu, la festa de Foix és la festa del Comtat, de tota la comarca. Hi van de Pamiers i de Tolosa del Lenguadoc. De Sant Giron i de Sant Gaudens. Fins els de Limoux i els de Quillan i de Carcassona. És com una festa de les nostres. Ballades a la plaça, passades dels músics, concerts amb obligats de cornet, misses solemnes a la Catedral. Un any hi varem portar una cobla de sardanes. No us podeu imaginar l'èxit que varen tenir els nostres músics. Un altre, hi va anar l'Esbart Santa Anna de Les Escaldes. No els volien deixar marxar, se'ls volien quedar per sempre més...! [...] (11 de setembre del 1959).

Fontbernat i els Chors Andorrans

Text: Daniel Areny Rossell
Director de la Coral Rocafort
Sant Julià de Lòria (Andorra)
03-02-2011

El mestre Josep Fontbernat va iniciar els Chors Andorrans l'any 1956-57 segons el document adjunt del Centre de Cultura Laurèdia de Sant Julià de Lòria (14-04-1956). Aquesta invitació va ser enviada a tots els cantaires del Chor de Caramelles de l'entitat laurediana. En aquell moment, ja feia part d'aquells cantaires en haver-me captivat de veritat el cant coral. L'any 1956 ens va dirigir les caramelles el mestre Isidre Marvà, que va ser el meu primer professor de música, i després d'aquesta actuació, pràcticament tots els cantaires ens vàrem apuntar als Chors Andorrans.

En el document adjunt del 1958-59 del Centre de Cultura Laurèdia podem comprovar com es van organitzar aquests tres cors: l'Orfeó del Centre Cultural d'Escaldes Engordany, Chor del Centre de Cultura Laurèdia de Sant Julià de Lòria i l'Orfeó del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra la Vella. Cadascuna d'aquestes formacions corals assajava dos cops per setmana a la seva parròquia. L'assaig comú de totes les agrupacions vocals s'efectuava a les grades del pessebre vivent d'Escaldes Engordany cada una o dues setmanes.

El nostre director, el mestre Josep Fontbernat, tenia unes qualitats especials per captivar i endur-se l'atenció de tots els cantaires. Si detectava algun grupet que feia petar la xerrada, parava de cop l'assaig i n'hi havia prou amb uns segons de silenci general per tornar a recuperar el fil del fragment musical en curs. Com tots els grans mestres, sabia donar referències molt detallades i explicacions tècniques suficients per a la preparació de les obres. Molts de nosaltres quedàvem sorpresos pel gran reguitzell d'anècdotes que sorgien puntualment. Era una persona molt disciplinada i totalment convençuda dels seus coneixements musicals i literaris. Al moment precís d'iniciar un concert, la seva presència davant nostre ens donava seguretat i del seu entusiasme gestual en feia un llenguatge

Concert de Pasqua Coral Rocafort, 19/04/1976 a Sant Julià de Lòria

Gran concert de gala a Perpinyà 13/06/1957

Documents: Arxiu de Daniel Areny, llevat del primer

20/05/1956

clar, per arribar a l'interior de cada frase musical i fer-ne sorgir la màxima expressió.

Dels concerts efectuats durant els pocs anys d'existència dels Chors Andorrans faig esment del concert de Perpinyà (13 de juny de 1957), pel seu record especial. Tenia 18 anys i aquest viatge concert m'omplia de joia i a la vegada de sorpresa, ja que era la primera vegada que cantàvem fora de casa. De bon matí encara fosc, vàrem emprendre la pujada cap al port d'Envalira, acompanyats

per una pluja persistent que no ens va deixar fins a arribar a Perpinyà. Quan va ser l'hora del concert, vàrem entrar al Nouveau Théâtre i una vegada situats a l'escenari, les dones abillades amb el típic vestit d'andorrana assegudes a les cadires davant dels homes, mentre nosaltres dempeus i vestits amb pantalons foscos, camisa blanca i barretina vermella, teníem l'emoció a flor de pell. Aquell gran cor feia molt goig de veure. El públic va omplir la sala de gom a gom. En obrir el teló es va sentir una remor de veus entre el públic que expressava la sorpresa en veure un cor tant gran i amb aquell vestuari. Tot seguit va sortir el nostre director, el mestre

Fontbernat, i els aplaudiments van ser espectaculars. En Fontbernat respirava entusiasme i emoció per tots els costats. De la primera a l'última cançó, el públic encurió i totalment entregat a nosaltres, ens va aplaudir molt efusivament. Al final del concert, el nostre director, satisfet i amb les galtes tocades pel color de l'emoció, va agrair la bona acollida a tots els assistents, a l'organització de Perpinyà i naturalment, al Consell

General i a les diferents autoritats del nostre país que van assistir al concert.

Aquest escrit vol ser una petita aportació davant la gran tasca que va dur a terme el nostre personatge; recordem, doncs, la memòria del mestre Josep Fontbernat, cofundador i director dels Chors Andorrans; la seva esposa, Simone, i les seves filles Josette, soprano solista de l'esmentada entitat coral, i Marylou, a qui tinc una gran estima i que guarda els documents que omplen les vivències d'una família. Fontbernat, gràcies per haver-nos fet viure la música coral amb aquesta intensitat i que els joves d'aquell temps encara recordem.

[...] El senyal de civilització més eloqüent dels nostres dies, és la llibertat i la possibilitat que tenen els ciutadans de circular arreu del món i poder constatar l'avanç, el progrés, el bon viure que puguin tenir els nostres semblants. [...] Ja veieu on vull anar a parar. Les nostres Valls, pràcticament, queden incomunicades durant uns mesos de l'any. La nostra muntanya té el cap alt, té el cap clar, però li manquen ulls per a veure-hi de lluny. Li manca aquesta foradada que portaria a Andorra un progrés insospitat i una riquesa extraordinària. [...]

Els països mil·lenaris tenen el dret de viure confortablement igual que els països moderns. Potser fins i tot, aquest dret hauria d'ésser una preferència que l'antiguitat dona.

El dia que no tingui tema per explicar-vos quelcom en aquest meu Glossari Andorrà de cada dia, us contaré el que jo crec que és el somni. Llaavors comprendreu com és fàcil anar d'un lloc a l'altre i burlar-se de totes les dificultats que els homes ens creem nosaltres mateixos. (17 d'octubre del 1959).

[...] La setmana passada ha estat d'intensa activitat per al turisme andorrà. Dos fets transcendents han tingut lloc. En primer, la reunió dels qui ja popularment s'anomenen <Els Quatre Petits> a Vaduz, capital del Principat de Liechtenstein. El segon, les emissions que l'Eurovisió i la Televisió Francesa, han fet, i en les quals els paisatges de les nostres Valls i les nostres danses populars han estat el moment brillant. Dues manifestacions del turisme andorrà completament independents l'una de l'altra, però totes dues fetes amb el mateix sentit i amb resultats positius i favorables.

[...]

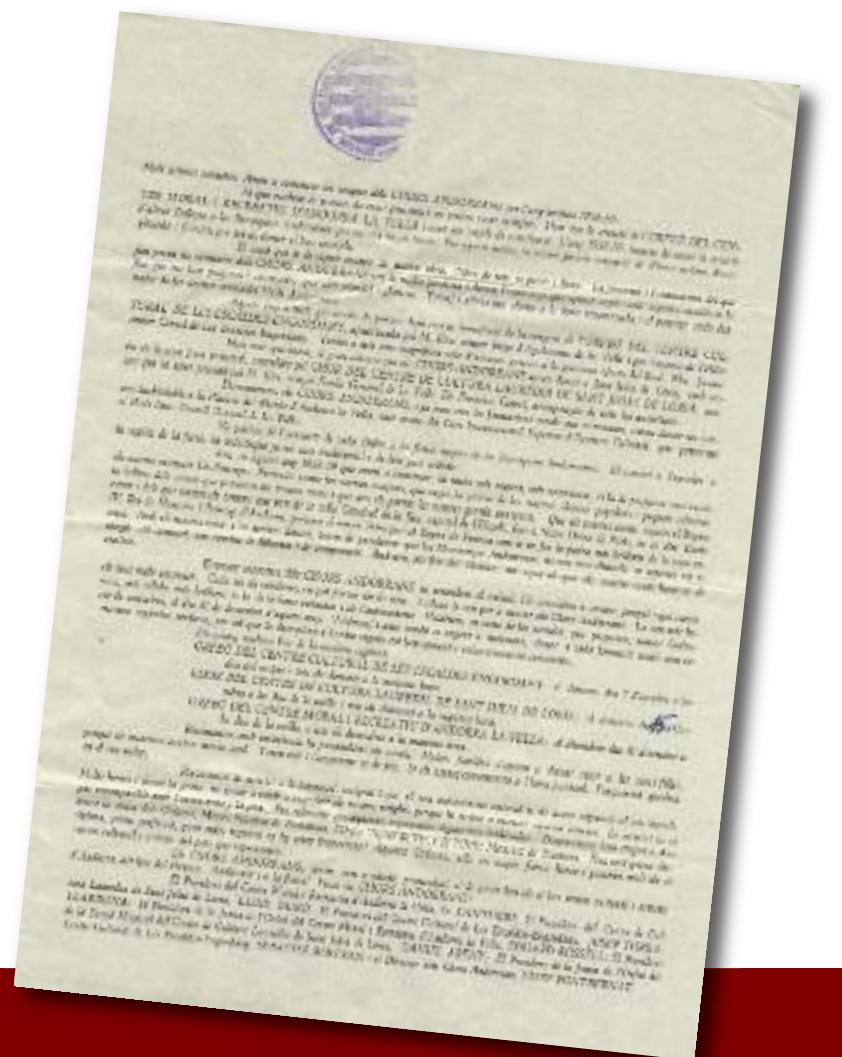
La televisió a Andorra? Quantes vegades també me l'he formulada aquesta pregunta. La tècnica progressa d'una manera tan extraordinària, que el que abans era una cosa difícil i amb la qual no es podia pensar, ara esdevé possible. El problema és gairebé de fàcil solució. Ja hi ha persones que hi pensen, i si el moment es presentés, la realització seria ràpida. Tot és una qüestió d'entendre'ns i de bona voluntat. [...]

Ara ens toca a nosaltres, a tots els que vivim en aquest dolç país, tant si ho som d'origen com si només hi residim, de posar cada un el nostre gra de sorra per la construcció de l'edifici turístic. Tothom hi té un paper a jugar. Qui més petit, qui més gran. Cada un amb les seves capacitats, amb els seus mitjans, amb les seves afeccions. Mans a l'obra...!

(3 de novembre del 1959).

De 693 anys després (E. Amigó / A. Morell, 1971)

[...] Jo crec que el futur d'Andorra està en ser una nació, una nació federada amb Catalunya, València, Mallorca, el Rosselló i tots els països catalans. [...] Els coprínceps haurien de "regnar" però no de governar, ja que el govern d'un país l'ha de portar la gent del mateix país. Serien una figura simbòlica, com ho són tots els reis!

Des del balcó d'en Fontbernat

Text: Sergi Mas i Balaguer
Aixovall. Gener MMXI

Durant una colla d'anys a partir 1959 la sola veu radiofònica que retransmetia diàriament programes en català era la del mestre Josep Fontbernat, emesos a través les ones de Ràdio de les Valls. A les dues del migdia el *Glossari*, a la nit *Teodoració* i els diumenges *Des del meu balcó*. És el títol d'aquest programa dominical el motiu de la capçalera d'aquest petit recordatori dedicat al mestre. Cada dia, doncs, cap allà les dues a casa engegàvem l'aparell de ràdio –d'aquells que encara anaven amb bombetes– per escoltar la balsàmica xerrada que tractava sobre el sant del calendari, sobre el pas de les estacions de l'any, sobre el seu admirat músic llenguadocià Déodat de Séverac, del seu antic amic monsenyor Carselade bisbe del Canigó, tractés del que tractés, mercès al seu domini de l'idioma, a la seva fina prosa poètica, junt amb un to de veu especial, el tema per senzill que fos t'a-

trapava i t'encomanava l'encanteri de les seves civilitzades glosses. Com que no em sé explicar prou bé, si se'm permet manllevaré de la poetessa Montserrat Vayreda el que ella diu que jo no sé dir: "Amb prosa fluida i transparent a la vegada rica d'imatges poètiques, una frescor i naturalitat que enamora, descriu costums i tradicions viscudes, fa brollar records, rememora personatges i exprem les essències d'aquesta terra nostra amb apassionament d'enamorat... Prosa diàfana, precisa amb un ritme ben ajustat, que permet visualitzar el que conta".

Quan vaig arribar a Andorra, jo ja coneixia qui i què eren els Cent Homes d'en Fontbernat, ja que el meu pare era cantaire dels cors de Clavé, formà part abans de la Guerra Civil espanyola de la coral Catalunya Nova del mestre Enric Morenà. També va ser ell qui em transmeté el coneixement de la conducta i mort heroica de companys seus el 19 de juliol del 1936, entre ells l'Enric Fontbernat, germà del músic i polític Josep Fontbernat. No recordo si vaig fer la coneixença en persona del mestre presentat pel pintor també exiliat al Principat Magí Cerés o si va ser el mestre qui em presentà aquest artista. En Magí, el mateix que

en Josep, estigué com a soldat de Francesc Macià en els fets de Prats de Molló, els dos al costat de l'Avi. I amb molts altres foren jutjats a París i expulsats, i partiren al llarg exili, que en el cas de Magí Cerés el passà a Bèlgica. Aquest pintor avui oblidat era un home de grans coneixements artístics, amb un currículum internacional importantíssim, que ves a saber si per la seva excessiva modèstia o per quin mal fet no aprofitàrem ni valoràrem com calia. Amb l'adveniment de la democràcia a Espanya en Magí tornà a la seva Tàrrrega natal.

La meua relació amb el mestre es basava no en un tracte assidu sinó que més aviat era circumstancial però bastant constant. Per tant, hi ha fets i anècdotes viscudes en comú i per bé que a causa d'una memòria personal crònicament deficitària, que fa que molts dels records s'hagin

perdut pel camí, intentaré rememorar alguna cosa que hagi retingut l'estima que li tenia i li tinc.

Crec que va ser pel Nadal del 1960 que vaig gravar una nadala amb el tema d'un solitari i silenciós llogaret de les Valls. La vaig imprimir i enviar per felicitar els amics. En Fontbernat em féu el regal de comentar-ho en un dels seus glossaris i em sorprengué els

termes en què ho féu, emprant un argot erudit propi dels iniciats en la interpretació d'un art molt minoritari.

Anys més tard dedicà tot un dels seus glossaris a un altre gravat creat expressament per a Sud Radio, que m'havia encomanat M. Horbette.

No recordo la data, suposo que deuria de ser a final dels 60, que junts vàrem participar en l'homenatge que Andorra la Vella va fer a l'autora d'*Els homes d'aram*, la vella coneguda del mestre, la famosa escriptora de Pàmies, Isabelle Sandy. Els actes els transmeté la televisió francesa.

Un dia el mestre em confessà, sense penediment, que ell portava fatal la llengua castellana. D'aquell relatiu dèficit, ell, per justificar-lo, m'explicà el següent. Sent diputat pel Parlament de Catalunya li correspongué anar a Madrid a defensar un posicionament polític de la Generalitat

"Señor Fontbernat, ¿dónde aprendió usted este castellano tan castizo?" I ell li replicà: "¡En la cárcel!"

i després del seu parlament, un ministre espanyol, no recordo el seu nom digué: "Señor Fontbernat, ¿dónde aprendió usted este castellano tan castizo?" I ell li replicà: "¡En la cárcel!"

La senyora de l'artista polifacètic nord-americà Kenneth Dills, establert a Andorra com a constructor naval de iots esportius, organitzà una festa dedicada a intel·lectuals estrangers i nacionals a casa seva, un quart pis d'un edifici de la laurediana avinguda Verge de Canòlich. El mestre hi era convidat; arribat a can Dills i veient que l'americà era un colós gegantí li demanà que, com que la casa no tenia ascensor i la seva filla, que anava en cadira de rodes, s'estava esperant a la porta del carrer, si podia pujar-la. En un no-res es presentà a la reunió portant en braços la Josette asseguda en la seva cadira. Com a graïment la filla Fontbernat ens obsequià amb el *Cant dels ocells*. Això passava més o menys quan Pau Casals interpretà la popular melodia amb el seu violoncel a la Casa Blanca dels EUA.

Ja a la dècada dels setanta al mestre l'operaren del braç dret. Quan m'assabentaren que estava convalescent de retorn al seu pis de can Giberga d'Andorra la Vella vaig anar a veure'l. Portava el braç malalt aixecat i el recolzava sobre una aparatosa estructura clínica. Ell tot seguit de veure'm s'exclamà: "Que no veus quina facècia m'han gastat? M'obliguen a estar tot el dia fent la salutació feixista." La Simone, la seva muller, intervingué aconhortant-lo. "Josep, no et posis nerviós, el que has de fer és aprofitar la postura del braç i tornar a practicar el violí, que fa temps que el tens abandonat." Entranyable.

1977. Mor en Josep Fontbernat i Verdaguer, aquell home savi, culte, lliure, posseïdor de la paraula mesurada, clàssic i majestuós amb el seu perfil de senador romà.

El seu enterrament, al cementiri d'Andorra la Vella. El fèretre portat a espatlles de fidels companys cobert per la bandera catalana amb solemnitat austera accentuada pels rostres ferrenys dels antics lluitadors per les llibertats de la pàtria.

El mestre presidí per darrera vegada el cant d'*Els Segadors*; els homes, però, aquesta vegada no arribaven a cent... o potser sí, potser n'eren milers.

Marylou Fontbernat (2010)

Fontbernat, un pare deliciós

Text: Marylou Fontbernat

Josette Fontbernat

Avui, primer de maig, dia del naixement del meu pare, em decideixo a escriure l'article que m'ha demanat l'Antoni Pol.

Els diccionaris que parlen d'ell tots posen les dades falses, ja que el llibre de família que guarda la meva cosina Maria Teresa, filla del germà gran del meu pare, en Lluís, assenyalava que realment va ser el primer de maig de 1896.

Fou a can Fontbernat, masia en mig de boscos d'alzines suredes d'Estanyol, això tots ho diuen. Però el que no saben és que fins al mes de juliol el meu avi no va baixar, a cavall com sempre, a Bescanó per inscriure'l en el registre civil.

Jo no seré en cap diccionari, però el fet es va repetir quan jo vaig néixer.

El meu pare, en la intensa vida política que tenia en els anys de la República catalana, deu dies després va recordar-se d'anar a declarar-me.

Parlar jo del meu pare és cosa molt improbable. El fet de viure a prop d'una persona no sempre vol dir conèixer-la.

Molta gent ha parlat d'ell; alguns, molt més bé del que jo podria fer, per descriure la personalitat tan extraordinària que tenia. Altres que l'havien conegut poc també n'han parlat, però fent un munt d'errors.

Què puc dir jo del pare que era? El més rellevant pot ser és que era un pare distret amb qui teníem, la meva germana i jo, breus moments de complicitat deliciosos.

Sempre sorprès davant la personalitat de les seves filles. No hem sigut una família tradicional, l'esperit d'independència i de llibertat ens els va transmetre de molt joves. Cosa comprensible a l'època que jo el vaig conèixer.

Malauradament, el Fontbernat en la seva època més forta i brillant jo no l'he conegut. L'home que vaig descobrir de petita, malgrat la seva fe total en els seus ideals, era un home vençut.

No hem sigut una
família tradicional,
l'esperit d'independència i de llibertat
ens els va transmetre
de molt joves

A Perpinyà el 03/06/1957 amb els Chors Andorrans

Dir 1939, exili, ja és suficient. Exili. Tot aquest sofriment que tothom ha volgut ofegar tants anys, ara, ja és més o menys reconegut. Hi insisteixo, més o menys.

Any rere any fugir d'un lloc a un altre per tant sols sobreviure no crea un clima ideal per a la vida familiar. I les criatures són les primeres que perceben la inquietud constant del dia a dia.

1952, Andorra! Va ser la paraula màgica que ens va permetre poder crear una vida familiar. Aquí el meu pare va reviure, un país de llengua catalana que de mica en mica s'obria al món exterior li va fer retrobar l'optimisme que va ser sempre la base de la seva vida. Amb una energia retrobada va fer tot el que va poder, i més, per agrair al país que ens acollia.

La cultura, l'art, la música, coses tan importants per a l'equilibri i la qualitat d'un país, per tot això el meu pare va *combatre* els vint-i-cinc anys que li quedaven de vida.

De disgustos en va tenir a cabassos. Cultura, art, música, això no aporta diners directes i, en els pressupostos, és el parent pobre.

Han passat més de trenta anys de la seva mort i encara les mentalitats han evolucionat molt poc en aquest sentit.

Tots els seus somnis es van anar esvaint, però, tot i veient la trista realitat de l'època, va lluitar sempre, desitjant amb les poques forces que li quedaven al final de la seva vida perquè Andorra fos un punt de reunió de les cultures.

Davant l'ambaixada de França 14/07/1954

Qui li ho va agrair? Ningú.

Per a la gent d'ara el món del mestre Fontbernat no vol dir res. L'única mostra del seu record és una petita placa a la paret de l'església d'Andorra la Vella, gràcies a la participació dels veïns del barri, que se l'estimaven molt.

La injustícia continua...

Era un home extraordinari en tots els sentits, i un pare distret però deliciós.

Moltes persones queden encara que l'han conegut; els que em vulgueu llegir, si coneixeu alguna d'aquestes persones, demaneu-los qui era en Fontbernat. Només ha deixat bons records a tot-hom.

Dono les gràcies a tots els que han volgut amb aquest reportatge treure de l'oblit la gran tasca que féu el meu pare per valorar Andorra. País que va esdevenir el nostre.

Gràcies a tots.

Fontbernàt vist de prop

"Penetrar sense perjudici en el món interior del senyor Josep Fontbernàt és acostar-se a l'aventura d'un home que ha sabut viure en prosa, el ritme estrany d'una existència intemporal. És com viatjar per quelcom de semblant al túnel del temps de les pel·lícules de ciència-ficció..."

El Mestre Fontbernàt és un ser essencialment fidel. Fidel a ell mateix i fidel a unes situacions, uns personatges, unes vivències personals i col·lectives, i fins i tot unes llegendes, irrepetibles. És un home amb un endèmic entusiasme per l'ahir, pel que ell en diu el present i pel que creu que serà el futur. El seu rostre serva el somriure d'un infant, i cada vegada que expressa en veu alta quelcom del que té dins del cor, els ulls li espurgen i les mans es mouen amb gestos curts, taxatius o insinuants segons la cadència del seu pensament. Una de les característiques més peculiars del Mestre Fontbernàt és la seva veu. Veu ronca i inconfusible, que sembla arribar-nos des d'un indret llunyà".
Elidà Amigó i Antoni Morell (1970)

"Músic, polític i escriptor. Deixeble d'Enric Morenà i de Déodat de Séverac, fundà amb aquest el Cor Català de Perpinyà i diverses corals occitanes. Participà en els Fets de Prats de Molló (1926). Retornat a Barcelona, hi fundà la Coral Els Cent Homes. Fou elegit diputat per l'Esquerra Republicana de Catalunya (1932) i fou director general de Radiodifusió de Catalunya (1936-1939) [...] Ha publicat la batalla de Prats de Molló (1930) i Glossari andorrà (1966) i ha harmonitzat cançons populars occitanes. Fundador dels Cors Andorrans".
Gran Enciclopèdia Catalana (1974)
(Ismael Pitarch)

"En l'aspecte cultural i artístic. Andorra li ha d'agrair moltes coses al mestre Fontbernàt, ja que després de crear els orfeons corals andorrans a les parròquies [municipis] als anys 50, aconseguí més tard una cantada general en el camp d'esports d'Andorra la Vella, fent realitat, per primera vegada, la unitat artística de les parròquies andorranes (...).
Home incansable d'avantguarda, creà una emissió en català a la Ràdio de les Valls, que durant més de quinze anys fou escoltada arreu dels Països Catalans, sota el nom de Glossari andorrà (...). Volem recordar que no solament per a les entitats culturals andorranes és una gran pèrdua, sinó per a Andorra en general. Josep Fontbernàt fou un dels impulsors de les corals i de la difusió de la llengua. Nosaltres, els andorrans, hem de saber agrair aquesta tasca àrdua i difícil que, durant tants d'anys, dugué a terme".
Joan Burgués (1977)

"... el meu pare era un home molt arrelat a les tradicions i no li agradaven les coses superflues"
Josette Fontbernàt (1977)

"En Fontbernàt el mestre, se'l podia trobar davant el quiosc, d'en Boixeda si fa no fa pels volts de quarts de dues. Era un home baixet, que caminava amb passes curtes, però molt de pressa, i jo el recordo sempre amb vestits foscos. Treballava aleshores a Andorra-ràdio. Feia un programa en català, que em sembla

Amb l'avi

Text: Enric Fontbernàt

Novembre 1975, assegut al banc de la plaça sota l'església de Sant Esteve

M'acabo de despertar, oloro el perfum del pa torrat i del cafè. M'aixeco del llit i me'n vaig en direcció al menjador.

La meua mare ja ha esmorzat i el meu avi encara és al llit, a vegades li agrada esmorzar al llit i jo m'hi fico amb ell. Recordo molt bé la seva mirada profunda i plena de tendresa quan em veia arribar. Pujo dins del seu llit i li faig un petó. I estem una estona en la qual ell sempre m'explica moltes coses.

En la seva habitació hi havia el seu despatx, amb una màquina d'escriure a sobre; em fascinava aquella màquina, el seu soroll, la màgia de les lletres que imprimien el paper de color blau molt fi que feia servir per escriure els seus glossaris.

Quan em deixava m'hi entretenia a picar lletres per compondre mots sense cap sentit; encara havia d'aprendre a escriure i allò que apareixia en aquell full no tenia cap significació.

Després d'esmorzar el meu avi es preparava i el que em feia gràcia quan s'afaitava era que em feia a vegades un bigoti de sabó quan m'hi apropiava.

A mig mati la primera passejada del dia era per anar a buscar el diari a l'estanc al cantó del bar Isard.

Quan arribàvem a la plaça Rebés sempre de camí ens trobàvem una persona per xerrar, i sovint coincidíem amb l'Andreu Claret.

No prestava atenció a les seves converses d'adults, amb els pocs anys que tenia trobava sempre llarga aquella estona que xerraven.

Amb el diari anàvem a la plaça Rebés i en una de les seves cantonades hi havia una font de pedra amb uns bancs d'acer perforat. En un d'ells, i sempre el mateix, ell s'asseia i jo jugava davant, o bé enfilant-me a sobre la font.

En el carrer on vivíem teníem un banc de pedra molt llarg amb la muntanya que li feia de jardineria, hi havia un magnífic roser que moltes vegades el meu avi l'anava a admirar i s'asseia en el banc de pedra al cantó del roser; estava a

Enric Fontbernàt

ple sol i teníem com a espectadors la muntanya i els ocells.

Algunes tardes, quan anava de fer el programa *Glossari andorrà* als estudis de Sud Radio, a l'avinguda Meritxell, em portava amb ell.

Estava molt impressionat per l'estudi, amb els seus equips de control de so i els seus magnetòfons, que eren unes cintes enormes per a mi.

Em portava a l'estudi i començava el programa; tinc records difusos d'haver parlat alguna vegada en alguna programació i el que sí que recordo és que no sempre ho feia en un moment adequat i s'empipava una mica amb mi.

Quan sortíem dels estudis de Sud Radio, que estaven a les galeries Meritxell, ens trobàvem a vegades la meua mare amb la meua tieta a la terrassa del bar l'Ocell de Foc, que estava dins de les galeries. Estaven prenent una tònica i jo em quedava allà amb elles o bé tornava a casa amb l'avi.

Ara estem a casa i d'aquí a poc soparem. El meu avi està assegut a la seva butaca llegint el seu diari; allò que em feia més gràcia era apropiar-m'hi i donar un cop flux amb la mà al mig de les pàgines del diari ben obert.

A la primera moltes vegades el sorprenia i saltava de l'ensurt en la seva butaca o bé

m'ho feia creure i jo reia moltíssim; quan em recuperava del riure li deia "*jija avi, jija*" (encara no sabia pronunciar bé la paraula *llegir*) i ell, a vegades una miqueta enfadat, es prestava al joc, i jo tornava a fer-ho per riure encara més.

Aquests records són els de la meua infantesa, d'alguns moments que em vénen en ment dels molts que hem tingut junts.

Ara amb els anys aquests records queden intactes, i és un plaer recordar-los per fer memòria d'aquest home que per a mi era el meu avi, la meua innocència infantil no sabia la intensitat dels esdeveniments que va tenir en la seva vida. Jo només el veia com l'avi.

30/10/1975

Comentari a l'actuació:

concert d'arpa i flauta, 18 agost 1976, Andorra

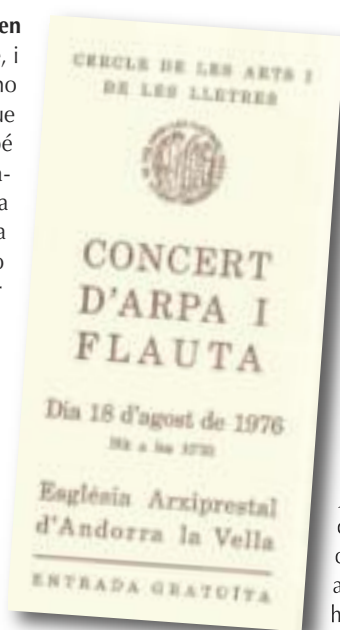
Text: Antoni Pol i Solé (1976)

L'acte fou presentat per en Fontbernat, qui, com sempre, i als seus vuitanta anys –qui ho notaria si no fos per la veu que ja sona esquerdada, i també potser per aquest aire d'enamorat de la vida que expira constantment, tan estrany a la joventut, desinteressada, però egoista i que no sap remenar o veure tot allò que de bo i bell hi ha al seu voltant– féu que la vetllada tingués el càlid contrapunt de l'amistat en el seu punt just.

El públic ja érem, amb ell, com amics dels artistes, que ja no eren artistes, per ell. Pujava i baixava les escales, amb inseguretat, però amb una gosadia i empena que no s'hi podien resistir ni elles mateixes.

Els artistes deixaren de ser aquella cosa tan bonica i alhora freda per a tots nosaltres, el públic. I els artistes actuaren i feren amb els seus instruments música d'artistes.

I en Fontbernat, senzill i ingenu, que no busca la

seva lluentor sinó la dels altres, inconscient ja per aquests vuitanta anys, però plenament conscient i coneixedor de tots, volia reanimar-nos, fer-nos a nosaltres conscients de la bellesa.

Un Quixot català. Un home ple d'aquella sensibilitat tan escassa als nostres temps.

És un incansable mestre de l'amor i la pau.

Se l'endurà la mort, tindrem un carrer amb el seu nom, però ja no el tindrem. Però sí la seva llavor.

Ja no en queden d'homes capaços de fer el ridícul en oferir un clavell als músics, finida la seva actuació, i quan marxaven. Ell va haver, pacientment, de seguir-los fins a la sagristia, perquè els

músics, girats d'esquena no el veien. Fou còmic. Els clavells els arrencà d'una florera damunt l'altar. L'expectació, ja us ho dic, era gran. Un cop entregats, però, s'avançà cap al micròfon i: "... en mossèn Pau m'ha donat permís..."

Fontbernat, un home tremendament sensible.

01/10/1976 Josep Fontbernat en una recepció

que devia ser l'únic que emetien en llengua no francesa. A mi va dur-m'hi dos o tres cops, i quan vaig tornar a Roda vaig poder constatar que s'escoltava, perquè més d'un me'n parlà fent-ne elogis. Era un exiliat perpetu, el mestre; havia estat a Prats de Molló amb l'«Avi» i era profundament antifranquista. Tenia un aire, diguem-ne vuitcentista, portava els cabells llargs i juraria que a voltes fins i tot duia xalina. Al quiosc d'en Boixeda s'hi aplegaven, abans dels àpats, sobretot al vespre, una colla d'assidus, amb el mestre. Jo hi recordo en Rosanas, que vivia vora el Park Hotel, en Joan Sansa, l'Arqués, en Quim Arana i en Marc Vila. Hom comprava diaris i revistes i es parlava de tot i de política. A voltes jo sentia la conversa, a retalls, en anar a buscar el diari; es discutia amb fonda vehemència, però de fet la cosa no passava d'un intercanvi enriquidor d'idees. Recordo el mestre i vull homenatjar-lo; per això li dedico aquest poema". Miquel Martí i Pol (1984)

"Les gloses que, a finals dels anys 50, llegia Josep Fontbernat i Verdaguer davant els micròfons de la Ràdio de les Valls d'Andorra tenien moltes virtuts: descobrien als andorrans caires amagats o inadvertits del seu mateix país i de la seva pròpia experiència, donaven als oients notícia d'una terra i unes gents desconegudes, i contribuïen a la renovació i a la vigoria de la llengua catalana com a parla periodística radiofònica, en un temps en què l'idioma català era totalment bandejat dels mitjans de comunicació de masses de la resta de terres catalanes", començava dient en un article intitulat La visió amable, costumista i erudita d'Andorra, en les gloses radiofòniques de Josep Fontbernat.

"Les seves gloses diàries de l'any 1959 són encara avui un model de llenguatge i d'estil periodístics catalans, adaptats al mitjà radiofònic. Són també una mostra d'article de costums desplegat amb unes solucions amables, amenes, moderament imaginatives, elèctriques. Sabia dosificar mestriolament la nota poètica amb l'apunt d'actualitat, les dades històriques i erudites amb el toc d'unes observacions agudes sobre una Andorra que anava canviant. Va escriure i va llegir les seves gloses quan es deixondia en aquell petit país el "boom" econòmic dels seixanta i setanta. En l'obra periodística de Fontbernat es conjumina la percepció dels avenços, les novetats i els nous costums socials amb el testimoni d'unes tradicions encara vives. Des d'aquesta perspectiva, aquestes gloses radiofòniques del 59 que va escriure Fontbernat són un document providencial d'aquells instants de la transició andorrana devers la modernitat". Josep Casasús (1993)

"Fontbernat va arribar a Andorra el 1952 com a comissionat de la societat SOFIRAD per assumptes de radiodifusió. [...]

Fer cantar i fer parlar la gent, associant íntimament l'activitat cultural amb la política, sempre en el marc d'una noció de catalanitat desenvolupada en tot moment. Sens dubte que Fontbernat interpretava l'Andorra en què havia decidit viure en clau de cultura, però al mateix temps coneixia i respectava el que podríem anomenar fet diferencial andorrà. I no només el respectava

sinó que, des dels diferents àmbits d'actuació, contribuï a enfortir l'especificitat social, cultural i política del nostre país. [...]

L'activitat duta a terme per Fontbernat al nostre país es desenvolupà al voltant de dos eixos: la creació dels Cors Andorrans i l'àmbit de la radiodifusió. Tasques diferenciades, però sens dubte complementàries quan als seus objectius, ja que ambdues troben sentit en la promoció cultural, en la difusió d'idees. Ens interessa, en aquest article, centrar-nos en el segon aspecte, tractant de veure com de la vida i de l'obra de Fontbernat – i en concret de la seva activitat vinculada a la ràdio- en podem obtenir un retrat, una descripció de l'Andorra de part de la segona meitat del segle XX.

[...]

Així, sembla clar que darrere l'arribada de la radiodifusió a Andorra, i embolcallada en un mantell de reformisme il·lustrat, hi havia una doble operació: una primera d'abast econòmic de la qual, en qualsevol cas, els principals beneficiaris no n'eren els andorrans, i una segona, més difusa, però també més subtil, que es manifestava en termes de subordinació cultural; però les conseqüències no buscades pels promotors – mediat i immediat – de l'operació no van tardar a arribar: al voltant del tema de la radiodifusió es va anar articulant un moviment nacionalista andorrà que, al llarg d'un procés de maduració política, va esdevenir un dels catalitzadors dels processos de reforma institucional dels anys 1980 i dels posterior i decisiu procés constituent.

I, en tot cas, la implantació de la radiodifusió a Andorra, en els termes en què es va fer, va posar de manifest les contradiccions del règim polític del copríncipat, tal com quedava llavors jurídicament i políticament definit. Per tant, i malgrat ella mateixa, l'estratègia d'implantació de la radiodifusió (que només pretenia una modernització aparent del país) va acabar afavorint indirectament però decididament la modernització real d'Andorra. [...]

Ha de quedar clar, en qualsevol cas, que en el caràcter ambivalent que abans hem atribuït a la implantació de la radiodifusió a l'hora de valorar el seu paper en la modernització del país, l'acció de Fontbernat s'acaba situant en el posicionament vinculat a l'afermament de la identitat andorrana; i no estem ara dient que Fontbernat desconeixés la xarxa d'interessos econòmics i polítics que emmarcaven la implantació de les ràdios a Andorra en el període que va del 1959 al 1983, sinó que el seu compromís vital, un cop instal·lat al nostre país, acabà situant-se en un àmbit vinculat a la difusió i a la promoció de la cultura i la identitat andorranes.

Hem fet l'anterior afirmació no només en base als posicionaments de Fontbernat en defensa de les autoritats andorranes, com el que abans hem reproduït relatiu a la descripció que del síndic Cairat va fer el nostre home davant el copríncep Auriol, sinó també en base a l'activitat radiofònica que desenvolupà. I no parlem ara de Fontbernat gestor d'afers de ràdio i comunicació, sinó de Fontbernat comunicador, aquell a qui li agradava parlar i fer parlar – recordem les converses al quiosc- i també del Fontbernat artista, aquell a qui li agradava fer cantar – sobretot en català-. No parlem doncs del Fontbernat que va arribar a Andorra el 1957 amb una feina concreta encomanada – encara que també amb la convicció íntima d'apropar-se a Catalunya-, sinó del Fontbernat que pocs anys més tard – el 1959- es va instal·lar a Andorra. El mestre no era per vocació

Descobrint Josep Fontbernat

Text: Àngels Mach i Buch
presidenta de la SAC

Llibre El glossari
d'En Fontbernat,
Editorial Andorra

Cada generació que habita un territori coneix persones, fets, situacions que existeixen i es produeixen en moments concrets de la història. Un cop les següents generacions la van rellevant ja no han conegut directament aquelles persones o aquells fets anteriors que, a vegades, han estat transcendents per al desenvolupament de la història posterior del territori i passen a creure que totes les situacions de la història han estat com la que es produeix en el moment propi. Qui, de les persones que habitaven les Valls d'Andorra els anys 60-70, no coneixia Josep Fontbernat, amb les seves activitats a la radiodifusió i com a impulsor del cant coral a Andorra i la seva divulgació a l'exterior? Resposta: gairebé tothom. Cinquanta anys després, qui, de les noves generacions de joves, coneix en Josep Fontbernat? Resposta: ben pocs, si no fos perquè s'hagin fixat en una placa adossada a l'església de Sant Esteve en què s'indica "Racó del Mestre Fontbernat", a l'entrada del carrer de la Vall.

L'Andorra d'avui no és com l'Andorra que coneixia a bastament Fontbernat, però és com és gràcies a l'activitat de Fontbernat i de persones que com ell i en aquella època van anar forjant la cultura i el pensament que han nodrit les generacions actuals. És un deure de les persones transmetre els seus coneixements i recordances, perquè els joves sapiguin com s'ha pogut arribar al moment actual i els grans puguin fer memòria. I les entitats que formen Àgora Cultural hi volen contribuir per homenatjar Josep Fontbernat i Verdager, músic, polític, pedagog, diplomàtic, comunicador i ferm propulsor de Catalunya i Andorra, i la seva cultura.

El dia 22 de gener es va presentar a la sala Fontbernat de la vila d'Anglès (Girona) la reedició d'*El Glossari d'En Fontbernat*, editada per l'Editorial Andorra, a iniciativa de l'ajuntament d'Anglès i del seu batlle, Pere Figuereda, i va ser un plaer poder-hi ser presents per acompanyar la família i els amics del mestre en un moment que ens va fer recordar els dos articles escrits sobre ell per Ladislau Baró i Albert Manent en el dossier del volum 2 dels *Papers de Recerca Històrica* publicats per la SAC l'any 2003. Compartim, igual que ell, la il·lusió per fer natural la relació amb l'entorn geogràfic pròxim per normalitzar la naturalitat del conèixer i reconèixer.

Josep Fontbernat va estimar la música, des de ben jove com a deixeble del compositor Enric Morera, i va entendre que compartir la música uneix les persones; per aquesta raó va crear i impulsar el cant coral, tant a Catalunya com a França i a Andorra. La Coral Rocafort i l'Orfeó Andorrà actuals en són hereus.

Va ser un catalanista fidel que va ajudar Macià i el va acompanyar en els fets de Prats de Molló, que va renunciar a ser el successor del

president Llaia a l'exili per no sentir-se'n prou digne, però també un ferm professional de la comunicació, que va saber unir i transmetre la particularitat amb la globalitat per donar a conèixer una ínfima part del seu saber i coneixement als seus oïdors tant d'Andorra com a Catalunya, en un moment en què feia falta aquesta unió per promoure la cultura després de la guerra civil espanyola i de la Segona Guerra

Mundial, quan Andorra es despertava de la seva ruralitat secular. Fontbernat era amic personal del president Vincent Auriol, copríncep d'Andorra des del 1947, i va ser enviat a Andorra el 1952 com a comissionat de Sofirad "a posar ordre" a la radiodifusió, tenint en compte la seva experiència com director general de radiodifusió de la Generalitat de Catalunya republicana. Aprofitant la seva relació va ajudar i fer de pont en la relació dels andorrans amb el copríncep francès per fer madurar políticament i modernitzar i culturitzar el país. A partir del 1959 es va establir definitivament a Andorra i cada dia hi havia una presència en

català a la ràdio de les Valls amb el seu *Glossari*. Feia lluir les seves dots de comunicador relligant de forma amena dades i personatges de la cultura occitana, catalana i andorrana que sortien per les ones cap a l'entorn proper de les llars andorranes, però també cap a Catalunya, Europa i fins i tot a Amèrica, en un moment en què no hi havia cap mitjà de comunicació en català, i a Andorra cap més mitjà que no fos la ràdio. Si parlava de Sergi Mas aprofitava per descriure Aixovall, si parlava de Francesc Galobardes aprofitava per esmentar l'escola d'Olot de pintura i els Vayreda, de manera que captant l'atenció amb la proximitat feia pedagogia mostrant cultura propera a Andorra o difonent el país cap l'exterior, de la mateixa forma que quan duia els Cors Andorrans a cantar a Perpinyà, havent organitzat i impulsat el cant coral a escala nacional.

Fontbernat era allò que ara es denominaria un *crac*, que va escollir Andorra per viure-hi i per compartir la seva il·lusió de promoure la cultura catalana i en català, i a hores d'ara, als 33 anys de la seva mort a Andorra, cal recuperar-ne la memòria i la vàlua perquè les generacions que no varen tenir la sort de conèixer-lo directament ho puguin fer ara, perquè cal reconèixer els personatges que han apuntalat la cultura a Andorra i a fora més enllà de la seva pròpia aportació individual.

Àngels Mach a Anglès
22/01/2011

Pere Figuereda, batlle d'Ànglès- Girona

Emili Casademont, Àngels Mach, Pere Figuereda i Enric Fontbernat, Ànglès
22/01/2011

El mestre Fontbernat, anglesenc il·lustre i andorrà d'adopció

Text: Pere Figuereda i Cairol
Batlle d'Ànglès (Girona)

Fa una trentena d'anys, corria el 1977, que en Josep Fontbernat i Verdaguer ens deixava des del seu dolç exili andorrà. El seu llegat és enorme, si bé amb els diferents trasllats de residència (des de la sortida de Catalunya l'any 1939 fins a la seva instal·lació definitiva en terra andorrana els anys cinquanta) féu que es perdés una part d'aquest llegat en forma de documents i que ens permetria conèixer molt més bé la trajectòria vital d'aquest insigne músic i escriptor.

Les seves restes avui reposen al cementiri nou d'Ànglès. D'ençà el seu traspass en terres andorranes un 22 de març de 1977, un moviment popular sorgit des de l'Ànglès de la seva infància féu que les despulles del mestre fossin traslladades al cementiri d'Ànglès i encara no fa tres anys (amb la clausura del cementiri vell) varen ser traslladades al nou, en un entranyable acte d'homenatge en el qual no faltà la seva filla Marylou i la coral Cors Alegres, que interpretà algunes de les peces més estimades del mestre.

Quan hom s'acosta als Fontbernat, s'adona que es tracta d'una família que ha donat grans homes a la vida pública catalana. Tant el germà gran, l'Esteve, com el petit l'Enric, excel·liren en la vida pública, si bé tots dos traspasaren relativament joves, ja que mentre que el primer va morir a l'edat de 23 anys (havent estat director del Diari dels Rahola *Lo Geronès* i autor de l'obra que revolucionà el món sardanístic *Estètica de la sardana*), el segon traspassà en els primers dies de la guerra incivil. En Josep, recollint el testimoni de la família, destacà de seguida com a músic, com a alumne avantatjat del mestre Enric Morera. Amic íntim del president Macià, va ser als fets de Prats de Molló i una vegada recuperada la Generalitat, el

diputat Josep Fontbernat fou nomenat director general de Radiodifusió.

Ja a l'exili va continuar treballant per la causa catalana. La seva condició de conseller i amic del president francès i copríncep Vincent Auriol la va posar tant al servei de catalans com dels andorrans, ja que ell era qui acompanyava Tarradellas pels ministeris francesos amb aquella célebre frase «*Ici le gouvernement catalan*» que feia que els obrissin les portes, unes portes que altrament haurien restat ben barrades, tenint en compte que la causa catalana no era gaire ben vista per una

França que sempre ha estat molt centralista. I ja no diem de la defensa que sempre féu de la causa andorrana, fins al punt de replicar al mateix Copríncep Francès, quan aquest llençà un atac al síndic Cairat, que: «*Senyor president: el síndic Cairat seria per a vostè un*

ministre excel·lent, i vostè en té, de ministres, al seu govern, que no li arriben ni a la sola de la sabata en diplomàcia, i potser ni en capacitat, honestat i visió política!». Finalment les valls andorranes l'acollirien a partir dels anys cinquanta i a elles dedicaria la seva creativitat musical i literària, que va arribar a totes les llars a través del seu famós espai radiofònic *Glossari andorrà*.

M'agradaria tancar aquestes paraules amb *Sivella d'Or*, un terme fontbernatià, per assenyalar que Josep Fontbernat encarna les virtuts del poble català: humilitat i treball. D'aquí s'entén que renunciés a la presidència de la Generalitat després del president Irla, quan hagués estat un magnífic president, ja que en aquest sentit era el reflex del que assenyala la màxima 5 del *Manual Digest*, sobre com ha d'actuar tot home públic: «*Obrar sempre entot amb recitit de intencio, y tenirla sempre per nivell del govern, y regimen*».

**"Josep Fontbernat
encarna les virtuts
del poble català:
humilitat i treball"**

un gerent de comunicació, tot i que va exercir en etapes de la seva vida aquesta funció, per bé que segurament ho va fer amb nivells de motivació diferents: segur que no era el mateix dirigir la radiodifusió de la Generalitat de Catalunya, feina darrera la qual hi havia un compromís polític molt intens, que conduir la implantació de la SOFIRAD a Andorra, tasca, aquesta darrera, merament professional. [...]

[...] La temàtica tractada en el Glossari és amplíssima: d'entrada, cal remarcar que els textos estan farcits de petites històries, d'anècdotes (algunes d'elles trivials en aparença) de descripcions de costums i de folklore. El mestre gaudia amb els fets quotidians, amb les petites manifestacions culturals que, com ens han explicat els antropòlegs funcionalistes, contribueixen a crear cohesió, a enfortir el vincle d'una comunitat. Però, a quina comunitat s'adreçava Fontbernat? L'emissió es feia des d'una ràdio de titularitat francesa que emetia, mitjançant concessió, des d'Andorra, per Andorra i per a fora d'Andorra. Aquesta primera constatació no ens respon però de tot el dubte que hem plantejat: ens cal considerar també – i aquest és un fet essencial – que l'emissió es feia en llengua catalana. Ara sí que disposem d'una dada significativa que ens permet acotar amb precisió quina era la comunitat a què Fontbernat es dirigia: a l'àmplia àrea interestatal que s'expressa en català. Però una vegada més ens cal anar en compte amb les afirmacions. Del Glossari no se'n desprèn una voluntat uniformitzadora de l'espai que comparteix una mateixa llengua; al contrari, se'n desprèn una gran capacitat per respectar i enfortir les especificitats. Fontbernat parlava des d'Andorra i ho feia en clau andorrana i també en clau catalana, sabent en tot moment que entre aquestes dues comunitats – que en cert sentit en formaven, en formen, una de sola – hi havia profunds lligams i alhora elements diferenciadors. En aquesta especial sensibilitat del mestre per entendre els matisos essencials a l'hora d'establir els lligams entre Andorra i la resta de l'àmbit de llengua i cultura catalanes és on radica l'èxit del seu Glossari.

[...] esdevingué andorrà d'adopció sense deixar de ser català i sense deixar de ser cosmopolita. [...]

[...] exercia en clau periodística de cronista de la realitat; però, a la vegada, l'anecdota, el recull de petites històries adquiria una dimensió més rellevant. Podríem dir que anava d'allò particular cap a allò universal; així, des de l'òptica de valoració més específicament andorrana, ens interessa remarcar que des del Glossari se'n desprenen reflexions sobre les relacions de veïnatge d'Andorra amb les comarques properes, o sobre les relacions amb els estats veïns, complementades a través del funcionament del copríncipat [...]

[...] sobre el funcionament polític dels dos estats veïns; o sobre el creixement econòmic i els canvis que aquest hauria de generar en la societat i la política andorranes"

Ladislau Baró i Solà (2003)

"Fontbernat que semblava empordanès en el temperament i en les actuacions, pertanyia a una de les promocions –alguns diran generacions– més importants del segle xx. Són aquells escriptors, periodistes o polítics que van néixer en la dècada del 1890 al 1900, Sense voluntat de fer-ne una enumeració exhaustiva, però si significativa, n'esmentarem uns quants noms. Començant pels periodistes, ofici que s'adiu més amb

Fontbernat, pensem en Josep Pla, Domènec Guansé o en algun de mort a l'exili, com Abelard Tona i Nadalmal, o també Joan Alavedra, que va ésser, com Fontbernat, un dels escassos periodistes radiofònics. O en Carles Soldevila, que duia cada dia una secció en un diari català, però que és més conegut i apreciat per les seves novel·les, que van fer època. Seguint el repàs sumari trobem Josep Maria de Segarra i J.V. Foix, poetes d'estètiques oposades, però la grandesa dels quals no minva. I alhora es dedicaren també a un periodisme actiu i representatiu, que encara avui continua vigent i del qual se'n fan reculls antològics. Entre els poetes sobresurt la figura multifacètica de l'humanista Carles Riba, el verb encès i vibrant d'englantines de Ventura Gassol –tan amic de Fontbernat–, el post-simbolisme essencialista de Marià Manent, la sàtira i l'esperit vindicatiu de Joan Oliver Pere Quart i el rigor noucentista de Joaquim Folguera. I no podem oblidar els novel·listes, com Francesc Trabal, el crític literari Jaume Bofill i Ferro o el pensador –i també periodista d'idees o de temes econòmics i polítics– Joan Crexells. O el nostre gran historiador nacional Ferran Soldevila. I encara el memorialista Ferran Canyameres, que ens deixà tants testimoniatges del seu exili a França.

Dins aquesta gran promoció o generació, tant se val, Josep Fontbernat hi té un lloc pel seu llibre sobre Prats de Molló i sobretot per les *glosses* que són el seu testament. [...]

Fontbernat tenia el valor afegit del músic que sabia fundar corals i enardir-les i passejar-les més enllà de Catalunya. [...]

[...] L'immens Glossari andorrà confirmaria a bastament: que Fontbernat, que es formaria en el clima del Noucentisme i sobretot en el periodisme inquiet, rigorós dels anys vint i trenta, que tenia les finestres esbantanades al món, podia parlar de moltes coses i era mig trobador i mig rondallaire. A l'edat mitjana una glossa servia per explicar un text obscur. I encara al segle vint s'han sentit i se senten un poc els glossadors, que són poetes populars, sovint analfabets, que improvisen codolades o corrandes, a Mallorca i a Menorca. Però va ésser Eugeni d'Ors qui, sota el pseudònim de Xènius, fou el creador de la glossa. Per respecte a la seva secció diària de *La Veu de Catalunya*, que durà del 1906 a la primera de 1920 i que continuà en català escadusserament el 1921 al també diari *El Dia Gráfico*, el diccionari normatiu va mantenir la forma glossa, quan en realitat des de l'edat mitjana ha estat glossa. Aquella secció de Xènius va tenir una influència extraordinària en el pensament, en la literatura i en el lector culte mitjà. I es va convertir gairebé en gènere literari. Es tractava de sintetitzar en un foli i mig o dos i mig un tema d'actualitat cultural del país, del pensament, que palesava que Xènius estava a dia d'allò que s'esdevenia arreu, sobretot a Europa, i així va crear, com a escrit Josep Murgades, un dels seus principals estudiosos, «un tipus de periodisme inèdit a Catalunya, que inicialment sorprengué i que poc després tingué un gran èxit». Es convertí en el Glosador i, com s'ha repetit, es proposava d'eleva l'anècdota a categoria. La glossa o glossa és un gènere o quasi gènere vinculat al diari personal i alhora a l'article breu. Al capdavant, un difícil exercici intel·lectual que ha de donar una nota sintètica, i si cal crítica, d'un tema.

A través del Glossari andorrà Josep Fontbernat, bon comunicador, idealista bondados, escriptor de ploma amb afinament literari, anà expressant

Bona nit a tothom!

Text: Emili Casademont i Comas
Periodista i escriptor
(Anglès, 22 gener del 2011)

Emili Casademont

L'il·lustre historiador barceloní Albert Manent

explica, en un documentat i extens article titulat *Perennitat de les glosses de Josep Fontbernat*, publicat a *Papers de Recerca Històrica*, de la Societat Andorrana de Ciències, que el periodista gironí Emili Casademont i Comas, que és qui us parla –enguany jubilat i resident a Figueres–, va escriure una biografia entranyable del mestre Fontbernat, el llegendari director de la coral barcelonina Els Cent Homes dels anys 30 del segle passat. “Casademont –diu–, fent honor a la història, avui esdevinguda llegenda, va titular el llibre *L'home d'Els Cents Homes*, que va ser editat conjuntament pels ajuntaments de Bescanó i Anglès el 1996. L'autor, comptant amb l'ajut imprescindible i generosament enyorívol de les filles del biografiat, Josette i Marylou, i aprofitant que feia molts anys que tractava el mestre, va poder salvar molts episodis i seguir molts fils d'una existència tan agitada, vitalista i dispersa com la de Fontbernat. I ens va confirmar allò que alguns ja sospitaven i que l'immens *Glossari andorrà* confirmaria a bastament: que Fontbernat, que es formaria en el clima del Noucentisme i sobretot en el periodisme inquiet, rigorós dels anys vint i trenta, que tenia les finestres esbantanades al món, podia parlar de moltes coses i era mig trobador i mig rondallaire”.

I després de referir-se als anys que Josep Fontbernat, casat amb una ciutadana francesa, va viure com va poder el seu segon exili (el que va encetar l'any 1939, ja que abans ja n'havia viscut un altre, al costat del futur president Francesc Macià, que es troba ben reflectit al llibre *La batalla de Prats de Molló*, escrit pel mestre i editat a Barcelona el 1930), Albert Manent conta que Fontbernat, que era fill del poble d'Estanyol (municipi de Bescanó) i fill adoptiu d'An-

glès, on va passar l'adolescència i és enterrat, s'establí per una circumstància feliça a Andorra, racó de catalanitat on trobaria altres exiliats i va poder fer-se un raconet en una ràdio francesa. En realitat –permeteu-me aclarir això últim–, l'antic primer –i únic– director general de Radiodifusió que va tenir la Generalitat republicana (i, en conseqüència, el primer polític català que ha tingut competències de govern en el camp del periodisme i els mitjans de comunicació), va posar en marxa, per encàrrec de l'empresa gal·la Sofirad, aquella emissora, anomenada inicialment, l'any 1959, Ando-ràdio; després, Ràdio de les Valls d'Andorra, i, finalment, Sud Radio. El nom, però, que ha quedat en la memòria de tothom ha estat el de Ràdio de les Valls, estació d'ona mitjana d'enorme potència, que posseïa les antenes més altes del món, instal·lades al port d'Envalira, la veu de la qual arribava molt lluny. Fins i tot, durant l'època que emetia també en ona curta, a Amèrica. Aquella emissora, repetixo, era francesa. I potser el fet que Andorra tingués com a llengua oficial el català va fer que els seus propietaris acceptessin que hi hagués algun programa no compromès, folklòric, en el nostre idioma. “No devien saber –assenyala Manent– el passat, radicalment nacionalista de Josep Fontbernat, quan van admetre que diàriament i quasi sense interrupció fos qui omplís un espai

que era dels més escoltats d'una emissora que retransmetia fonamentalment en francès.”

El *Glossari andorrà* va començar aquell mateix any 1959, amb un article dedicat a Pau Casals, cosa que va contrariar els serveis especials del franquisme. I més es van contrariar quan van saber que aquella ràdio andorrana arribava i s'escoltava perfectament a tot Catalunya. Albert Manent relata que Fontbernat, en un del seus

18/07/1928 amb Simone Hilaire Terrade

escrits, afirmava que “el *Glossari* no vol ésser altra cosa que una modestíssima crònica andorrana”. “Però, ben mirat –continua dient l’historiador–, aquelles notes radiades eren alhora una mena de memòries disperses de l’autor i també una crònica de moltes coses del passat brillant i recent de Catalunya. Els serveis d’informació, espanyols i francesos, es contrariaven, i sabem que els directores d’aquella ràdio francoandorrana van intentar suspendre les emissions de Fontbernat.” Cosa que –hi afegeixo jo– no van aconseguir, però sí, durant uns pocs dies, el bisbe de la Seu d’Ugell i copríncep del Principat d’Andorra, Ramon Iglesias Navarri, antic capellà castrense, perquè Josep Fontbernat havia acabat el *Glossari* radiant la sardana *La Santa Espina* d’Enric Morera, de qui ell havia estat deieble predilecte a Barcelona, i, sobretot, perquè havia recitat amb contundència allò de “Som i serem gent catalana, tant si es vol com si no es vol”, escrit per Àngel Guimerà. No obstant això, Fontbernat va tenir la glòria de radiar diàriament el *Glossari* andorrà una bona colla d’anys, fins gairebé al moment de produir-se el seu decés, el mes de març del 1977. “No sé –diu Manent– si algú les ha comptat, però podria ben ser que hagués radiat unes sis mil gloses”. Jo, francament, tampoc no ho sé. Caldria consultar-ho a la Diputació de Girona, que guarda l’arxiu, tant literari, com polític i musical, del polifacètic personatge. O el que se n’ha pogut salvar...

Albert Manent ressalta que “a través del *Glossari* andorrà, Josep Fontbernat, bon comunicador, idealista bondadós, escriptor de ploma amb afinament literari, anà expressant les vivències de la seva llarga i fecunda trajectòria vital”, tot afegint que hom s’adona, llegint els seus articles radiofònics, que “el mestre de música i creador de tantes corals, tant a Catalunya com a França, tenia també un sentit polític –no en va havia estat diputat– que l’ajudava a evitar els esculls que ell mateix es podia posar, amb el seu impuls patriòtic català o intentant referir-se a la situació de Catalunya sota el franquisme. Fontbernat va saber copsar l’ànima, la història i les arrels andorranes, perdudes en el temps de tan antigues, però vives i, com que era un home culte, ho sabia relacionar tot i posseïa la gràcia del periodista. I concretament del periodista radiofònic que ha de modular oralment allò que ha escrit”.

Amb el temps, alguns escriptors o estudiosos han descobert la figura del glossador Fontbernat –ell, en lloc de glossador, en deia glossaire– i li han dedicat algun comentari. Així, per exemple, la recordada i exímia poetessa i escriptora empordanesa Montserrat Vayreda i Trullol, autora del pròleg del meu llibre *L’home d’Els Cent Homes*, així com del que més tard editaria la Diputació gironina amb el títol de *Josep Fontbernat i Verdager (1886-1977). Imatges i documents*, en el qual van col·laborar literàriament diversos periodistes i escriptors, a més d’aquest

que us parla. “Amb prosa fluïda i transparent a la vegada, rica d’imatges poètiques, d’una frescor i naturalitat que enamora, descriu costums i tradicions viscudes o fa brollar els records, remembra personatges i exprem les essències d’aquesta terra nostra amb l’apassionament de l’enamorat”, deia la Montserrat.

I el barceloní Josep Maria Cassasús, erudit del periodisme, per la seva part, ha definit l’obra de Fontbernat, tot col·locant-lo entre els periodistes catalans que han fet història, d’aquesta manera: “Les seves gloses diàries de l’any 1959 (cal fer notar, afegeixo també jo, que el mestre només en va recollir un centenar en un llibre publicat a Barcelona el 1966) són encara avui un model de llenguatge i d’estil periodístics catalans, adaptats al mitjà radiofònic. Són també una mostra d’articles desplegats amb unes solucions amables, amenes, moderadament imaginatives, eclèctiques. Sabia dosificar mestriolament la nota poètica amb l’apunt d’actualitat, les dades històriques i erudites amb el toc d’unes observacions agudes sobre una Andorra que anava canviant. Va escriure i va llegir les seves gloses quan es deixondia en aquell petit país el boom econòmic dels seixanta i setanta. En l’obra de

Fontbernat es conjunten la percepció dels avenços, les novetats i els costums socials amb el testimoniatge d’unes tradicions encara vives. Des d’aquesta perspectiva, aquestes gloses radiofòniques del 1959 són un document providencial d’aquells instants de la transició andorrana devers la modernitat.”

Jo vaig tenir l’alt honor de ser un col·laborador del *Glossari* andorrà, cosa que em va impulsar a crear, l’any 1965, la primera emissió diària en català a la Catalunya ocupada, amb el títol inicial

de *Figueres, tres de la tarda*, convertit després definitivament en el de *L’Hora de Catalunya*, aprofitant la increïble circumstància que la censura franquista no afectava aquella potent emissora de l’Església, Ràdio Popular de Figueres –avui, desapareguda–, que depenia del bisbat de Girona. Fins i tot, vaig poder publicar en un llibre, el 1968, un recull dels textos de l’emissió, corresponent als seus tres primers anys de vida, llibre sobre el qual van parlar molt elogiosament els diaris barcelonins *La Vanguardia*, *El Noticiero Universal* i *El Correo Catalán*. D’altra banda, l’escriptor i acadèmic Octavi Saltor va qualificar de “miracle radiofònic i cultural” el fet que jo realitzés aquell programa diari en català (que comptava amb alguna col·laboració de Fontbernat) i així ho va fer constar a diverses publicacions, com el *Boletín del Círculo Catalán de Madrid*. Entre el meu inoblidable amic Josep Fontbernat, des d’Andorra, i jo, des de la capital de l’Alt Empordà, vam fer, per tant, que algunes emissores catalanes comencessin a posar en antena uns breus espais en la nostra llengua, tal com bé va ressaltar l’estudiós Jaume Guillaumet,

les vivències de la seva llarga i fecunda trajectòria vital. Llegint-ne només que sigui una tria breu, s’evaeix la imatge del personatge pintoresc i llegendari; hom s’adona que el mestre de música tenia també un sentit polític –no en va havia estat diputat– que l’ajudava a evitar els esculls que ell mateix es podia posar, amb el seu impuls patriòtic català o intentant referir-se a la situació de Catalunya sota el franquisme. Fontbernat va saber copsar l’ànima, la història i les arrels andorranes, perdudes en el temps de tan antigues, però vives i, com que era home culte, ho sabia relacionar tot i posseïa la gràcia del periodista. I concretament del periodista radiofònic que ha de modular oralment allò que ha escrit.

El qui musicà l’emotiu himne patriòtic de Ventura Gassol, Catalunya, pàtria nostra, vint-i-cinc anys després de la seva mort tindrà l’honor de veure com Andorra l’homenatja publicant tot el seu vastíssim *Glossari* andorrà. Les mostres que n’hem donat i el marc en que hem procurat situar-lo volen ésser una breu i modesta introducció a un corpus de gloses que, després del de Xènius, és el més extens de Catalunya”.

Albert Manent i Segimon (2003)

“Mai no va tenir un no per ningú. Sempre atenia a tothom, en totes les seves activitats públiques professionals, polítiques, en les responsabilitats que va tenir, hi va posar tot el seu entusiasme i fins la seva passió”. - Marylou Fontbernat (2006)

“... home discret però decidit, que mereix amb tota seguretat honors menys involuntaris i reconeixements, com a mínim, en correspondència als seus mèrits musicals”. - Joan Gay i Puigbert (2006)

“Josep Fontbernat no solament va assumir el deure honorable de preservar uns ideals, sinó que no s’en va desdir mai”. Dani Vivern (2006)

“Glossador de l’aventura/de la vida que ens conté/va morir, geni i figura/fidel a l’amor i al bé”. Montserrat Vayreda (2006)

“El seu programa diari “Glossari andorrà” de Sud Ràdio (1959 – 1977), amb un contingut d’actualitat, cultural i folklòric, fou, en els inicis, molt conegut a Catalunya pel fet d’ésser durant molts anys de la postguerra l’única veu que s’expressava en català a la ràdio”.

Diccionari Enciclopèdic d’Andorra (2006)

“El *Glossari* va significar no només que poguéssim escoltar un programa en català, cosa que al Principat de Catalunya encara va ser més apreciada, sinó que a més ens obria el món de la cultura, tant d’Andorra com de les comarques properes ja fossin del nord o del sud, en tots els seus àmbits. [...] Era prou planer per ser seguit per tothom que l’escoltava i prou culte per utilitzar una llengua rica en matisos, sempre acurada; era pedagog en la forma i en el fons de cadascuna de les seves gloses, amb esperit crític i respectuós”. Xavier Rebés d’Areny- Plandolit (2010)

“Avui, després de 39 anys, rellegeixo el diàleg que vam cosir amb el Mestre Fontbernat. Ple de bonhomia, de sensibilitat, de lúcida intel·ligència, aquest és el tarannà que servo de Josep Fontbernat i Verdager, més enllà de la lletra escrita.

El meu país és un rostre que, moltes vegades no recorda ni els ulls, ni els nassos, ni les orelles, ni les boques ... de les persones. I una de les grans persones que passaren i es radicaren, marcant època fou Josep Fontbernat, bon escriptor, gran músic, millor persona i senyor, i un gran humanista”.

Antoni Morell (2010)

en la seva obra *La nova premsa catalana*, editada a Barcelona el 1975, i la diputada socialista al Congrés de Madrid Anna Balletbò, en *Periodisme en temps difícils*, volum editat conjuntament, l'any 1989, pel Col·legi de Periodistes de Catalunya i la Diputació de Barcelona.

Josep Fontbernat, que apareix fotografiat a Meritxell al meu costat el 1966 a les pàgines inicials del llibre *El glossari d'en Fontbernat*, publicat per l'ajuntament d'Anglès i l'Editorial Andorra, que avui presentem en aquesta magnífica sala anglesenca de can Cendra que duu el nom del mestre, va escriure glosses bellíssimes dedicades al seu Estanyol, al seu Anglès i a la seva Girona. I cal destacar, per últim, que *l'home d'Els Cent Homes*, com popularment se'l coneixia arreu de Catalunya en els llunyans anys 30 del segle passat, va ser, a París, conseller particular de Vincent Auriol, el primer president que va tenir la República Francesa, un cop acabada la Segona Guerra Mundial, i proposat per ocupar la presidència de la Generalitat a l'exili, en dimitir

Trasllat del cos de Josep Fontbernat i l'esposa Simone del cementiri d'Andorra la Vella al cementiri d'Anglès 11/09/1982

Josep Irla per motius de salut, cosa que Fontbernat no va admetre, al·legant, amb la modèstia i la senzillesa que el caracteritzava, el següent: "No s'escau que un pobre, un *pelat* com jo, ostenti un honor i una responsabilitat tan grans en terres de l'exili", fet que va afavorir Josep Tarradellas.

Senyores, senyors, amics tots, he dit.

Dades biogràfiques

Josep Fontbernat i Verdaguier, a qui l'entusiasme que sentia per la cultura el portà a la política, com escriu Montserrat Vayreda, és una de les personalitats més interessants i singulars de les nostres comarques en el decurs del segle xx. En un primer exili participà en els fets de Prats de Molló. Fou regidor de l'ajuntament de Barcelona, diputat al Parlament de Catalunya, primer director general de Radiodifusió de la Generalitat i novament exiliat, el 1939, portà a terme una intensa activitat al servei del país de les ones andorranes amb els seus *Glossaris*, fins el seu traspàs, el 1977.

La Diputació de Girona ha recuperat una part del fons de l'Arxiu Fontbernat, que resta obert, des d'ara, als estudiosos i que serà una valuosa font informativa de la vida política catalana a l'exili.

1896 – Fill de l'Aleix Fontbernat i de la Lluïsa Verdaguier, neix a Estanyol (Bescanó), el dia 1 de maig, segons la família. Segons el Registre Civil, el primer de juliol i segons la *Gran Enciclopèdia Catalana* del 1897. Pocs anys després la família es trasllada a Anglès, on Josep Fontbernat serà alumne del professor Eusebi. El matrimoni Fontbernat-Verdaguier tindrà sis fills: Esteve, Lluís, Consol, Dolors, Josep i Enric.

1918 – Deixa l'exèrcit d'Àfrica i inicia el seu primer exili.

1919 – Arriba a Perpinyà, on serà alumne del músic i compositor Déodat de Séverac. Funda el Cor Català.

1921 – Funda la Coral Déodat de Séverac a Tolosa de Llenguadoc, en homenatge al seu mestre.

1925 – Estudis musicals a l'Schola Cantorum de París.

1926 – Primera sortida a l'estranger de la cobla La Principal de la Bisbal. Concerts a París, una iniciativa de Josep Fontbernat, que dirigeix conjuntament la formació bisbalenca amb el Cor Occità que ha fundat. Als Invàlids ofereixen un concert en homenatge al mariscal Joffre, nascut a Ribesaltes (Catalunya Nord).

1926 – El 4 de novembre, Josep Fontbernat és detingut juntament amb Francesc Macià i els conjurats en un intent d'envair Catalunya per Prats de Molló, per intentar ocupar Olot davant la dictadura del general Primo de Rivera. Seguirà un judici públic a París, que permet difondre la realitat política que viu Catalunya.

1929 – El 16 de març es casa a París amb Simone Hilaire Terrade, súbdita francesa.

1930 – Retorna a Catalunya i publica *La batalla de Prats de Molló*, a Edicions Proa. Funda la Coral Els Cent Homes, integrada per treballadors portuaris. Fan enregistraments de cançons patriòtiques, amb l'Emili Vendrell com a solista.

1931 – Va ser regidor de l'ajuntament de Barcelona.

1932 – És escollit diputat al Parlament de Catalunya. Gestiona el retorn de la campana *Martina* a l'abadia de Sant Martí del Canigó.

1933 – Signa, com a testimoni, l'acta de defunció del president Francesc Macià.

1935 – Dirigeix concerts de l'Orquestra Filharmonia.

1936 – El 19 de juliol mor el seu germà Enric, en els combats de Barcelona. A les acaballes de l'any no accepta el nomenament d'alcalde de Barcelona. En el decurs d'uns pocs dies serà director general de Sanitat del Govern de la Generalitat.

1936 – L'11 d'agost de 1936 és nomenat primer director general de Radiodifusió de la Generalitat de Catalunya.

Hivern de 1938 a 1939 – Nou exili a França amb la seva família (esposa i dues filles).

1952 – Visita el Principat d'Andorra comissionat per la Societat Sofirad, per implantar una nova emissora de ràdio.

1953 – S'estableix amb la seva família, a Andorra.

1954 – Forma part de la Diputació Permanent del Parlament de Catalunya a l'exili, després de l'elecció de Josep Tarradellas com a president.

1956 – Comença a funcionar Ràdio les Valls, on Josep Fontbernat col·laborarà en diferents programes: *Glossari andorrà*, *Toc d'oració* i *La sardana*, entre d'altres.

1957 – Funda els Cors Andorrans.

1959 – S'emet el primer *Glossari andorrà*.

1968 – S'edita una recopilació del programa de l'Emili Casademont, *L'hora de Catalunya*, prologada per Montserrat Vayreda, que inclou algun text del *Glossari andorrà*.

1972 – Visita legalment Catalunya, concretament la localitat de Bellpuig, que és ciutat pubilla de la sardana d'aquest any.

1974 – Visita Perelada en el seu II Aplec sardanista.

1977 – El 22 de març mor a Andorra la Vella.

1978 – Mor la seva esposa, Simone.

1982 – Inauguració, el 27 de juny, de la biblioteca Josep Fontbernat a Bescanó. L'11 de setembre es traslladen les despulles del matrimoni Fontbernat al cementiri d'Anglès.

1984 – Memòria del mestre Fontbernat en el llibre *Andorra (postals i altres poemes)*, de Miquel Martí i Pol.

1988 – Homenatge a Josep Fontbernat a l'XI Aplec de la sardana de Breda.

1996 – Els ajuntaments de Bescanó i Anglès publiquen l'aproximació biogràfica de Josep Fontbernat, *L'home dels cents homes*, de l'Emili Casademont, en el centenari de la naixença del mestre.

1999 – La Diputació de Girona rep la major part de l'Arxiu Fontbernat.

La documentació personal, professional i política de Josep Fontbernat

Text: Natàlia Navarro i Sastre
Directora d'INSPAI, Centre de la
Imatge de la Diputació de Girona
Girona, febrer de 2011

Exposició Arxiu Fontbernat de la Diputació de Girona, 1978

Josep Fontbernat i Verdaguer (Estanyol, 1897 - Andorra la Vella, 1977) fou un destacat músic, polític i escriptor gironí. L'any 1999 es va ingressar a la Diputació de Girona una part del fons de Fontbernat, resultat de la seva trajectòria personal, política i professional, que abraça l'època compresa entre el 1920 i el 1977.

El Fons Fontbernat, com tots els de caràcter privat, aplega materials força heterogenis: d'una banda, documents personals (principalment correspondència privada), i, de l'altra, el que podríem anomenar *documentació de funció*; és a dir, la reunida o generada per un mateix al llarg de la seva trajectòria política i professional. Justament una de les característiques comunes d'aquest tipus de fons és que testimonien la tasca realitzada per l'autor tant en la seva activitat professional com en relació amb el context històric viscut. D'altra banda, la unitat argumental o temàtica d'aquest tipus de fons rau en el fet que es tracta de conjunts documentals que han estat reunits o generats per una persona o per un grup de persones.

El fons que custodia INSPAI, Centre de la Imatge de la Diputació de Girona, de lliure accés, no és íntegre, ja que és compartit amb els successors de Fontbernat, l'Arxiu Nacional d'Andorra i la Biblioteca de Bescanó.

La documentació d'aquest fons esdevé una valuosa font d'informació de la vida política catalana a l'exili; a banda que Josep Fontbernat va estar relacionat amb els fets que es van esdevenir en el govern de la Generalitat de Catalunya a l'exili, també cal remarcar que va ser una figura important tant en la defensa i la difusió del català en els anys del franquisme com en la història del periodisme radiofònic. En aquest escrit, però, deixarem de banda el paper de Fontbernat en la societat i la cultura catalanes, i ens centrarem en la documentació de l'autor que custodia la Diputació de Girona.

Descripció genèrica del Fons Fontbernat

Com tots els fons personals, el Fontbernat és de caràcter privat i reuneix una documentació heterogènia. A grans trets, el fons s'estructura al voltant de dos eixos bàsics: la documentació personal (correspondència personal, política, etc.) i el que podríem anomenar *documentació*

de funció (documentació reunida o generada per un mateix al llarg de la seva trajectòria professional).

Documentació personal: Correspondència (1933-1977)

La correspondència és l'element més comú en tots els fons personals. En general, la correspondència de Fontbernat és de caràcter personal, si bé també destaca la que tracta de temes professionals i polítics. Fontbernat es va relacionar amb polítics i intel·lectuals del món de les arts, la literatura, la música, etc. en les diferents etapes de la seva vida (Generalitat republicana, govern català a l'exili...). Per tant, són cartes de diferents personalitats del món polític, social, artístic i científic, entre les quals podem esmentar Josep Tarradellas, Pau Casals, Ventura Gassol, Josep Trueta, Fernando Valera (que fou ministre francès i company de joventut del general De Gaulle), Pierre Lefranc, Vincent Auriol, F. Ferrer Riba, Serra Moret, Farreras Duran, Pau Casals (amb més d'una vintena de cartes i targetes), Lluís M. Millet, Josep Carner, Ricard Pichot, l'abat Cassià Just, Joseph Sauvy, Carme Companys, Henri Roig, etc.

Cal destacar les cartes manuscrites que Tarradellas va adreçar a Fontbernat, ja siguin de caràcter polític, com per exemple la que tracta sobre els afers interns del govern català a l'exili (del 27 de gener de 1970), o bé de tipus personal, com és ara la carta de condol per la mort del pare de Josep Fontbernat.

Documentació gràfica (1924-1957)

Quan parlem de documentació gràfica ens referim a cartells, programes de concerts, homenatges i festivals, etc. N'és un exemple el programa del Festival Català amb una única audició de la cobla La Principal de la Bisbal i d'altres orquestres i cors, a París, el 12 de febrer de 1928.

Imatges (anys 50-70)

El fons disposa d'una cinquantena de fotografies en paper, en blanc i negre i color, relacionades amb Josep Fontbernat. Les imatges són de la seva infantesa, de la seva família, de personatges del món de la política i de concerts que ell va dirigir. L'autoria de moltes de les imatges és desconeguda,

si bé les d'infantesa de Fontbernat, com és ara el retrat amb els seus pares i germans i els de l'etapa escolar, són de Martelli (Figueres), de principis del segle xx. D'altres són dels destacats autors Brangulí i Merletti.

Documentació política (1939-1972)

Es tracta de documentació diversa: actes, convocatòries i decrets de constitució del Consell de Catalunya i del Parlament de Catalunya (originals i còpies). Alguns exemples d'aquest tipus de documentació són:

Convocatòria del grup ERC del dia 11 de gener de 1939.

Sol·licitud a l'Estat Major de l'exèrcit de dues emissores de ràdio (23 de gener de 1939).

Estatut de Catalunya de 1945.

Discurs *Del rescate de la Soberanía Nacional a la República*, de Fernando Valera, que va realitzar al Cercle Republicà de París (16 d'abril de 1972). Documentació relacionada amb la Diputació Permanent al Parlament de Catalunya.

Proposta de candidatura de Josep Tarradellas.

Actes i decrets:

Convocatòria de constitució del Consell de Catalunya, amb signatures originals d'Antoni Dot Arxer, J. Folch i Carles Gerhard.

Actes de constitució del Consell de Catalunya (19 de juliol de 1954).

Decret del Parlament de Catalunya. Elecció de J. Tarradellas, amb signatures originals (19 de juliol de 1954).

Acta de proclamació del president Tarradellas, amb signatures originals de Francesc Farreres i Duran i d'Antoni Dot Arxer (7 d'agost de 1954).

Decret de J. Tarradellas com a conseller primer per a l'elecció de president (20 de juliol de 1954).

Acta de la cessió del Consell de Catalunya (26 de juliol de 1954).

Decret de proclamació del president de la Generalitat de Catalunya a l'exili: Josep Tarradellas (16 d'agost de 1954).

Decret d'institució del càrrec de conseller primer (21 d'abril de 1954).

Decret de constitució del Consell de Catalunya (21 d'abril de 1954).

Còpies de les cartes de J. Tarradellas a J. Irla (8 de maig de 1954).

Resum de la composició del Fons:

Documentació	Núm.	Dates extremes
Relació d'una part de la correspondència que Fontbernat mantenia amb diferents personalitats del món polític, social, artístic i científic.	~ 53	~ 1933-1977
Documentació política diversa: actes, convocatòries i decrets de constitució del Consell de Catalunya i del Parlament de Catalunya (originals i còpies).	~ 19	~ 1939-1972
Diversos articles de premsa i revistes: <i>La Humanitat</i> , <i>La Rambla</i> , etc.	-	~ 1920-1936
Programes, cartells de diferents concerts, festivals i homenatges (1924-1948 aproximadament).	~ 13	1924-1957
Glossaris i relació de tots els glossaris de J. Fontbernat (amb 1.979 relacions descrites). En suport paper.	~ 1979	Anys 50 i 70
Imatges de Josep Fontbernat i la seva família (aproximadament 50 fotografies). Positius en suport paper, en color i en blanc i negre.	~ 50	Anys 50-70

Còpia de la carta de J. Irla a J. Tarradellas (7 de maig de 1954).

Còpia de la carta de J. Tarradellas a J. Irla (10 de maig de 1954).

Recull de premsa, articles, etc. (1920-1936)

Generat a partir de la recopilació d'articles de premsa i revistes com ara *La Humanitat*, *La Rambla*, etc. per part de Josep Fontbernat a fi de realitzar la seva activitat professional o aplegar informació sobre ell mateix.

Glossaris (anys 50 i 70)

Glossaris i relacions manuscrites realitzades per l'autor que contenen els títols de les emissions i les dates en què es van emetre, amb un total de 1.979 relacions descrites. Aquests glossaris van ser escrits i llegits per l'autor a Ràdio de les Valls (*Sud-Ràdio*). Les bobines dels glossaris andorrans emesos i els guions formen part de l'Arxiu Nacional d'Andorra.

Andorra 2010

Text: Maria Lluïsa Fontbernat

Placa vora l'església d'Andorra la Vella encarregada per Lúdia Armengol a Sergi Mas en nom dels veïns

Asseguda en el pedrís de Sant Romà dels Vilars, miro la vall.

L'impacte brutal de la visió que tinc és difícil d'assimilar-la a l'Andorra que jo vaig descobrir, l'any 1953.

La memòria, aquesta capacitat tan extraordinària que tenim, em retorna a tot el viscut aquí. Els que són d'aquella època m'entendreu, els altres hauran de fer un esforç d'imaginació.

En un article, de tota una sèrie, intitulada *L'Andorra del futur*, el meu pare, idealista i ple de seny, la descrivia tan diferent! L'amor que tenia d'aquestes valls en retratava un aspecte ple d'harmonia; cases ben fetes, un respecte a la naturalesa, que no necessitava de tantes barrinades perquè el país es desenvolupés. Ell tenia plena confiança en el seny andorrà! Quina equivocació la seva!

És que, en aquell temps, totes les esperances eren possibles; fou el despertar d'Andorra i voler el millor, una possibilitat.

Imagineu els carrers sense automòbils?

És una imatge impossible d'acceptar actualment, però llavors no eren imprescindibles, ja que les distàncies permetien un acte tan natural que està desapareixent, caminar.

Els únics que veiem caminar, ara, són els turistes que, esverats i esmaperduts, busquen frenèticament, la botiga que tindrà els preus més baixos perquè puguin comprar tota mena d'articles.

Llavors, era la gent del país que caminava, i tots es coneixien, cosa que creava una complicitat natural i amable. Aquesta comunicació tan propera amb els que vivíem aquí anava lligada amb el ritme de vida de les Valls.

Els més petits fets quotidians omplien les converses. El pas de les quatre estacions de l'any era l'únic que motivava un canvi en el tarannà diari. Petits detalls que el meu pare ha sabut expressar tan bé en el seu *Glossari andorrà*.

Llibre que, govern rere govern, demano i prego que sigui el primer llibre de lectura de català a

totes les escoles, ja que és el més adient, sens dubte, perquè els infants andorrans sàpiguin una mica, de quin país són.

La tranquil·litat pausada del dia a dia es va transformar, quan, per sorpresa i incredulitat de molts, l'Esteve Albert va crear el pessebre vivent d'Engordany.

Esteve Albert, personatge extraordinari amb certesa, d'una imaginació incontrolable, digne d'un Quixot, per muntar obres teatrals espectaculars, úniques.

Va ésser el xip, com es diu ara, que va aportar les primeres tímides riuades de turistes catalans, i fer descobrir possibilitats econòmiques.

El començament de la davallada arquitectònica, ja que es va construir de pressa, sense gust ni qualitat, amb material inadaptat al clima, cases fora de l'estil muntanyenc, inculcant al mateix temps aquest verí que ho mata tot: la pressa a aprofitar l'ocasió de fer diners sense cansar-s'hi gaire. Error que els andorrans ja no podran mai

Exposició de Josep Viladomat
25/09/1975

Al Santuari de Meritxell
amb la Cobl Principal
de la Bisbal, el 1967

més arreglar. El mal ja estava fet i les conseqüències, cada dia més evidents.

Teníem turisme, però no el que ens mereixíem. Andorra havia de ser una petita Suïssa per atraure un altre públic. I que vàrem tenir? Compradors de Durex?

Tot allò tan bucòlic, els horts en boniques feixes, varen desaparèixer per fer, amb runes, deixalles, pedres arrancades a la muntanya, la plaça Rebés, convertida ara en un pàrquing soterrani. Començant la massacre d'una naturalesa tan equilibrada. L'afany del guany va ésser l'única fita. Les coses no han canviat gaire...

Quan penso en les persones que teníem al nostre entorn, amb quina nostàlgia recordo els veïns més propers...

Vivíem al 22 de l'avinguda Meritxell. La casa d'en Pollet, casa a mitges d'en Lluís Massip i de lo Pereña. Lluís Massip, tot un artista a pescar truites, sense canya ni esparver, simplement amb la mà!

Al davant nostre, la casa de Manel Orona, home tranquil i pacient, casat amb la Cecília Navascues, dona d'un caràcter de ferro colat, dirigint la botiga de queviures.

Al primer pis la família Claret, els bessons tenien dos anys i eren molt trapelles i d'una imaginació sorprenent. A la planta baixa també hi havia la sastreria de l'Albert que tenia d'aprenent en Lluís de cal Coletes.

A mà dreta de casa nostra, quan obries les finestres, arribava la flaire tan agradable del cafè que torraven a cal Nyerro. El fill s'havia casat amb una bellesa italiana com ho poden ser les dones d'aquell país, rossa com una veneciana.

Al costat l'hotel i el petit cinema d'en Cassany, en *Pela* (com era nomenat per tots), tot un luxe per nosaltres, ja que poques eren les distraccions en els anys cinquanta. El meus pares, enamorats del cinema, n'eren clients molt fidels. Crec haver vist totes les pel·lícules d'*indios* hagudes i per haver, sense oblidar totes les produccions espanyoles, el que el meu pare anomenava *espanyolades*.

La família Llovera ens era molt propera, com també, una mica més avall, tota la família Roca, a qui estaré sempre agraïda, i els germans Bartumeu. Amistats que el pas del temps no ha trencat.

Mirant a mà esquerra el salze ploraner del jardí de la casa de la Dolors Vila, dolça presència,

casada amb en Puiggròs. El jardí incloïa el Roc dels Escolls; ara, poca cosa en queda. Els seus veïns, els Fornells. Creador, el senyor Fornells pare, de les peces més espectaculars de la fàbrica francesa de cristalleria mundialment coneguda, La Maison Lalique.

Seguia la farmàcia Internacional, bon punt de reunió, de la família Areny de Plandolit amb l'alegria que transmetien la Maria Antònia i en Ramon. Just al seu costat els Massip i la família Cuberes, i a la cantonada la botiga de les llanes

Andorra la Vella, el 1956

de la senyora Mas, que tenia tanta paciència amb les clientes.

Quin plaer per mi poder escriure, i com si els veiés, tots aquells noms i cognoms tan apreciats! Tot de pedra, com la casa Pereña-Massip, la petita vegueria francesa al davant del nostre balcó, adossada a la casa Codina, l'única casa d'aquest tros de l'avinguda Meritxell que es manté idèntica. La Regina i l'Amadeu, i els nens tan macos i amables.

Això només són els més propers veïns, però si anaves cap a la plaça Príncep Benlloch, del pedrís que hi havia a mà esquerra, després del roc (encara queden restes del roc) començaven com si fos una escalinata, les feixes dels horts, esgraonats fins al roc que, en picat, arribava a les prades de la vall.

Veient l'actual indret sembla impossible que fos així. És el meravellós de la memòria, que guarda imatges de llocs que per a la gent d'ara semblen pur somni.

A mà dreta la botiga d'en Pifarré amb la deliciosa Montserrat, i l'agència de viatges de l'estimat Baldomero Comà, el *Mero*, com li dèiem tots.

Arribant a la plaça, l'imponent Casa Rebés, i el fotògraf més important d'Andorra en Valentí Claverol, home bellugadís, sempre la màquina de retratar a punt. Les seves pel·lícules són un tresor per a Andorra, i que em perdonin l'Alsina i en Peig.

A mà esquerra la botiga de queviures d'en Caballol. Quan havies travessat la plaça, en un racó a la dreta, recordo la impressió una mica misteriosa que sentia quan baixava els tres graons que eren, l'entrada de la petita però preciosa i màgica botiga de l'apotecari, el senyor Mitjavila, el pare d'en *Paquito*, que ens va deixar malauradament massa aviat. Home ple de ciència lentament apresada, el senyor Mitjavila preparava ungüents especials, amb olors curioses, per curar esquinços i tota mena de mals. Jo el trobava fascinant.

Hi havia també la solemnitat del senyor Doret, que semblava sortit d'un quadre del segle XIX. Sense oblidar *lo Teto*, tot un poema. Ell explicava sempre, com, un dia, fent esgrima havia patit un "derrame d'ossos". Això, dit amb tanta serietat que no permetia cap resposta irònica.

I l'hostal de Can Calones, amb tota la família Canturri, tants bons amics, i l'Àngel Pla que va arribar aquí fent de cambrer, ell tan bon escultor sobre fusta. És justícia que avui més d'una capella andorrana tingui obres seves.

Quan vàrem arribar a Andorra fórem acollits a l'hotel Mirador, abans de trobar un pis, llargues i agradables setmanes gràcies a la família Sasplugas, els dos germans, en particular en Joan i la seva dona. I que l'any 1953 eren l'ànima del Mirador, després d'en Pereña. Joan Sasplugas era una font inesgotable d'anècdotes dites amb tota la gràcia de l'accent de Lleida. Home d'una alegria comunicativa. Quina nostàlgia guardo de tots ells; la resta del poble era plena de noms més que coneguts.

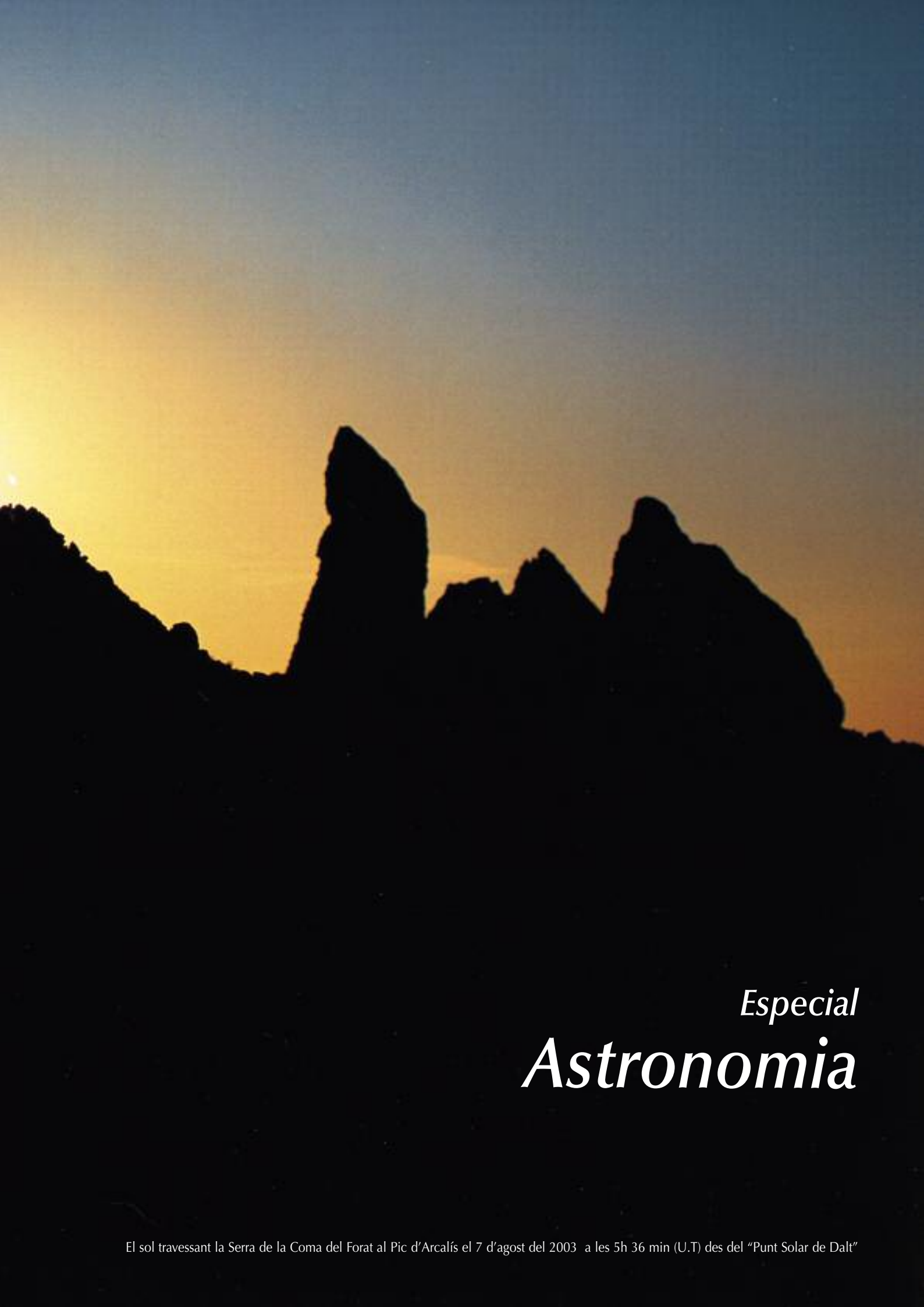
Andorra era petita però plena de persones originals, i molt interessants, algunes andorranes, altres vingudes de terres més llunyanes, i després, també, un bon grapat, que s'anava renovant constantment, de personatges insòlits però no menys atractius, de gent que no sabies per quins set sous havia arribat aquí i que desapareixia al cap d'un temps més o menys llarg, sense que ningú se sorprendés.

Aquesta singularitat geogràfica d'Andorra de ser un país de pas li ha fet viure la història d'una manera diferent, en ser cau de refugi per a molts. D'històries per explicar n'hi hauria milers!

La llista d'amistats i els records que en guardo seria molt llarga. Cadascun ha deixat en la memòria vivències que mai no s'esborren. No els puc anomenar a tots. Que les famílies de tots ells em perdonin, ja que en tindria per fer un llibre i només m'heu demanat un article de records.

Volíeu que us digués quina era l'Andorra de la meva joventut. Doncs senzillament, els anys més feliços de la meua vida, plena de records únics i meravellosos. Avui, el meu fill Enric viu a Andorra, el seu país, i per tot això i més he considerat sempre el vostre país com una mica (i molt més) el meu.

A photograph showing the dark silhouettes of several jagged mountain peaks against a bright, orange and yellow sky at sunset or sunrise. The sun is visible on the left side, partially obscured by the peaks. The sky transitions from a deep orange near the horizon to a pale blue at the top.

Especial ***Astronomia***

El sol travessant la Serra de la Coma del Forat al Pic d'Arcalís el 7 d'agost del 2003 a les 5h 36 min (U.T) des del "Punt Solar de Dalt"

Text: Àngels Mach i Buch
presidenta de la SAC

L'astronomia és una disciplina científica de les més antigues. Des de l'inici dels temps els humans han alçat els ulls al cel per guiar-se en les seves activitats diàries, en els seus desplaçaments i en la previsió dels seus projectes, i al mateix temps s'han enlluernat i han gaudit amb l'observació de la bellesa de la bòveda celeste.

Andorra i els territoris veïns no n'han estat una excepció, i des d'Àgora Cultural s'ha volgut fer un repàs del contingut dels diversos projectes que s'han dut a terme. Cronològicament, i encara que la primera publicació de Bonaventura Adellach i Jaume Riba va ser editada el 2004, cal situar el calendari natural dels pastors com a començament de l'interès dels habitants d'aquestes terres per l'astronomia.

Quan encara ningú no duia rellotge a la butxaca ni al canell, a les cases pairals s'acostumava a situar un rellotge de sol a la façana, tradició de la qual encara en l'actualitat hi ha bones mostres, com el de Sergi Mas a Aixovall o el de Miquel Sistach a la pleta de Sant Pere del Tarter. Ell mateix ens n'explica el funcionament i per què només quatre dies a l'any marquen l'hora exacta.

La Societat Andorrana de Ciències va realitzar la seva primera conferència sobre l'origen de l'univers amb sessió pràctica sobre l'ús del telescopi el 14 de febrer del 1987, en la primera època del cicle de conferències. El 1988 el Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, itinerant, va realitzar la seva 13a edició a Andorra la Vella, amb conferenciant del prestigi del Dr. David Cardús, el Dr. Alfred Giner Sorolla i el Dr. Joan Oró. Ja en la segona etapa del cicle de conferències, Giner va tornar per impartir una conferència sobre l'origen de la vida, el maig del 1994, i el novembre del 1995 Joan Oró ens va fer participar de la seva recerca duta a terme a la NASA, a Houston. Mentrestant l'Albert Bulbena havia muntat un observatori amateur a la coberta de l'edifici de les piscines comunals de Sant Julià de Lòria, que va ser desmuntat en haver de ser enderrocat per construir un edifici nou, on ara s'ubiquen el ministeri d'Educació i el comú de Sant Julià de Lòria. L'observatori no ha estat reconstruït.

Amb el pas del cometa Hale Bopp, el març del 1997, que va ser visible a Andorra prop d'un mes, un grup d'aficionats a l'astronomia es va aixoplugar sota el paraigua de la SAC amb la creació de la secció d'Astronomia, liderada per Miquel Sistach. Des d'aleshores fins a l'actualitat s'han realitzat sessions de projecció de filmacions de cosmologia, sortides a observatoris, observacions de meteors, eclipsis, pluges d'estels, conferències, articles al butlletí El SAC d'orientació i iniciació a l'astronomia, i dos projectes d'observatori a Andorra, un primer del 1997 que no va reeixir, i l'altre recent, del 2010, que s'està obrint camí endavant, que trobareu ressenyats, junt amb la llista d'articles d'astronomia apareguts al butlletí El SAC.

Horitzó pel costat de sol ponent

Astronomia a Andorra, Alt Urgell i Cerdanya

Als nostres veïns de l'Alt Urgell el seu mirar cap als dinosaures no els ha distret de l'astronomia, i l'any 1996, en Josep Peralba i en Manel Garrabou van construir un observatori també amateur a Can Cantal, al Cap del Roc de Coll de Nargó, encara en ús. Igualment el juliol del 2004 es va crear l'Associació Astronòmica de la Seu d'Urgell, que ha anat realitzant diverses activitats relacionades amb la divulgació de l'astronomia en el pla teòric i pràctic a l'Alt Urgell i a Andorra. I el novembre del 2008 a la Cerdanya es va crear el Grup de Recerca de Cerdanya, amb motiu de la Setmana de la ciència, que també realitza activitats de divulgació de l'astronomia en aquest territori mitjançant conferències o sortides d'observació.

El 2009 va ser declarat per la Unió Astronòmica Internacional (UAI) Any internacional de l'astronomia (AIA-IYA2009), i aquesta decisió va ser

ratificada en la 62a Assemblea General de les Nacions Unides, i amb aquest motiu arreu del món es van realitzar activitats diverses d'astronomia. Andorra (Comissió Nacional Andorrana per a la Unesco, Grup d'Amics de les Matemàtiques d'Andorra, SAC, Amaca i departament de Recerca del ministeri d'Educació i Cultura), Alt Urgell (AASU) i Cerdanya (GRC) es van afegir a aquesta celebració amb conferències, observacions, visites a observatoris i altres actes, que es ressenyen breument en aquesta revista.

Per part d'Àgora Cultural els actes de l'Any de l'astronomia es van cloure amb el *Viatge a l'univers amb el Hubble*, una projecció d'imatges de l'espai obtingudes del telescopi Hubble acompanyades del concert d'orgue *In Campo Aperto* interpretat per Ignasi Ribas a l'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella el 2009, que va implicar la capacitat creativa de l'intèrpret juxtaposada a l'enregistrament de la mateixa peça durant la seva estrena l'any anterior a Colònia.

Finalment, l'article d'Alexandra Grebennikova a l'entorn de les cendres dels estels tanca amb una nota poètica que reflecteix el moviment continu del cosmos en aquest recull sobre astronomia, igual que el voluntariat i l'altruisme de les associacions cíviques que junt amb les institucions configuren l'univers cultural per tal d'oferir un futur brillant i imaginatiu a la societat per a l'observació de l'espai en aquestes terres pirinenques mitjançant el futur observatori d'Andorra, del qual es presenta el projecte.

La lluna sobre el pic de la Serrera a finals de tarda d'hivern

E
El sol és vida,
La vida és sol.

El sol ha creat i condicionat la vida sobre la terra. La natura coneix un calendari natural.

Des dels seus orígens, l'home primitiu devia seguir, com els altres animals, aquest calendari natural.

Les necessitats de subsistència, l'observació més afínada de la natura, el desenvolupament de la seva intel·ligència, van donar a l'home la noció, cada vegada més precisa, d'aquest calendari natural. En temps molt remots, podem imaginar l'home primitiu, cada matí, quan puntejava el dia, ben plantat a l'entrada de la seva cova o del seu abric, o de la seva canya, mirant atentament el cel i tots els seus horitzons per preveure el temps que faria durant tot el dia. El moment més significatiu era l'instant de la sortida del sol. Els primers raigs de sol li donaven les indicacions suficients sobre l'estat de l'atmosfera, o sigui, per a ell, el temps probable que faria durant el dia.

Aquelles observacions diàries, des del portal de la seva cova, o de la seva cabana, és a dir, sempre des del mateix lloc, per veure com sortia el sol sobre les seves serres, o sobre les seves planes, devien, molt aviat, fer entendre a l'home primitiu que les diferents temporades de l'any corresponien a unes posicions ben precises del lloc de la sortida del sol sobre les seves línies d'horitzó. Tal vegada, a còpia de generacions successives, fins i tot, l'ull de l'home va quedar marcat per l'orientació de la llum d'aquelles observacions matinals.

En les nostres latituds, l'home es devia adonar que quan els dies eren més llargs i les nits més curtes, al començament de l'estiu, el sol sortia més amunt, més cap al Septentrió; és el que nosaltres en diem el Solstici d'estiu. Després, durant uns dies el sol sortia gairebé al mateix lloc, però aviat el punt de sortida del sol arrencava camí avall, cap al migdia, i no parava de baixar fins a l'entrada del hivern, quan els dies són més curts i les nits més llargues; és el que nosaltres en diem el solstici d'hivern. Allí el sol descansava uns pocs dies i, després, el punt de sortida del sol tornava a arrencar camí amunt, fins a tornar al punt més alt, cap al septentrió. Entre la baixada i la pujada del sol havia passat un any.

El calendari natural el va inventar l'home primitiu ja deu fer milers i milers d'anys basant-se en les posicions de la sortida o de la posta del sol sobre les seves línies d'horitzó; perquè això era molt fàcil i precís, però sobretot, perquè això li era útil i necessari per viure.

Durant el neolític, quan l'home va començar, en els països d'orient, a domesticar els animals i a tenir ramats d'ovelles i de cabres, d'això ja deu fer vuit mil o deu mil anys, de fet, essencialment, l'home va domesticar uns animals que ja estaven acostumats a les migracions.

Les cabres i les ovelles s'alimentaven d'herbes i de fulles dels arbres. Les migracions dels animals

Fotografia: Jaume Ribó i Salarié

Sortida de sol al pic d'Arcalís

El pic d'Arcalís, *la muntanya solar – un calendari natural*

salvatges primer i, després, la transhumància dels ramats domèstics, resultaven, en els dos casos, principalment, de la necessitat d'anar als llocs on trobarien l'herba suficient per no morir de fam. Aquest desplaçament dels ramats es feia entre les planes, dites les *terres baixes* o el *país baix*, i les muntanyes que se situaven a proximitat. Això corresponia a dues situacions oposades i complementàries en els cicles de vegetació de l'herba. En el país baix, durant les temporades humides i poc caloroses, des de mitja tardor fins a mitja primavera, l'herba és abundant, tendra i es pot aprofitar molt fàcilment per pasturar-hi el ramats; en canvi, des de mitja primavera fins a la tardor, la calor i la poca humitat assequen totes les plantes del país baix i els ramats ja no troben llur peixena d'herba, comencen a passar gana i les ovelles pateixen molt la calor.

A les altes muntanyes passa exactament el contrari: a mitja tardor ja comença a fer molt fred i a nevar i la neu no es fondrà fins a la primavera següent.

Totes aquestes circumstàncies climàtiques poc han canviat durant els últims cinc mil o vuit mil anys. L'última glaciació de Würm ja es va acabar fa més de dotze mil anys. Tot això ens condueix a admetre que l'home del neolític ja feia pujar, durant l'estiu, els seus ramats d'ovelles i de cabres cap a les altes muntanyes dels Pirineus, per sobre les altituds de 2.000 metres, aproximadament, allà on ja no hi ha més boscos, amb terrenys ben englevats, amb moltes herbes, per tenir bones peixenes.

Aquí convé apuntar dues dades molt importants. Primerament, en el temps en què va començar la

transhumància dels ramats, encara no existien ponts definitius; els rius s'havien de travessar a gual o sobre unes palanques molt provisionals, que les revingudes d'aigua s'emportaven fàcilment. Segonament, les ovelles, a causa de la llana i de llur morfologia, neden molt malament i no poden travessar els rius amb un fort cabal d'aigua. Tornant a les primeres tribus pastorals que van començar a fer pujar els ramats d'ovelles i de cabres cap a les valls del riu de la Valira del Nord, és evident que tenien la necessitat absoluta de conèixer un calendari natural. Durant tot l'estiu, en general, fa bastant bon temps; en canvi, quan comença la tardor, el perill que pugui nevar augmenta molt ràpidament d'un dia a l'altre.

Anant més lluny en les suposicions, es pot imaginar que, per facilitar les relacions econòmiques i humanes entre tribus pastorals; per mantenir bons tractes i no tenir gaires disputes en la repartició de les valls i de les serres, és a dir, de les comarques per a les peixenes dels ramats; per defensar-se contra les feres; per bescanviar bestiar o d'altres productes; per totes aquestes raons i per d'altres que ignorem, en el temps de la prehistòria, quan encara no existien els ponts definitius, es van utilitzar unes carrerades ramaderes transversals, que anaven de sol ixent a sol ponent, o a l'inrevés; traçades per sobre dels boscos, molt a prop de la carena alta dels Pirineus Catalans, venint de la Cerdanya, o de més lluny, que anaven fins al pla de Beret i passant per les valls de la Valira del Nord. D'aquesta manera, el pas dels rius, amb poca aigua, pel cap de les valls, no presentava cap dificultat i el problema de les comunicacions, entre tribus pastorals i quedava resolt.

Per què un calendari natural establert des d'algun pic? Per diverses raons:

El cap d'un pic és un lloc ben precís, marcat avui per un cussol. S'ha de recordar que les observacions per establir o utilitzar un calendari natural s'han de fer sempre des del mateix punt. Com més a prop és l'horitzó més precís ha de ser el punt d'observació.

Des d'un pic ben elevat, com que es veuen muntanyes molt llunyanes, les línies d'horitzó són molt dentades, amb una gran quantitat de pics, de serres, de ports o de collades. Fan com una línia trencada amb molts alts i baixos, sobre la qual es pot determinar sempre una direcció ben precisa; és a dir, la posició de la sortida, o de la posta de sol, cada dia i de recordar-se'n fàcilment per als anys següents.

Amb aquesta vista molt distant dels llocs de la sortida o de la posta del sol, aquells pastors observaven una llarga trajectòria dels raigs del sol dins de l'atmosfera terrestre, la qual filtrava la llum i disminuïa la seva intensitat; llavors, molts dies, al moment que es llevava o marxava, el sol no enlluernava i podien mirar-lo i situar-lo exactament sobre les línies trencades de l'horitzó.

A més a més, podien veure muntanyes fins a cinquanta o vuitanta quilòmetres de distància; podien, doncs, veure arribar o formar-se les diferents classes de bromes. Les previsions que podien fer sobre el temps que faria durant aquell dia, després d'haver observat la sortida del sol, o el temps que faria l'endemà, si havien observat la posta del sol, amb l'experiència acumulada de moltes generacions eren molt precises i fiables. S'ha de recordar que els pastors, els majorals o els regatxos caminaven gairebé contínuament tot el dia, tenien molt bona cama; per a ells, pujar a punta de dia en algun pic, situat a proximitat dels orris, era només una petita passejada; recompensada llargament per la descoberta, per aquells caps de muntanyes, d'unes aurores multicolors, d'una bellesa impressionant, cada dia diferents. Ajuntaven l'útil: les previsions, a l'agradable: les sensacions i les emocions.

Per adorar el déu Sol i per establir un calendari natural, en aquelles comarques de la parròquia d'Ordino, suara esmentades, hi ha tres pics singulars que corresponen a la descripció anterior i que compleixen les condicions de miradors excepcionals sobre les valls i les serres pròximes o llunyanes dels Pirineus Catalans, tant pel costat del sol ixent com pel costat del sol ponent i, encara més, Segre avall, pel costat del migdia. Aquests tres pics formen com un triangle màgic: el pic de Casamanya (2.740,0 m), el pic de Besolí (2.638,8 m) i el pic d'Arcalís (2.776,0 m).

No obstant això, al nostre parer, dels tres pics el d'Arcalís és el més singular.

La primera cosa que s'ha de fer per preparar un calendari natural des del pic d'Arcalís és pujar allà dalt. La segona operació és que s'ha de tornar a pujar allà dalt..., moltes vegades i durant uns quants anys.

Per facilitar unes explicacions entenedores, la primera cosa que hem de fer és determinar una unitat de mesura. Aquesta unitat serà precisament el sol o més ben dit el cercle de l'esfera solar. D'aquesta unitat de dimensió de superfície en direm un *sol*.

Quan el sol brilla en el cel no s'ha de mirar mai sense unes ulleres especials de protecció. En canvi, com ja s'ha indicat precedentment, des d'un pic prou elevat quan es veu sortir el sol, pràcticament a l'horitzontal, o alguns dies, en llocs encara més baixos, els raigs de sol són sovint suficientment filtrats per l'atmosfera terrestre i no tenen la mateixa intensitat; molt dies es podrà contemplar la sortida del sol sense protecció o només amb unes ulleres normals de sol. Això cada un ho ha de determinar sobre el lloc; però s'ha de ser sempre molt prudents. Sobretot no s'ha de mirar mai cap a la direcció del sol amb unes ulleres de llarga vista.

“Cada pic, cada lloc d'observació té el seu horitzó solar ben precís i bastant ample, situat entre el solstici d'estiu i el solstici d'hivern”

Si des del pic d'Arcalís podeu mirar el sol quan surt a l'horitzó, veureu que el seu cercle és de dimensions bastant importants, més del que no imaginàveu. La seva rodona pot sorgir algun dia a la vegada pels dos costats de la part superior d'un pic, o agafar un altre dia tota una collada. També veureu que la Terra gira bastant de pressa. Si el lloc on surt el sol és horitzontal, en les nostres latituds, l'esfera solar travessa el fil de la serra, aproximadament, en tres minuts. Si durant uns moments, quan el sol apareix a l'horitzó, podeu imaginar que el sol no es mou, llavors, veureu, veritablement, girar la Terra. Comencem pel solstici d'estiu, el 21 de juny és el dia en què el sol surt més cap al septentrió, però arriba a aquest punt pujant lentament i torna a arrencar la baixada també molt a poc a poc. Entre l'11 de juny i el 30 de juny el lloc de sortida del sol es mou només d'un *sol*. En el solstici d'estiu tenim el dia més llarg de l'any i la nit més curta.

Des del pic d'Arcalís, en el solstici d'estiu, com ho hem indicat precedentment, es veu sortir el sol una mica al nord del pic de la Sabine, situat entre el pic de l'Etang Blaou i el pic de Thoumasset.

Al juliol el sol accelera la seva marxa de baixada i el 15 de juliol, el lloc de la sortida del sol ja es desplaça sobre la línia d'horitzó, d'un dia a l'altre, de mig *sol*. El 10 d'agost, el sol ja porta la seva marxa normal i avança cada dia gairebé un *sol* sobre l'horitzó.

Després, cap al 23 de setembre, s'arriba a l'equinocci de tardor, que se situa a mig camí entre el solstici d'estiu i el solstici d'hivern. Durant aquest dia, si els horitzons on surt i on es pon el sol són a l'horitzontal del lloc d'observació, gairebé és el cas del pic d'Arcalís, llavors, durant un dia, hi ha, si fa no fa, tantes hores de sol com hores sense sol. La refracció de l'atmosfera terrestre, que devia la llum cap a baix, cap a la terra, augmenta només una mica les hores de sol, aproximadament, cinc minuts, tant a la sortida com a la posta del sol. Es veuen, doncs, els primers raigs de sol quan la part superior de l'esfera solar es troba encara, geomètricament, un *sol* més baixa que l'horitzó. El

mateix fenomen es reproduïx, evidentment, a la posta del sol.

Des del pic d'Arcalís, a l'equinocci de tardor, es veu sortir el sol molt a prop del pic de la Coma de Varilles, situat a la vall de la Coma de Ransol.

Fins al 31 d'octubre el sol continua baixant al mateix ritme. Des del 10 d'agost fins al 31 d'octubre el sol llaura regularment el cel amb uns solcs que, d'un dia a l'altre, es cobreixen parcialment, a causa del pendent cap al migdia de la trajectòria del sol. La durada de les hores de sol, durant el dia, disminueix, entre matí i tarda, aproximadament de dos a tres minuts si l'horitzó és horitzontal. Després del 31 d'octubre el sol ja comença a frenar; a final de novembre el lloc de sortida del sol ja només es desplaça, d'un dia a l'altre, de mig *sol* sobre l'horitzó.

El sol continua alentint-se, i el 21 de desembre para de baixar; és el solstici d'hivern, amb les nits més llargues i els dies més curts de l'any. Entre el 12 de desembre i el 30 de desembre el lloc de sortida del sol es mou només un *sol*.

S'ha de notar que, a causa de les lleis de la mecànica celeste, els dies que el sol se'n va més aviat se situen cap al 6 de desembre i, en canvi, els dies que el sol surt més tard se situen cap al 6 de gener: però, en total, el dia més curt de l'any correspon al dia del solstici d'hivern, cap al 21 de desembre. Des del pic d'Arcalís, el dia del solstici d'hivern es veu sortir el sol una mica al nord del puig de Camp Cardós, bastant més al sud del pic de Casamanya.

Després el sol tona a arrencar camí amunt amb el mateix ritme que de baixada però en sentit contrari. Per cada lloc ben determinat de la sortida del sol, hem de fer notar, també a causa de les lleis de la mecànica celeste, que el sol no surt a les mateixes hores quan puja (a l'hivern i a la primavera) o quan baixa (a l'estiu i a la tardor); per exemple, en certs pics la diferència pot arribar fins a 30 minuts.

Seguint des del pic d'Arcalís els punts successius de la sortida del sol durant un any, hem recorregut dues vegades, una vegada baixant i una vegada pujant, els alts i baixos de l'horitzó marcats pel fil de les serres, entre el pic de l'Etang Blaou i el pic de Camp Cardós. Aquesta zona de l'horitzó és l'horitzó solar del pic d'Arcalís pel costat del sol ixent.

Cada pic, cada lloc d'observació té el seu horitzó solar ben precís i bastant ample, situat entre el solstici d'estiu i el solstici d'hivern. Pot ser de dimensions una mica variables segons els nivells de les muntanyes en els llocs dels solsticis; però en les nostres latituds terrestres, és de l'ordre de 65 graus. A l'interior de cada un d'aquests horitzons solars es pot establir un calendari natural.

Fins aquí hem examinat la utilització del calendari natural referint-nos a la sortida del sol; però és evident que el calendari natural funciona igualment amb la posta del sol. Amb un horitzó solar per al costat del sol ponent similar a l'horitzó solar per al costat del sol ixent, si fa no fa de les mateixes dimensions. A cada punt de sortida del sol correspon un punt de la posta del sol. Això podia facilitar les verificacions i, sobretot, els matins bromosos, de tenir una segona possibilitat de consultar el calendari natural, a la tarda, a la posta del sol.

Text: Miquel Sistach i Roura
msr@andorra.ad

Canvi d'estació, que ens dona lloc a comentar: *Solstici* ve del llatí *Sol stitium*, que vol dir 'Sol estàtic', ja que durant els dies anteriors i posteriors als solsticis és quan la declinació del Sol varia menys i fa la impressió que s'ha quedat immòbil.

L'òrbita de la Terra al voltant del Sol és el·líptica excèntrica, amb una aproximació màxima al Sol (periheli), a començament de gener, de 147.000.000 km i una distància màxima (afeli), a començament de juliol, de 152.000.000 km. Així doncs, al nostre hemisferi, durant l'hivern tenim el Sol més a prop que durant l'estiu, contràriament a la creença popular.

Tot i que la velocitat orbital mitjana de la Terra al voltant del Sol és de 30 km/s, varia en funció de la seva posició al llarg de l'any, cosa que dona lloc a variacions importants en l'horari solar.

Per això els rellotges de sol només indiquen l'hora exacta quatre dies l'any (el 16 d'abril, el 15 de juny, el 2 de setembre i el 25 de desembre). A mitjan febrer indiquen amb un retard de 14 minuts i a començament de novembre indiquen un avanç de 16 minuts.

Aquests desfasaments de l'horari solar són els que donen lloc a l'anomenada *equació del temps*, que podeu veure àmpliament explicada i gravada en una placa de fusta sota el rellotge de sol (obra de l'autor) que es troba a la plaça de la Pleta de Sant Pere (el Tarter).

Els rellotges de sol

Antic rellotge de sol de la Pleta

Rellotge de sol a la Pleta de Sant Pere del Tarter amb l'equació del temps

Rellotge de sol a la placeta de Santa Filomena d'Aixovall, obra de Sergi Mas

Els telescopis amateurs

Text: Albert Bulbena i Moreu

Sembla estrany que en temps del telescopi Hubble, que ha cartografiat un profund univers, i més recentment el també telescopi orbital WISE, esrutador d'un univers proper amb multitud d'objectes molt freds, encara hi hagi gent que s'aficioni a l'observació dels astres.

Aquest frissar per cossos llunyans i brillants ens pot impulsar a la construcció d'un telescopi i potser també d'una petita cúpula.

Un telescopi mínimament interessant tindrà amb facilitat 300 augments i una qualitat òptica correcta.

Una instal·lació com aquesta ens farà gaudir còmodament en viu i en directe de l'espectacular vistositat i misteri dels interessants objectes estel·lars que tindrem a l'abast.

Si volguéssim fer un telescopi distingiríem la part òptica del que seria la muntura.

La primera constaria d'un mirall principal de superfície parabòlica, ja que una lupa de la mateixa potència és molt més difícil de polir.

També es necessita un mirall secundari i uns

Ressenya publicada a la revista Astrum (nov. 1992) de l'Associació Astronòmica de Sabadell sobre l'observatori d'Albert Bulbena a Sant Julià de Lòria.

bons oculars. Tots aquests elements es poden comprar a preus raonables en algunes de les cases que s'anuncien en les revistes d'astronomia. No és que no es pugui construir un paraboloide a casa, però és una feina molt meticulosa i d'alta precisió.

Les muntures, que suporten la part òptica i donen al conjunt moviment, poden ser de diferents tipus: unes senzilles caixes amb coixinets d'alumini i tefló asseguren suavitat i rigidesa en els moviments acimutals d'una estructura molt lleugera.

Amb quatre ferros ben triats i ben collats per un torner, ens podem fer una muntura equatorial de forquilla prou pesada però eficient.

Per últim tenim la muntura de contrapès, que és la que estem habituats a veure en les botigues i que d'una forma semblant també es pot realitzar en un taller aprofitant materials.

Astrònoms amateurs equipats amb aparells òptics d'aquest tipus, coneixedors del cel que els envolta, han aconseguit inscriure el seu nom en la història de l'astronomia, en veure per primer cop el que han estat cometes importants. Qui no recorda la grandiositat de la tènue i fugissera visió dels cometes *Hyakutake* o millor encara del *Hale-Bopp*, trobats per aficionats i que no fa pas tant ens van fascinar amb la seva visita?

Ara, però, tot fa pensar que l'ull infraroig del telescopi orbital WISE posarà fi a aquest remot però simpàtic costum d'albirar per primer cop cometes des d'observatoris petits. Són troballes científiques d'uns pocs destacats observadors que ens fan gaudir a tots.

Albert Bulbena observant pel seu telescopi

Visita organitzada per al secció d'astronomia de la SAC a l'observatori Bulbena, situat a la coberta de l'edifici de les piscines de Sant Julià de Lòria 25/06/1997

Observatori astronòmic de Cal Cantal (Coll de Nargó)

L'observatori

Text: Josep Peralba i Pellicer
Coll de Nargó

L'observatori de Can Cantal està situat al veïnat del Cap del Roc, a Coll de Nargó, i es va construir durant els mesos de juliol i agost de l'any 1996.

L'edifici, d'estructura cilíndrica amb base de 6 m de diàmetre, té tres plantes i una alçada de 12 m. Es recolça directament sobre la roca i està acabat per una cúpula de fibra de vidre de 3 m de diàmetre. La planta baixa fa la funció de rebedor, la primera planta allotja l'ordinador que governa el telescopi i la biblioteca, i al segon pis hi ha els telescopis, protegits per la cúpula.

L'equipament tècnic està compost per un telescopi reflector Newton amb un mirall de 310 mm de diàmetre i 1,5 m de distància focal, un telescopi refractor de 60 mm i un telescopi per observar les estructures solars. Tots aquests elements estan controlats i governats per un sistema automatitzat de seguiment i localització d'estres. Aquest observatori es va crear amb la intenció de passar bones estones mirant el firmament i satisfer la curiositat sobre altres mons i universos que se'ns permet tafanejar amb l'ajut dels telescopis.

A part de les vesprades lúdiques també s'organitzen campanyes de recerca i seguiment de fenòmens astronòmics singulars: pluges d'estels, seguiment de cometes, eclipsis, activitat solar, ocultacions...

Aquest equipament està obert a les persones que tenen inquietuds i curiositat per l'astronomia. Anualment s'organitzen jornades de portes obertes, per la festa major de Coll de Nargó, a final de juliol, amb una xerrada i un debat mono-

La cúpula

Vista general del roc sobre el pantano d'Oliana

temàtic (Saturn, l'evolució dels estels, la gran galàxia d'Andròmeda, vida extraterrestre...) i a continuació identificació d'estels i constel·lacions, per acabar amb l'observació del firmament amb telescopis i prismàtics de gran camp.

Les 10 raons per animar-se a fer astronomia

- Està a l'abast de tothom.
- Opció per descobrir la immensitat i majestuositat de l'univers.
- Recerca.
- Aventura de descobriments i sorpreses.
- Sempre és possible anar més lluny.
- Interès pel món on vivim.
- Font d'inspiració poètica, literària...
- Proporciona efectes relaxants.
- Potser no estem sols a l'univers?
- Fer amics/amigues...

El telescopi

Societat Andorrana de Ciències

Recull d'activitats i treballs d'astronomia

Text: Miquel Sistach i Roura
msr@andorra.ad

Recull d'activitats i treballs d'astronomia
No solament durant el 2009, com a Any internacional de l'astronomia, sinó també en anys anteriors, dels quals, entre d'altres, podem destacar:

1. Conferències

Conferències impartides per astrofísics, químics i enginyers catalans i francesos de prestigi, i per l'andorrà, Joan Marc Miralles al llarg d'aquest anys. Primera xerrada d'astronomia bàsica a càrrec d'Albert Bulbena i Miquel Sistach. S'expliquen les idees bàsiques del món de l'astronomia i les disciplines que intervien en el seu estudi amb projecció d'un audiovisual sobre el Sistema Solar a l'Escola d'Art d'Andorra la Vella, edifici Clara Rabassa (25/06/1997)

2. Editorials, articles i informes publicats en els butlletins culturals de la SAC, diaris del país i ATV.

3. Sortides de camp, en la majoria dels casos, per a l'observació d'efemèrides concretes, com ara: **Pluges d'estels**, l'observació de les quals s'ha de limitar a èpoques estiuenques, ateses les condicions meteorològiques del nostre país, la coincidència amb època de vacances per a molta gent, així com l'horari de fosc total, que en aquesta època comença a quarts d'onze del vespre. Normalment ens ubiquem a la zona d'aparcament de l'estació d'esquí de Pal. Aquestes sortides han estat sempre en funció de les previsions corresponents a les pluges de les Aquàrides i de les Perseïdes o *llàgrimes de sant Llorenç*. En alguna ocasió l'assistència ha estat molt nombrosa.

Eclipsis solars, que en ser una efemèride molt espectacular fàcilment congreguen una gran quantitat de persones. Va ser el cas del dia 11 agost del 1999: vàrem poder instal·lar l'equip a la zona d'aparcament del Centre Esportiu d'Anyós, com es pot veure en la foto adjunta.

Observació de l'eclipse solar a Anyós
(11/08/1999)

Com sempre, vàrem fer el sistema de projecció directa del telescopi en una pantalla, d'aquesta manera ho podia observar un gran nombre de persones al mateix temps, sense risc per a la vista. També proporcionàvem ulleres, per a visió directa, a qui ho demanava, sempre sota el control de

persones que van col·laborar en l'organització d'aquesta observació.

Unes dates abans de l'eclipsi en qüestió, va ser anunciat en el butlletí de la SAC, mitjançant el document adjunt, que també va ser lliurat i col·locat en diferents llocs.

D'altres eclipsis solars, se n'ha fet la informació prèvia i seguiment, tot i que sense l'espectacularitat d'aquest.

Eclipsi de lluna, que tot i no ser tan espectaculars com els solars, si es produeixen en època d'estiu i en un horari adequat, acostumen a ser motiu per fer una sortida nocturna. En aquests casos, els anunciem de manera gràfica, com la mostra, i convidem tothom a gaudir de l'espectacle.

Uns dels que varen ser un èxit d'assistència va tindre lloc la nit del dimarts 16 setembre del 1997. Tot i ser un dia feiner, l'horari en què es va produir, al començament del vespre, permetia l'assistència dels que l'endemà havien de matinar.

4. Visites a observatoris astronòmics

Observatori d'Albert Bulbena
Agrupació Astronòmica de Sabadell
Observatori Pic du Midi
Parc astronòmic del Montsec
Observatori Esteve Duran.
Observatori de l'Ebre
Observatori Fabra, Barcelona
Observatori privat de Coll de Nargó

Als països veïns, Espanya i França, hi ha molts observatoris, alguns d'importància i protagonisme mundials. En el pla col·lectiu és difícil organitzar alguna visita, com és el cas de l'esmentat Pic du Midi. De tota manera, en la mesura en què l'autor o qualsevol altre membre de l'equip de la SAC decideixin visitar-ne alguns, elaborarem els informes corresponents per tal que puguin ser publicats en el butlletí.

Per últim volem dir que no dubteu a demanar qualsevol tipus d'informació relativa al que aquí s'ha explicat. A part de les ressenyes transcrits, tenim de quasi totes les activitats una quantitat important de fotografies, opuscles i altres informacions.

Observació de l'eclipse total de lluna a Pal
(16/09/1997)

Seguirem treballant...

Veure butlletins El SAC amb la relació d'articles d'astronomia

Observatori Astronòmic d'Andorra

Recull de dades i consideracions sobre el projecte "Astroandorra" de 1997

Text: Miquel Sistach i Roura
desembre 1997

Aquest és un primer templeig per establir els passos per fer per a la construcció i instal·lació d'un observatori astronòmic. Inicialment es tracta de poder arribar a una idea aproximada de:

Determinació de les característiques principals. Pressupostos de l'equip d'observació, obra civil, manteniment, etc.

Consideracions sobre el funcionament i manteniment, personal necessari, responsables, etc.

Aquests tres primers punts són els que es tracten en aquest estudi. Un cop acordades les bases en línies generals, haurem de treballar en: Relació d'espònsors possibles, ajudes i servituds.

Per poder arribar, en el seu cas, a:

Confecció de dossiers de presentació a espònsors, i pla de visites, contactes, etc.

Establir un primer pla general de gestió tècnica i política, incloses visites de treball a diversos observatoris en funcionament.

Elaboració d'estudis, projectes i pressupostos definitius, etc.

Establiment del pla global.

Característiques principals

Pel que fa a la ubicació

Camp de visió ampli, és a dir, zona oberta, tipus estació d'esquí de Pal, la Rabassa, Envalira, etc. Contaminació lumínica tan baixa com sigui possible. Lluny de poblacions, centres comercials, discoteques, zones de trànsit, etc.

Comunicacions adequades, estiu i hivern. Es pensa en una zona comunicada per carretera que tot l'any estigui oberta. Altres comunicacions tipus telefònics o similars (actuals projectes d'Encamp, Carroi, etc.) dificulten les visites de grup, funcionament, manteniment, etc. Pensem en els horaris sovint *intempestius* que aquesta activitat comporta.

Preferentment que sigui una zona amb serveis d'electricitat, aigua, desguassos, etc., necessaris per al funcionament normal d'un petit edifici, com veurem més endavant. Tot i que si la zona ho mereix, també es pot pensar en energia solar, cisterna per a l'aigua, pou mort, etc.

Zona que més o menys quedi vigilada o controlada, per l'existència d'altres centres d'activitat (refugi, estació d'esquí, etc.). Per moltes i òbvies raons, no es creu convenient un petit edifici aïllat dalt d'una muntanya.

Altres condicions que ens poden recomanar o exigir els espònsors.

Si acceptem com a vàlides aquestes condicions, veiem que la quantitat d'ubicacions possibles no és gaire gran.

Pel que fa a l'obra civil

Tant si pensem en la integració en una construcció

ja existent com si hem de fer quelcom totalment nou, les necessitats que considerem mínimes, tant per al correcte funcionament com per poder acollir visites, poden ser:

Local o zona d'allotjament per a cúpula de 5 metres de diàmetre, que permeti visites col·lectives de 10/15 persones. Ocuparia uns 20 m².

Despatx annex, per a l'equip informàtic, arxiu, magatzem, reunions, etc., uns 10 m².

Lavabo complet, uns 5 m².

Zona repòs i/o dormir, petita cuina, etc., uns 10 m².

Zona vestíbul, uns 4 m².

Veiem, doncs, que en 1 o 2 plantes, la zona per ocupar ha de tenir no menys d'uns 50 m². Tal com s'ha indicat, es pensa sempre a poder rebre visites col·lectives, de tot tipus d'estaments, escoles, etc., condició que ens vindrà probablement donada pels espònsors.

En aquest plantejament, i en el pressupost que veurem més endavant, no es preveuen possibles ampliacions.

Pel que fa a l'equip d'observació

En una primera etapa, consideracions de cost, manteniment, recanvis, assistència, etc., ens fan pensar en un equip de característiques i mesures, que es pugui trobar normalment en el mercat.

També es pensa en un equip automatitzat i informatitzat que ens permeti assolir, al seu moment, opcions com: funcionament parcial a distància, connexió a Internet, fotografia o impressió, etc. Així doncs, l'equip inicial d'observació, s'hauria de compondre de:

Telescopi tipus reflector Schmidt-Cassegrain, de diàmetre 350 mm, que és el màxim que normalment es pot trobar fabricat de sèrie, i per tant, que ens evita un costós telescopi construït a mida, però que alhora ens aporta unes bones possibilitats d'observació. Per descomptat, s'equiparia amb els corresponents accessoris òptics, oculars, suport muntura computeritzada, amb sistemes automàtics de recerca i seguiment, càmera CCD, i altres accessoris. Tot segons l'oferta adjunta.

Equip informàtic, amb accessoris i *software* informàtic, i específic d'astronomia, apte per rebre, tractar, imprimir, trametre imatges d'alta resolució rebudes a través del telescopi, o d'altres entitats i centres d'observació. Hauria d'estar preparat per a la gestió general de l'observatori, des de comptabilitat, *mailings*, preparació de material didàctic, butlletins, etc., fins a comunicació amb la comunitat astronòmica internacional (per cert, una de les que fa un ús més intens d'Internet).

Cúpula de 5 metres de diàmetre, amb sistema automàtic d'obertura i sistema de seguiment. Possibilitat de futura coordinació amb el moviment del telescopi. Tot segons oferta adjunta.

Mobiliari auxiliar, taules despatx, material divers, utensilis manteniment, cadires, tamborets, elements repòs, etc.

Avançament pressupost (sense comptar-hi impostos)

Equip d'observació complet segons oferta 2.600.000 ptes.

Equip informàtic amb important *software* d'astronomia 900.000 ptes.

Cúpula totalment motoritzada, instal·lada, segons oferta 5.000.000 ptes.

Mobiliari auxiliar 500.000 ptes.

Total equipaments 9.000.000 ptes.

Construcció edifici local nou, 50 m² a 100.000 ptes/m² en construcció a peu de carretera o pista 5.000.000 ptes.

Accessoris, imprevistos, etc. 1.000.000 ptes.

Total global 15.000.000 ptes.

En el cas de l'adequació d'un possible edifici local existent, la quantitat de 5.000.000 seria per determinar.

No s'ha treballat, encara, en la confecció d'un pressupost anyal per al seu funcionament. Encara que en una primera etapa (i potser sempre) no cal pensar en despeses de personal, tindrem unes partides de consums d'energia, telèfon, material per a publicacions, altres petits materials, reparacions, neteges, etc.

Consideracions sobre el funcionament

Referides a l'aspecte de personal.

Hem de tenir molt clar, amb vista als compromisos que hauríem d'adquirir, que el correcte funcionament d'una instal·lació com la que ens ocupa requereix:

Una petita organització amb un responsable, i algunes persones disposades a col·laborar-hi d'acord amb uns torns, guàrdies, etc.

Necessitat ineludible d'un mínim d'una persona a l'observatori, perquè pugui funcionar. Amb mitjans com els que hem previst (o amb els que siguin), és del tot inviable el funcionament a distància.

Aquestes persones, a més de responsables, han de tenir un nivell de formació i coneixements adequats.

La dedicació és normalment en horaris nocturns. Aquests horaris, durant l'estiu esdevenen *intempestius*. És també per aquesta raó que hem parlat abans d'una bona comunicació per carretera.

També s'hauran de portar a terme altres aspectes i serveis no purament tècnics, com promoció, administració, comptabilitat, manteniment, neteja, etc.

El grau d'interès que sapiguem fer despertar en aquest observatori en determinarà el seu èxit, i en conseqüència les necessitats de personal en properes etapes.

Articles d'astronomia publicats al butlletí El SAC

Núm 21 novembre 1995. Activitats: El professor Joan Oró visita Andorra, per Àngels Mach

Núm 22 desembre 1995. Ressenya de conferències: Joan Oró, univers, vida i home, per Josep Vilanova

Núm 26 Abril 1996. Ressenya de conferències: Orígens de la vida i evolució dels ecosistemes. Impartida el 15 de març per Ricard Guerrero, catedràtic de microbiologia de la Universitat de Barcelona i president del 15è Congrés de metges i biòlegs de llengua catalana (Lleida 1996)

Núm 28 Juny 1996. Ressenya de la conferència: La plus belle histoire du monde, impartida per Yves Coppens, membre de l'Académie des Sciences, professor al Collège de France i exdirector del museu de l'home de París.

Núm 29 juliol 1996. Història de la SAC: cycle de conférences 1986-87 Conferències: L'origen de l'univers i l'ús del telescopi, impartides per F. Lozano el 14 de febrer de 1987.

Núm 30 agost-setembre 1996. Col·laboració: La nit dels estels, per Àngels Mach

Núm 34. Gener 1997. En el quarantè aniversari de l'aventura espacial, per Josep Vilanova (editorial). Cycle de conférences 1997: 40 anys de l'inici de l'era espacial

Núm 35 Febrer 1997. Activitats: Taller de Cosmologia

Núm 36 Març 1997. Ressenya de conferències: Què sabem dels planetes extrasolars? Impartida el 31 de gener per Anne Marie Lagrange, doctora en astrofísica del Centre National de la Recherche Scientifique al Laboratoire d'Astrophysique de Grenoble. Col·laboració: L'arribada del cometa Hale-Bopp, per Àngels Mach

Núm 37 Abril 1997. Ressenya de conferències: L'astronomia en el canvi de segle, l'espai i els grans telescopis, impartida el 13 de febrer per Guy Mathez, astrònom de l'Observatori de Migdia-Pirineus de Tolosa, per Joan Marc Miralles. Article: Tintin a la Lluna, per Joan Navarro.

Núm 40 Juliol-agost 1997. Ressenya de conferències: La Massana Còmic: un èxit per començar, per Joan Pieras

Núm 41 Setembre 1997. Secció d'astronomia: Eclipsi total de Lluna el 16 de setembre. Recull d'activitats: 1ª reunió de la secció d'astronomia (29-5-97), 1ª xerrada sobre astronomia i projecció d'audiovisual a l'Escola d'Art del Comú d'Andorra la Vella (25-6-97), 1ª sortida nocturna a l'Observatori Bulbena (14-7-97), sortida nocturna a Pal per observació d'estels fugagços (12 i 13 -8-97).

Núm 42 Octubre 1997. El primer satèl·lit espacial espanyol llançat des d'Europa,

Una tranquil·la nit d'estiu observant el cel a ull nu, sense telescopis, des de Torre Solsona (la Seu d'Urgell)

Què és l'AASU?

Agrupació astronòmica de La Seu d'Urgell

Text: Gustavo E. García Pérez

President de l'Agrupació Astronòmica de la Seu d'Urgell
www.astroseu.com
aasu2004@telefonica.net

Som un grup de persones interessades per l'astronomia. No cal ser aficionat per formar-ne part, només cal saber apreciar la bellesa del cel i tenir curiositat per voler-lo entendre. Ens vam fundar el juliol del 2004 però no ha sigut fins al 2008 que ens hem registrat com a associació legalment establerta.

Oferim un punt de trobada, un suport material i humà a tots els que tinguin interès o curiositat per l'astronomia. Hi ha moltes persones que tenen aquesta inquietud i fins i tot tenen un telescopi arraconat en algun lloc de casa però no disposen d'un entorn o d'uns mitjans per poder desenvolupar amb garanties aquesta afició. Nosaltres hi posem l'entorn. Al local veiem documentals, fem debats i sortim a fer observacions de camp. Sempre mirem que hi hagi un component didàctic i d'aprenentatge per fer que l'Agrupació creixi en coneixements. Per fer-ho tenim telescopis, documentals, programari i llibres, i també recursos humans. No tenim pressa per assolir objectius, ens trobem bé mirant el cel, els seus objectes i la seva mecànica. Cadascú ofereix allò que sap fer més bé i si no, doncs a observar i a gaudir del cel en companyia.

Poca gent sabia de la nostra existència i a l'estand que vam tenir a la Fira de Sant Ermengol de 2008 encara molta gent ens van dir que no sabien que a la Seu hi hagués una agrupació astronòmica. El 2005 vam fer un gran desplegament de mitjans amb motiu de l'eclipsi parcial de Sol del 3 d'octubre, va ser un gran esdeveniment que no oblidarem perquè al Parc del Segre hi van venir moltes persones i escolars. L'agost d'aquell mateix any vam fer una crida per observar la pluja d'estrelles de les Persèides, les llàgri-

mes de Sant Llorenç, on va venir molta gent. El 2006 vam participar en una exposició científica organitzada pel Consell Comarcal i el Centre de Recursos Pedagògics de l'Alt Urgell. Finalment el 2007 vam fer una sessió multimèdia i d'observació astronòmica per al CEIP-Pedralta i també una altra a la Rabassa (Principat d'Andorra) amb motiu del I Camp internacional Vall del Madriu-Perafita-Claror organitzat per la Comissió Nacional Andorrana per a la Unesco. El 2008 va ser més tranquil perquè ens vam centrar en la preparació del 2009, l'Any internacional de l'astronomia.

2009, l'any en què la Terra va deixar de ser el centre de l'univers

No podia pensar-se una altra cosa quan es mirava al cel: les estrelles i els planetes semblava que descrivien un moviment circular com si la Terra estigués immòbil. La ciència no existia i el coneixement del món i dels fenòmens naturals estava xopat, no només de mites i supersticions, sinó també d'un fort llegat religiós. Si l'ésser humà era el màxim exponent de la creació divina aquest havia d'ocupar un lloc privilegiat en l'univers.

El pensament aristotèlic, que situava l'home com a centre de totes les coses –pres del model geocèntric de Ptolomeu–, va romandre fins ben entrada l'edat mitjana. Qualsevol altra concepció era insostenible i es considerava heretgia penada amb la foguera.

Durant vint-i-cinc anys Nicolau Copèrnic (1473-1543) va estar treballant en el desenvolupament del seu model heliocèntric, en el qual el Sol era el centre i amb això el moviment dels

per Josep Vilanova (editorial). Secció d'astronomia: Observació de l'eclipsi total de Lluna.

Núm 44 Desembre 1997. Ressenya de conferències: El satèl·lit Minisat 01, el "600" de l'espai, sobre la conferència "Ciència, tecnologia i indústria espacial a la fi del segle XX" impartida el 18 d'octubre per Enric Trillas, catedràtic d'intel·ligència artificial a la Universitat Politècnica de Madrid i director del projecte Minisat 01 de l'Institut Nacional de Tècnica Aeroespacial (INTA)

Núm 47 Març 1998. Secció d'astronomia: Relació de publicacions d'interès per als amants de l'astronomia que poden ser examinades en les properes reunions.

Núm 48 Abril 1998. Notícies: Pluja d'estels d'Aquari durant el mes de maig

Núm 49 Maig 1998. Secció d'astronomia: El butlletí LAEFF Reporter 1ª part

Núm 50 Juny 1998. Secció d'astronomia: El butlletí LAEFF Reporter 2ª part

Núm 51 Juliol-Agost 1998. Ressenya de conferències: De l'Observatori Mígdia – Pirineus de Tolosa a l'Observatori de Sendai (Japó) 90 anys de cosmologia, impartida el 3 de juny per Joan Marc Miralles, doctor en astrofísica, per Miquel Sistach

Núm 53 Octubre 1998. Secció d'astronomia: Com construir una cúpula, per Albert Bulbena

Núm 59 Abril 1999. I què passa amb Plutó? per Àngels Mach (editorial)

Núm 60 Maig 1999. Ressenya de conferències: El darrer eclipsi solar del segle XX, a l'entorn de la conferència "Agost 99, la gran cita amb el sol", impartida per Miquel Serra, astrofísic administrador de l'Observatori del Teide de l'Institut d'Astrofísica de Canàries el 9 d'abril, per Miquel Sistach.

Núm 62. Juliol-agost 1999. Astronomia: 11 d'agost de 1999, darrer eclipsi solar del segle XX, esteu preparats?, per Miquel Sistach. Estudiants: L'espai enganxa, per Cerni Pol

Núm 63. Setembre 1999. Astronomia: L'eclipsi, per secció d'astronomia

Núm 77. Desembre 2000. Notícies breus: Nova etapa del LAEFF Reporter, per À.M.B.

Núm 80 Març 2001. Astronomia: Activitats de l'Institut de Astrofísica de Canàries, per Àngels Mach

Núm 81 Abril 2001. Astronomia: Activitats de l'Institut de Astrofísica de Canàries, continuació de l'article del número anterior

Núm 84 Juliol-agost 2001. Astronomia: A l'agost, Persèids. Al juny hem vist Mart en la màxima brillantor, per Miquel Sistach.

Núm 85. Setembre 2001. Ressenya de conferències: Del Sputnik a la estació espacial internacional, conferència impartida el 31 de maig per Juan María López-Aguilar, ambaixador d'Espanya i exdelegat a l'Agència Europea de l'Espai (ESA), per Josep Vilanova

planetes quedava més ben explicat. Però no va ser fins que el 1609 Galileu Galilei (1564-1642) va observar a través del telescopi astronòmic de la seva invenció quatre petites llunes que giraven entorn de Júpiter. La conclusió a la qual va arribar molt aviat és que si altres cossos giraven entorn d'altres planetes i no al voltant de la Terra l'univers aristotèlic era erroni. Aviat van venir més observacions que corroboraven el plantejament copernicà que el nostre planeta, com els altres, girava entorn del Sol.

El 2009 es van complir 400 anys des d'aquelles primeres observacions astronòmiques que van revolucionar el pensament científic i amb aquest motiu la Unesco va declarar, el novembre de 2006, que aquell fos l'Any internacional de l'astronomia.

Això és el que va veure Galileu amb el seu petit telescopi: Júpiter i els seus quatre principals satèl·lits (Io, Europa, Ganimedes i Calisto). Avui podem observar el mateix amb uns simples prismàtics.

La participació de l'AASU en el marc de l'Any internacional de l'astronomia

El 27 d'octubre de 2006 la Unió Astronòmica Internacional (UAI) va anunciar la declaració per la Unesco del 2009 com l'Any internacional de l'astronomia (AIA-IYA 2009), declaració que va ser ratificada en la 62a Assemblea General de les Nacions Unides.

L'AASU, com a agrupació d'astronomia, ens vam veure implicats en els objectius que es pretenien per a aquest any, ja que en els nostres estatuts es preveu la difusió del coneixement científic i de l'astronomia en particular, i aquest ha estat el motor que ens ha impulsat a aventurar-nos en un ambiciós projecte d'activitats orientades al públic en general.

Vam portar a terme un programa d'activitats que es va estendre des del febrer al novembre, i va consistir en els següents punts:

- Xerrades teòriques d'astronomia.
- Sessions d'observació astronòmica.
- Taller d'astronomia.
- Astronomia en els centres educatius.
- Projectió de pel·lícula.
- Exposició de quadres.
- Activitats fora del programa AASU.

El balanç final de cada un de aquests set punts és el següent:

1. Xerrades teòriques d'astronomia: Al llarg de l'any vam impartir quatre xerrades de contingut específic amb els títols de *L'Escala de l'Univers*, *Les Constel·lacions*, *Les Estrelles* i *El Cel Profund*.

Es tractava de presentacions multimèdia de desenvolupament propi i explicades en viu, utilitzant un PC portàtil, un projector i una pantalla. La temàtica era senzilla i amb una forta orientació didàctica, pensades a mode d'introducció general a l'astronomia, mostrant conceptes i coneixements bàsics.

2. Sessions d'observació astronòmica: Una de les propostes de l'AIA-IYA2009 era que almenys deu milions de persones a tot el món poguessin observar a través d'un telescopi. Amb les nostres sessions d'observació hem contribuït que aquesta xifra pogués fer-se realitat. Cada mes hem ofert, almenys, una sessió d'observació aprofitant esdeveniments astronòmics, amb un plantejament molt complet:

- Prèviament a l'observació, realitzàvem una de les nostres presentacions multimèdia *in situ*, amb una temàtica de caràcter general o la que consideràvem més adequada per a l'ocasió.

- A continuació, amb punters làser, situàvem els assistents en el cel de la nit, amb una petita introducció didàctica de les constel·lacions i dels objectes celestes presents.

- A tot això seguia l'observació a través dels telescopis i binoculars del que s'havia explicat a la xerrada.

L'AASU disposa d'un bon nombre d'instruments d'observació, dels quals destaquen tres telescopis reflectors, un de 200 i dos de 250 mm d'obertura, un catadiòptric Maksutov de 150 mm, tres binoculars gegants i uns altres de gran camp.

Sessió multimèdia i d'observació astronòmica a Organyà.

Algunes d'aquestes sessions van tenir lloc en dies en què es produïa algun tipus d'esdeveniment astronòmic, com per exemple el pas del cometa *Lulín*, conjuncions planetàries, ocultacions o pluges d'estels...

3. Taller d'astronomia

Encara que es pretenia arribar a tres tallers relacionats amb l'astronomia, la falta de temps i la preparació d'altres projectes ens va portar finalment a dur-ne a terme només un dels que estaven previstos. *El taller de telescopis* pretenia reunir el màxim nombre de telescopis de la zona i rodalies, al mateix temps que s'explicaria la seva posada en estació i el seu funcionament. La nit escollida per a aquesta activitat tenia lloc la conjunció de la Lluna amb Júpiter.

4. Astronomia als centres educatius

Es va oferir als centres educatius de la Seu d'Urgell

i Castellciutat, dins del pla educatiu Entorn 2009, una presentació senzilla d'introducció a l'astronomia amb l'únic objectiu de mostrar quin és el camp d'estudi de aquesta ciència, que és en realitat l'univers, a més de quins tipus d'objectes hi trobem i la relació que hi ha entre els diversos objectes. El mòbil conductor d'aquesta xerrada ha estat sempre la figura de l'astrònom Galileo Galilei i se n'ha cuidat fonamentalment la part didàctica.

L'activitat divulgada als centres d'ensenyament es complementava amb observacions del Sol utilitzant el telescopi solar d'hidrogen-alfa de l'Agrupació.

Observant el Sol amb un telescopi H-alfa al col·legi Pau Claris

5. Exposició de quadres: Exposició de quadres de la pintora Anna Valls amb el títol *L'espai i l'univers*.

6. Projectió de pel·lícula: estrena en l'àmbit dels països de la CEE de la pel·lícula *Mauna Kea - Hawaii Starlight* de Jean-Charles Cuillandre, astrònom del Canada-France-Hawaii Telescope (CFHT) ubicat a la muntanya del Mauna Kea, a l'illa de Hawaii. Un treball de set anys en què es varen prendre gran quantitat de fotografies digitals, muntades després per aconseguir una espectacular experiència visual ovacionada allà on ha estat presentada.

Projectió de la pel·lícula *Hawaiian Starlight* de Jean-Charles Cuillandre al centre cívic El Passeig, el 8 d'agost de 2009

7. Activitats fora del nostre programa: les activitats de l'AASU per a aquest AIA-2009, no van finalitzar amb l'ampli ventall d'activitats programades, sinó que també hem atès les peticions de sessions d'observació com les de l'ajuntament d'Organyà, incloses en el programa de la festa

major; la col·laboració amb l'associació Gamma en la setmana de les Matemàtiques d'Andorra, amb una sessió d'observació solar amb el telescopi H-alfa i el Solarscope; la col·laboració amb Auberria en Ras de Conques, i també la sessió d'observació nocturna per a Andorra Sostenible a les pistes d'esquí de la Rabassa, entre d'altres.

El balanç de l'AASU, amb tan sols dotze membres, per a l'Any internacional de l'astronomia 2009, ha estat tot un èxit; s'han portat a terme trenta activitats, una mitjana de tres mensuals (tenint en compte que els mesos de gener i desembre no n'hi va haver cap), en les quals han participat un total de 1.119 persones, de les quals 960 van poder mirar per l'ocular d'un telescopi.

Apunts d'una entrevista

En una ocasió vam tindre la grata oportunitat de ser entrevistats per un article a la revista local de la Seu d'Urgell *Les Mesures*. Tot l'article sempre ens ha semblat molt adient, però crec que les dos primeres preguntes són molt significatives i també les seves respostes per entendre'ns una mica millor:

"La gent mira al cel?

Encara que sigui de manera ocasional sí, però la majoria no saben veure'l. Sovint es pot veure Venus cap al tard o a primera hora del matí, és un astre molt brillant que crida l'atenció. Però lluny de saber que es tracta d'un planeta molts creuen que és una estrella o, encara pitjor, un objecte de procedència dubtosa. És paradoxal pensar que en una societat amb un nivell tecnològic tan elevat com l'actual la majoria de persones tenen un nivell de coneixements de l'Univers com el que hi havia fa 2.000 anys! És increïble que hi hagi molta gent que no compregui encara perquè els nostres antípodes no cauen o que es pensi que és el Sol el que gira al voltant de la Terra.

I per què és necessari saber totes aquestes coses? Es pot viure tota la vida sense saber llegir ni escriure, sense tenir cap coneixement de res. És clar que no és necessari saber aquestes coses però si no hi hagués ningú amb afany de saber i de trobar respostes als fenòmens naturals que ens envolten i que observem i dels quals formem part, encara viuríem en coves. Està clar que la gent del carrer no podem arribar a tots els camps del coneixement però hi ha coses que caldria conèixer. El no saber ens deixa a expenses dels que sí que saben. Quan no es tenen coneixements no es tenen eines per fer ús de la raó i la raó és el que ens fa humans, el que ens fa éssers amb capacitat per pensar sobre nosaltres, sobre els altres i sobre la naturalesa que ens envolta. Molts dels mals que afecten la Terra, com guerres, contaminació, falta de recursos, pobresa, fanatismes... es podrien afrontar si la població tingués més coneixements. Sense coneixement no hi ha arguments amb què encarar els problemes. L'astronomia és una via força ampla d'accés a aquest coneixement i proporciona una consciència clarivident de nosaltres mateixos. No hem d'oblidar que som part de l'Univers i no és un tòpic dir que som aquí gràcies a les estrelles.

Núm 87. Novembre 2001. Astronomia: notícies (gran telescopi de Canàries, planetes extrasolars) i efemèrides (Pluja d'estels fugaços de les Tàurides i de les Leònides), per Miquel Sistach

Núm 88. Desembre 2001. Astronomia: notícies (planetes extrasolars, pluja d'estels de les Leònides, planisferi celest) i efemèrides (Plèiades i Híades, pluja d'estels de les Gemínides, cometes), per Miquel Sistach

Núm 89. Gener 2002. Astronomia: notícies (origen de la Lluna, meteorit marcí) i efemèrides (Orió, Júpiter, Saturn, Mart), per Miquel Sistach

Núm 90. Febrer 2002. Astronomia: notícies (col·lisió a Júpiter, sonda Mars Surveyor, viatge turístic a l'ISS) i efemèrides (Canis Major, Triangle d'Hivern, posició de Júpiter, Saturn i Mart), per Miquel Sistach

Núm 91. Març 2002. Astronomia: notícies (sobre l'article "El destino final de la Tierra", Via Làctia, contaminació lumínica) i efemèrides (equinocci de primavera, posició dels planetes, cometa C2002 C1, constel·lació Gèminis, La Colmena), per Miquel Sistach

Núm 92. Abril 2002. Guaitar el mediambient des del cel, per Àngels Mach (editorial). Astronomia: notícies (satèl·lit Envisat, primer Near Earth Object, observatori Chandra) i efemèrides (agrupació planetària, les Lírides, Óssa Major i Óssa Menor), per Miquel Sistach

Núm 93. Maig 2002. Astronomia: notícies (estels variables, Mart en estudi, nou telescopi solar a Canàries) i efemèrides (pluja d'estels de les Sagitàrides, constel·lacions de primavera, posició de planetes), per Miquel Sistach

Núm 95. Juliol-agost 2002. Astronomia: notícies (l'edat de l'Univers, cúmuls globulars, observatori astronòmic virtual) i efemèrides (pluja d'estels de les Delta Aquàrides, dels Perseids, constel·lacions de Lira, Cigne i Àguila, el triangle d'estiu) i uns quants consells.

Núm 97. Octubre 2002. Astronomia: notícies (premis Nobel de Física, descobriments en els sistema solar) i efemèrides (pluges d'estels de les Gemínides, les Oriònides i les Tàurides, constel·lacions de Cassiopea, Pegàs i Andròmeda), per Miquel Sistach

Núm 98. Desembre 2002. Astronomia: notícies (exoplanetes, cartes celestes) i efemèrides (canvi d'estació, rellotges de sol, planetes i constel·lacions del cel nocturn), per Miquel Sistach

Núm 104. Maig 2003. Astronàutica: Una tripulació espacial russa aterra a Andorra, ressenya SAC de la conferència organitzada per Escaldes-Engordany Termal l'11 de març.

Núm 105. Juny 2003. Astronomia: notícies (observació del sol, trànsit de Mercuri,

exploració de Mart, nou telescopi) i efemèrides (estiu astronòmic, el cel profund, la Via Làctia), per Miquel Sistach
 Núm 106 Juliol-agost 2003. Astronomia: notícies (les mides de la Lluna, satèl·lits de Júpiter, mistreis en l'astronomia) i efemèrides (Mart, pluja d'estels de les Aquàrides, Persèids, Via Làctia), per Miquel Sistach
 Núm 108 Octubre 2003. Astronomia: notícies (la trobada amb Mart) i efemèrides (Mart, Venus, Júpiter, Saturn, pluja d'estels de les Oriònides, Cassiopea), per Miquel Sistach

Núm 111 Gener-febrer 2004. Astronomia: Ha arribat el moment d'adquirir un telescopi, i efemèrides (Venus, Júpiter, Saturn, equinocci de primavera), per Miquel Sistach

Núm 112 Març-abril 2004. Astronomia: L'observació astronòmica a ull nu (I), i efemèrides (Venus, Mart, Júpiter, Saturn, eclipsi de Lluna, pluges d'estels dels Lírids, i dels Aquàrids), per Miquel Sistach

Núm 113 Maig-juny 2004. Astronomia: L'observació a ull nu (II), i efemèrides (trànsit de Venus, Mart, Júpiter, Saturn, canvi d'estació), per Miquel Sistach

Núm 114 Juliol-agost 2004. Astronomia: L'observació amb prismàtics (I) i efemèrides (Mercuri, Venus, Mart, Júpiter, Saturn, pluges d'estels dels Delta Aquàrids i dels Persèids, Via Làctia), per Miquel Sistach

Núm 121 setembre-octubre 2005. Astronomia: Dades de l'horari previst per l'eclipsi anular de sol a l'octubre

Núm 122 Novembre-desembre 2005. Comentari de conferències: Telescopis i teories, noves visions de l'univers, conferència impartida per Joan Marc Miralles, astrofísic, el 20 de setembre, per Gustavo Ernesto Garcia Pérez, membre de l'Agrupació Astronòmica de la Seu d'Urgell.

Núm 124 Març-abril 2006. Comentari de conferències: Meteorits, més a prop del que ens pensem, conferència impartida per Jordi Llorca, professor de química inorgànica de la Universitat de Barcelona el 20 de juny del 2005, per Miquel Sistach

Núm 128 Novembre-desembre 2006. Astronomia: Molt gran però no tant, per Albert Bulbena

Núm 146 Novembre-desembre 2009. Astronomia: Visites a centres astronòmics, diferents propostes escollides per la secció d'astronomia, per Miquel Sistach

Núm 147 Gener-febrer 2010. Astronomia: comentari de la sortida a l'Observatori de Sabadell, per Alexandra Grebennikova

Núm 153 gener-febrer 2011. Astronomia: Com observar l'eclipsi parcial de sol del 4 de gener del 2011, per Miquel Sistach

Una foto artística de la sortida de la Lluna plena al costat del Cadí

Saber de quina manera formem part de l'Univers ens ajudarà a entendre més bé el nostre planeta per donar-li una atenció més bona, merescuda i necessària."

El futur de l'AASU

En una darrera reunió es van exposar molts problemes als quals ara ens enfrontem en establir-nos com una associació consolidada que ja ha realitzat moltes activitats i que possiblement es tingui en compte en alguns àmbits culturals i de la qual s'espera respostes davant sol·licituds particulars o de projectes d'iniciativa pròpia.

En aquella reunió va quedar palès el nostre afany de continuar el treball emprès però cert és també que, encara que hi han passat molts socis, que per unes o altres causes ens han anant deixant, el nombre de membres no ha crescut en els gairebé set anys que fa que estem en funcionament. Hi ha molta gent interessada en això de l'astronomia però pocs disposats a implicar-s'hi de manera activa i constructiva. Fins i tot els que romanem com a fòssils vivents ens costa dedicar temps suficient, ja que l'edat avança, les energies minven i les necessitats personals i familiars

estrenyen marges de llibertat d'actuació.

No vivim tampoc en un ambient social i cultural que animi i encoratgi el treball altruista ni la dedicació desinteressada a tercers, més aviat el contrari, i ja que la difusió s'aconsegueix amb mitjans, és clar que nosaltres no podem afrontar reptes ni projectes que no depenguin gairebé completament de la nostra pròpia voluntat, que en general hi és, però no és suficient, acaba en esgotament.

Potser la pretensió més important sigui ara com ara adquirir un planetari mòbil per dur-lo d'aquí cap enllà, però això costa bastants diners. L'AA-SU no disposa de capital suficient i les subvencions no donen ni per al 2%. Però la il·lusió segueix en els nostres propòsits.

Per a bé o per a millor el 2011 haurà de convertir-se en l'any en el qual es prenguin decisions molt importants quant a l'estructuració de l'associació, els seus objectius, les seves inquietuds i les seves possibilitats. Però estem convençuts, en definitiva, que d'una manera o una altra seguirem treballant i divulgant la importància que el coneixement del lloc que ocupem al cosmos ens afecta i ens interessa a tots. Pel nostre bé com a humanitat i perquè som, de moment, l'únic vestigi de vida a l'univers.

Una divertida acampada a Nabiners per observar el cel a la nit

El GRC

i l'astronomia a la Cerdanya

Text Enric Quílez i Castro,
president del GRC
Fotografies: GRC

El Grup de Recerca de Cerdanya (GRC) té, entre les seves activitats científiques, un interès especial per l'astronomia. Tot i que el cel del Pirineu no és allò que era de vell antuvi i es troba contaminat lumínicament, continuem gaudint d'una certa bona qualitat per poder fer observacions astronòmiques acceptables, almenys molt més que a qualsevol ciutat gran o mitjana del territori.

Les primeres activitats astronòmiques organitzades pel GRC es van fer durant la Setmana de la ciència de l'any 2008 i van consistir en una conferència sobre arqueoastronomia i una sortida astronòmica amb telescopis per fer observacions.

La conferència, a càrrec d'Oriol Font, especialista en arqueoastronomia pirinenca, portava el títol *Què miraven al cel els constructors de dòlmens?*. En la conferència se'ns va explicar com estaven orientats els diferents dòlmens pirinencs i la relació entre aquesta orientació i la sortida i la posta del sol durant el solstici d'estiu o d'hivern. A la nit, el mateix Oriol Font ens va impartir una amena xerrada *in situ* sobre el firmament nocturn de tardor i, a continuació es va procedir a fer algunes observacions astronòmiques amb els telescopis de què disposàvem. Ja llavors vam poder observar la important contaminació lumínica de la Cerdanya, tot i estar en un lloc relativament resguardat (a sobre del poble de Guils). El 25 de juliol de 2009 vam realitzar una altra sortida astronòmica amb telescopis, també a sobre de Guils, per poder observar el firmament nocturn d'estiu. L'acte va començar passades les 22 hores i va tenir la presència de més de 50 persones, cosa que es pot considerar tot un èxit per a una trobada d'aquestes característiques. Primer, es va situar els participants dins del firmament nocturn amb l'explicació dels principals punts de referència (Óssa Major, Óssa Menor, estrella Polar, Cassiopea), per passar després a les estrelles que formen el triangle de l'estiu: Vega (de la constel·lació de la Lira), Deneb (de la constel·lació del Cigne) i Altair (de l'Àliga). Finalment es van marcar altres constel·lacions característiques (Hèrcules, el Drac, Escorpió, el Dofí, la Corona Boreal). Un altre objecte celeste que es va poder observar amb molta nitidesa va ser la Via Làctia, ja que

les condicions de transparència i de foscor del cel ho permetien. Tanmateix, els assistents van poder gaudir d'algun estel fugaç.

A continuació, amb l'ajut de dos telescopis –un refractor i un reflector–, es van dur a terme algu-

terrestre, les estrelles, els exoplanetes, la galàxia i l'espai profund i, finalment, els límits del coneixement.

Un cop finalitzada la conferència, el públic va poder intervenir fent preguntes diverses sobre la darrera missió a la Lluna, sobre els forats de cuc i sobre l'asteroide Apophis.

Durant la Setmana de la ciència d'enguany hi havia prevista una altra sortida astronòmica, que, malauradament, es va haver de suspendre per les condicions meteorològiques adverses del cel, que impedi- en de fer observacions amb un mínim de qualitat.

Tampoc no podem oblidar el cicle de cinc tertúlies d'astronomia que va tenir lloc al bar del Casino Ceretà de Puigcerdà, on es va parlar de l'origen de l'univers, de la Lluna, dels planetes o sobre la possibilitat

d'existència de vida extraterrestre.

L'experiència, fins ara, ha estat força positiva. Tant als actes organitzats pel GRC com en d'altres organitzats per l'ajuntament de Bolvir, la presència de públic ha estat notable. S'observa un interès especial per l'astronomia entre els infants, que, naturalment, vénen acompanyats dels pares, els quals també se solen mostrar fascinats per allò que poden veure pels telescopis i per les explicacions que se'ls dona sobre les constel·lacions del cel.

Tampoc no podem deixar de banda una iniciativa molt interessant que ja fa diversos anys que està en curs, que és *La nit dels estels*, organitzada per l'Associació Universitària de la Cerdanya (AUCer), en el marc de la Universitat d'Estiu de Puigcerdà que, en les darreres edicions, ha permès de gaudir del firmament nocturn des de dalt de la Tossa d'Alp, gràcies a la col·laboració de La Molina, en permetre l'ús nocturn del telecabina. Pel que fa al futur de les activitats astronòmiques que organitza el GRC, tenim previst tractar d'aconseguir un telescopi motoritzat, per poder fer observacions molt més precises i ràpides, continuar organitzant xerrades –possiblement, portant-ne alguna a les escoles– i seguir fent sortides nocturnes per veure l'interessant firmament que podem contemplar des del Pirineu.

Tampoc no es descarta realitzar alguna acció contra la contaminació lumínica o fer activitats astronòmiques de dia, com per exemple, l'observació amb telescopis i filtres de les taques solars.

Fotografia amb alta exposició d'una sortida astronòmica a Guils. Es poden veure les trajectòries dels estels circumpolars.

Enric Quílez,
a "Les darreres
notícies del cel"

Oriol Font,
a "Què miraven al
cel els constructors
de dòlmens?"

nes observacions: una estrella doble (Mizar i Alcor), Júpiter amb els satèl·lits galileics (Ío, Europa, Ganímedes i Calixte) i, finalment, una nebulosa.

Finalment, el 24 d'octubre de 2009, a les 18 hores, va tenir lloc a la sala de convencions del Museu Cerdà de Puigcerdà la conferència *Darreres notícies del cel*, a càrrec d'Enric Quílez, president del GRC. A l'acte hi varen assistir unes 30 persones.

La conferència va tractar sobre els darrers descobriments astronòmics de l'any 2009 i es va dividir en sis blocs temàtics: el Sol, el sistema solar

Cartell anunciador
de la conferència "Les
darreres notícies del cel"

Llum, més llum...

Text **Enric Quílez i Castro**,
president del GRC
Fotografies: GRC

Llum, més llum...

...va cridar Goethe abans de morir, segons conta la tradició. Avui dia, però, em penso que aquestes paraules haurien tingut un altre significat i em penso que, tot i que la llum que reclamava Goethe continua sent molt necessària per a l'ésser humà, de l'altra llum –l'artificial– n'estem ben servits i gràcies.

Hi ha un experiment que recomano fer a qualsevol persona que vulgui conscienciar-se ràpidament sobre el problema de la contaminació lluminosa a la Cerdanya. Agafeu de nit la carretera del túnel del Cadí en direcció cap a Alp. Arriba un punt en què tota la comarca es mostra en la seva (r)esplendor: milers i milers de bombetes de l'enllumenat públic i privat de cases, urbanitzacions, carrers, edificis, tot de cop davant els nostres ulls. És una experiència colpidora.

Fa vint-i-cinc anys, un quart de segle només, el meu avi tenia comptats des de la terrassa d'on vivíem, a Guils, entre vint i trenta punts de llum, és a dir, llocs habitats on hi havia llum elèctrica. Actualment, la Cerdanya és una continuïtat lluminosa que ningú no sap on comença ni on acaba.

Les urbanitzacions han proliferat com bolets a la tardor i, amb aquestes, milers i milers de fanals. Sembla que els pobles competeixin entre ells a

veure qui té més llum, encara que es desaprofita estúpidament per restar deshabitats la major part de l'any o per anar bona part de la llum a qualsevol lloc menys al terra que haurien d'il·luminar.

Hem arribat al punt en què, als mapes de contaminació lluminosa presos per satèl·lit, la Cerdanya resulta ben visible, quasi com si d'una petita ciutat es tractés al bell mig del cor dels Pirineus, al costat de la Seu d'Urgell i d'Andorra. Aquest fenomen no és privat només de la baixa Cerdanya: a l'alta Cerdanya també s'han escampat les urbanitzacions i fa dècades que els llums de la megaurbanització de Font-romeu són ben visibles des de la baixa Cerdanya.

A tot això cal afegir l'enllumenat d'algunes estacions d'esquí i els cotxes. Trobar un racó fosc a la Cerdanya és una feina realment feixuga i molts cops, impossible. Per als que ens agrada l'astronomia, cada cop ens plantejem més haver de marxar a algun racó fosc per fer les nostres observacions o, fins i tot, marxar de la comarca.

Fa anys, es va començar a construir al costat de l'ermita de Bell-lloch, a Dorres, un observatori astronòmic. Fins fa pocs anys encara es podien veure força ver les runes d'allò que mai no va arribar a ser. El projecte es va desestimar amb l'estranya excusa que els llums de Barcelona contaminaven el cel cerdà i es van endur el pro-

jecte a Grenoble. Avui dia no els haurien calgut tantes excuses.

També, fins fa pocs anys, hi havia unes cúpules al municipi d'Urús per a observacions astronòmiques que van acabar sent traslladades perquè el cel cerdà havia perdut la seva negror.

Si no voleu anar a la carretera del túnel del Cadí a veure l'espectacle, és igual; mireu des de qualsevol lloc amb vistes a la vall. Des del mirador de Puigcerdà, per exemple. La Cerdanya és cada cop més semblant al Vallès o a una zona industrial qualsevol de la rodalia de Barcelona.

Aquest és el paisatge que volem vendre? Ja no us parlo del fet ben notori que ens han robat els estels, que la contemplació del cel nocturn esdevé molt complicada, perquè això sembla que importa a molt poca gent. Però ens han robat el paisatge nocturn. Això és una comarca de muntanya o és més propi d'una comarca industrial contaminada? Crec que la resposta salta a la vista.

Em penso que hi ha massa gent que ha confós el progrés i la modernitat amb l'excés i el malbaratament indiscriminat. Una cosa és tenir un enllumenat públic eficient i una altra de ben diferent és voler enganyar la nit i il·luminar-la.

Heròdot parla d'un faraó egipci al qual li van profetitzar que viuria una sèrie d'anys. Doncs el faraó, per enganyar la mort, va decidir que viuria també a les nits i va fer-les il·luminar de manera que semblés que era de dia. Així podria viure el doble del pronosticat. Si és cert, és obvi que el faraó no estava bé del cap. Potser que algú s'apliqui la història.

Calendari activitats a Andorra Any internacional de l'astronomia

Comissió Nacional Andorrana per a la UNESCO,
Departament de Recerca del Govern d'Andorra,
GAMMA, SAC, Àgora Cultural

Activitats realitzades

Durant el primer semestre l'astrofísic andorrà Joan Marc Miralles i Bellera va impartir una vintena conferències d'initiació a l'astronomia, cosmologia i recerca als alumnes de tots els sistemes educatius: Escola andorrana, Escola francesa i Escola espanyola de diversos nivells educatius.

26 de març del 2009: Mesura del radi de la Terra amb un gnòmon

Aquesta activitat es va dur a terme en diferents escoles del país. Eratòstenes d'Alexandria va ser capaç de mesurar el radi de la Terra al segle III abans de Crist segons les ombres que projecten uns objectes en funció de la seva latitud geogràfica i l'hora del dia. Al migdia del solstici d'estiu va observar que el Sol no projectava cap ombra a l'actual Assuan i en canvi a Alexandria sí, amb la qual cosa va deduir que la Terra no era plana. Els estudiants de 900 escoles d'Espanya, Europa

Mesura del radi de la Terra a les escoles

i Amèrica del Sud, i entre elles l'Institut espanyol de la Margineda d'Andorra, van prendre la mesura de la mateixa forma, a proposta del Grup d'Amics de les Matemàtiques d'Andorra (Gamma).

Abril: Correus Espanyols va emetre segells en motiu de l'Any internacional de l'astronomia. La tirada va ser de 300.000 segells.

Jean-Michel Armengol, Meritxell Mateu i Teresa Cairat presentant el cartell de la CNAU amb la fotografia de Jaume Riba

Joan Marc Miralles presentant l'astrofísic Jean-Charles Cuillandre realitzador de l'audiovisual Hawaiian Starlight 22/05/2009

100 hores d'astronomia a la plaça del Poble, Andorra la Vella, amb la col·laboració de l'AASU 03/04/2009

3 d'abril del 2009: en motiu de la posada en marxa del projecte *100 hores d'astronomia*, la Comissió Nacional d'Andorra a la Unesco va organitzar un observatori nocturn dels estels mitjançant telescopis a la plaça del poble d'Andorra la Vella. L'acte es va realitzar de les 20.30 a la 01.00 de la matinada.

2 de maig del 2009: La Poste va emetre segells en motiu de l'Any internacional de l'astronomia. La tirada va ser de 150.000 segells.

11 de maig del 2009: conferència pública a càrrec del Joan-Marc Miralles a la sala d'actes del centre cultural La Llacuna d'Andorra la Vella.

Del 13 al 19 de maig del 2009: Setmana de les matemàtiques, organitzada per l'associació Grup d'Amics de les Matemàtiques d'Andorra (Gamma).

Activitats dutes a terme:

Exposició al Centre de Congressos Lauredia de Sant Julià de Lòria dels següents temes:

Pòster de la Comissió Nacional Andorrana per a la Unesco

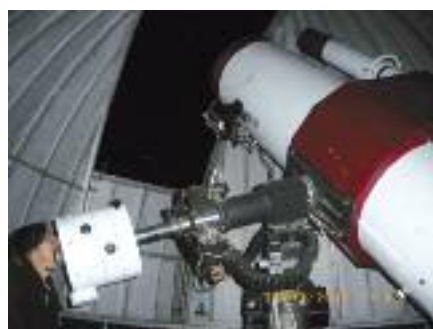
16 de maig: proves de matemàtiques al carrer. Es van distribuir samarretes als participants.

22 de maig del 2009: presentació i projecció de la pel·lícula *Hawaiian Starlight*, realitzada pel Dr. Jean-Charles Cuillandre, del Canada-France-Hawaii Telescope, a la sala Rocafort del Centre Cultural i de Congressos de Sant Julià a les 21.30 h. Es va oferir als participants una carpeta amb la imatge del rellotge solar de l'artista Sergi Mas.

Del 9 al 23 d'octubre: *Star counts*. L'objectiu d'aquest esdeveniment era comptar els estels i comunicar els resultats obtinguts en diferents webs especialitzades en aquest tema. Visites a observatoris astronòmics. Les visites seran les següents:
Centre d'Observació de l'Univers d'Àger (Bagaer)
Observatori de Sabadell, Seva i Pic du Midi (organitzat per la SAC).

Observant Saturn

Observant Júpiter pel telescopi de l'Agrupació Astronòmica de Sabadell el 28/11/2010

La mida de l'univers: projecció en Power Point de la Seu amb radis i distàncies dels planetes, de la NASA *Cosmic collisions* i de l'ESO *Eyes on the sky*.

L'edat de la Terra (Cenma) amb pòsters d'edats geològiques amb els animals que hi vivien.

La dona astronoma: exposició de Catalunya, dirigida per Cesca Figueres.

Homenatge a Bonaventura Adellach a la biblioteca nacional de Sant Julià de Lòria i d'Andorra la Vella, amb exposició de fotos

Exposició La dona astronoma al vestíbul del Centre de Congressos de Sant Julià de Lòria 10/05/2010, organitzada per GAMMA

El clima espacial

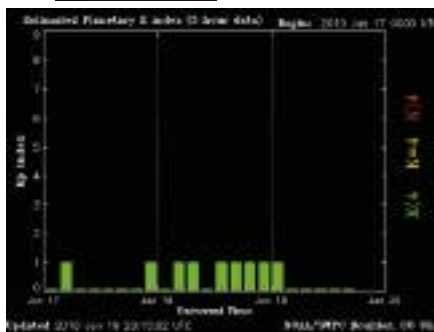
Text: Àngel Rodríguez i Montes
(AMACA)
<http://angel50.espacioblog.com>

El nostre clima depèn del comportament solar.

Segons les meves observacions meteorològiques i astronòmiques, la radiació solar, el seu comportament, els trànsits planetaris de Venus i Mercuri referents a la nostra situació solar, afecten directament el clima del nostre planeta. La constant de radiació solar manté una potència en watts que genera un equilibri tèrmic; si aquest comportament varia, les constants en watts varien i, per efecte, causa també la variació de les previsions meteorològiques a curt o mitjà termini.

Com a referència posarem el comportament del clima dels darrers mesos: l'activitat solar ha baixat bastant i al gener hem tingut un trànsit de Mercuri, que s'ha posat en línia entre el Sol i la Terra. Això ens ha generat una ombra electromagnètica important, registrada en gràfics de la NASA, amb una baixada de la radiació ultravioleta i del soroll.

Com és sabut, quan apareixen els eclipsis de Lluna la temperatura de la zona afectada per l'ombra pot variar d'algunes dècimes de grau o fins i tot d'algun grau; en el cas de l'eclipsi de Mercuri, l'ombra és inapreciable lumínicament però en canvi la radiació directa rebota en Mercuri i surt distorsionada cap al nostre planeta. Aquest efecte es notarà més entre l'octubre i el desembre, quan aparegui el trànsit de Venus, un planeta de gairebé les mateixes dimensions que la Terra. El seu trànsit serà de quasi deu dies i es col·locarà entre la Terra i el Sol, i durant un dia

s'hi veurà involucrada una Lluna nova. Segons les meves observacions, en aquest període les temperatures baixaran a valors molt baixos, amb vents superiors a 190 km/h i nevades importants. En els últims mesos es pot apreciar que els desplaçaments de les borrasques en els mapes dels satèl·lits tenen un desplaçament equidistant; és a dir, neixen en zones de l'equador o punt de rotació del planeta més fort i es desplacen cap als pols corresponents en forma de rínxol. Això ha estat sempre així, però perquè té un sentit.

Segons les meves observacions, és com si actualment les línies de camp magnètic estiguessin canviant de meridians, la qual cosa faria que les formacions de núvols i borrasques també.

Si això és així, podem esperar que el que està succeint no canviï i que els que hàgim d'adaptar-nos-hi siguem nosaltres. Espero equivocarme, però si és així i durant l'any es confirma la constant, el planeta no es reescalfarà i entrarà en un cicle de fred, amb una possibilitat que vegem més canvis si la inversió de la polaritat solar s'avança. Per què? Doncs perquè la polaritat del camp magnètic terrestre depèn de la polaritat del Sol; si el Sol canvia com ho fa periòdicament, el camp magnètic del planeta també l'afecta. Però no cal preocupar-se, la Terra no es capgirarà, no. El que canviarà serà la polaritat: el nord serà el sud i el sud serà el nord, però l'est i l'oest es mantindran, els vents tindran unes perturbacions temporals igual que el cicle de l'aigua, i després tot tornarà a lloc, però amb els signes dels pols canviats.

L'embolic serà per als animals, que perdran el nord—mai més ben dit—, els sistemes de navegació no serviran i caldrà variar-los tots, els satèl·lits no enviaran les coordenades bé i caldrà actualitzar molts programes informàtics de navegació, etcètera. Però no serà la fi del món per a ningú.

(Traducció de Natàlia Lalinde)

Les cendres dels estels

Text: Alexandra Grebennikova i Vólková

Quan era petita, em van explicar que estava feta de les cendres dels estels. Algun estel s'ha mort per recrear-se, com l'au Fènix, en mi. Quan mori, tornaré a les cendres, a la semblança de l'estel que fou el meu començament. Els estels i les llavors moren per donar començament a una nova vida. Sempre he entès el moviment constant del cosmos com l'analogia de l'ànima humana, tota una promesa, tota la perfecció en potència i en desenvolupament.

La noció de l'infinit és un concepte íntimament religiós. L'espai infinit no espanta tant com el possible fi de l'espai. Si la hipòtesi de l'espai infinit de moment és científicament acceptada, qui m'impedeix aferrar-me a la hipòtesi de la vida infinita? L'eternitat és tota una aventura. L'acabament del temps no té futur. El temps i l'espai deuen anar estretament lligats: és impossible imaginar la noció de l'espai en expansió constant sense la noció del temps. L'expansió no és possible si no té lloc en el temps. L'eternitat, avui en dia, és una hipòtesi viable.

El que fa l'infinit, naturalment, és oferir un camp d'investigació il·limitat. Com més vast se'ns presenta, amb més pertinència se'ns posa la pregunta del perquè de tota la investigació. L'exploració del món, fins a avui, sembla que l'ha espatllat molt més del que ens ha servit per millorar-lo. El cel d'estels que se'ns obre cada nit està a més a més poblat de *deixalles espacials*—falses estrelles que tremolen en una mena de llimb on les han deixat—. La hipòtesi que la Il·lustració produí l'escissió entre la lògica mecànica i

instrumental i el sentit profund i últim de les coses sembla que s'està confirmant. No veig gaires fets que pugui utilitzar per falsejar-la.

La lliure i pròpia voluntat de l'ésser humà—un ésser curiós fins a l'estupidesa i genial en la seva capacitat per adaptar-se als nous descobriments (i adaptar els nous descobriments a si mateix)—, aquella lliure i pròpia voluntat sembla indiscutible. Vivim en un món que ens hem creat amb les nostres pròpies mans i amb les nostres pròpies ments: un món a més a més perillós i cruel que ens ofereix tots els paranys de la falsa seguretat que tan curiosament hem construït nosaltres mateixos. Vivim en un món mecànic; els nostres llums ens tapen els estels, l'asfalt ens tapa la terra i l'aire que respirem fa olor d'oli i gasolina. Però aquella mateixa curiositat és l'única via que tenim per realitzar el nostre potencial com a substància pensant, com l'únic ésser de l'univers que dubta de l'existència del qual no dubtem.

Som un accident bonic o una creació d'un creador del cel i de la terra? No ho sabem del cert, però és curiós que ens ho demanem. Potser és veritat—com diuen alguns— que la tècnica no és una cosa merament humana, que els humans només alliberem la potencialitat de l'existència ja continguda en totes les coses. Si és així, cada descobriment nostre no és res més que un *desvetllar* d'una cadena d'esdeveniments adormida. L'espai s'expandeix amb el temps. Hi naixen els nous estels. De les cendres dels estels que es moren apareixen combinacions noves, inesperades, dotades d'un sentit que sobrepassa tot el que ha participat, de forma més planera o més indirecta, en el procés de la seva formació.

Concert de cloenda de l'Any de l'Astronomia, organitzat per Àgora Cultural, secretariat GAMMA i AMACA

In campo aperto

Ignasi Ribas Lòria 10/05/2010

Text: Ignacio Ribas Taléns

L'obra *In campo aperto* composta el 2008 (per a un o dos organistes o un o dos orgues) implica la capacitat creativa de l'interpret, que deixa camp obert a la seva llibertat expressada en amplis moments d'improvisació.

La partitura d'*In campo aperto* és una partitura gràfica i s'inspira en l'antiga escriptura adiestemàtica* dels manuscrits de cant pla (més tard conegut com a cant gregorià) en un primer moment de la història de la notació musical, on les altures no estan definides, tan sols insinuaes. Aquesta escriptura sempre ha estat interessant per mi, pel seu suggeridor disseny i la llibertat que implica la seva reinterpretació des d'una perspectiva contemporània.

Així, la partitura proposa deu textures que insinuen l'altura i la densitat sonora, sense referències de pentagrama ni ritme, altura o harmonia tradicionals.

La intenció d'aquest procediment ha estat que la matèria sonora en estat brut s'expressi amb tota la força de l'indòmit.

Per a l'acompanyament de les imatges del *Hubble* en el acte de clausura de l'Any de l'astronomia a Andorra, es juxtaposa la interpretació en viu en l'orgue de Sant Esteve amb l'enregistrament realitzat durant la seva estrena en el gran orgue de l'església de Sankt Peter de Colònia, l'octubre de 2008, dins el festival de música contemporània Orguelmixturen, al qual es deu l'encàrrec de la seva composició.

La durada de l'obra és de 30 minuts.

*Es tracta d'una escriptura musical encara sense la pauta de referència que més tard va ser origen del nostre pentagrama actual.

Sílvia de Cambra presentant el concert d'orgue interpretat per Ignasi Ribas amb imatges de l'espai

- bonosa

2. Qui som

2.2 Assessors, collaborators

- bomosa
- ¹

barnes®

3. Objectiu del projecte

- bomosa*

References

[illegible]

ASTRONOMIA

4.5 Instruments

Thompson is a full-time mother, but she also is an avid collector and lover of vinyl. **Blackout** (red CD, \$7.99 to \$9.99), described as a blend of hip-hop, funk, soul, and jazz, is a must-have. It includes 12 songs, and it's a CD that's guaranteed to qualify. Take me back to the 1970s, I heard you say. This vinyl is **SHOCKING**.

Reactor's construction, however, the Reactor, could not be
integrated completely, and a separate part
was left in the reactor's power plant.

Downloaded from <http://jeb.sagepub.com> at The University of Hong Kong on June 11, 2015

[illegible]

Modelul par a lăsat de exemplu, dintr-o dată, să se apăsăm, nu de partea I dar probabil că vom vedea schimbări.

bormasit

5. Funcions del personal

- 4. Que s'ha fet l'acompanyament parental, l'assistència i l'afecte en el cas d'urgència?
- 5. Com es fa una comunicació efectiva al grup i al llavors?
- 6. Què és, com es fa, com s'organitza i com es fa una reunió?
- 7. Com es fa una reunió efectiva i com es fa una reunió efectiva?
- 8. Com es fa una reunió efectiva i com es fa una reunió efectiva?
- 9. Com es fa una reunió efectiva i com es fa una reunió efectiva?

- Contribuire al rafforzamento delle strutture dell'ONG italiana;
- Individuare punti di incontro e di rapporto;
- Contribuire a finanziare programmi internazionali e locali, programmi di capitale e programmi di sviluppo ambientale;
- Realizzare joint-ventures e legittimare programmi, iniziative etc.
- Analizzare iniziative e dati e realizzare studi e ricerche sui seguenti argomenti:
- Osservare, valutare e orientare i risultati del lavoro della ONG, per individuare le

[illegible]bomesa[®]

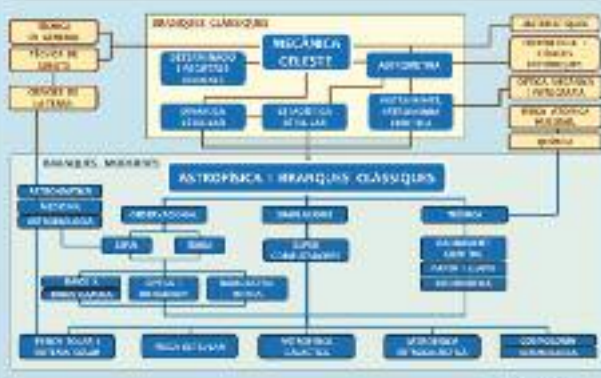
6. Inversió prevista

[illegible]

4. La brevedad del texto de la tesis se debe a que se trata de un trabajo de tesis de grado de licenciatura.

homosa®

Annex 1.- Branques de l'Astronomia

homosar

*Premis Martí i Pol 2010,
organització Biblioteca Pública*

Marta Prous, Susanna Vela i Inés Sánchez
Foto: SEG

Premi Categoria Poema
Marta Prous i Vilaseca

ENYOR

Pseudònim: Riu avall

T'has vestit de blau
i sortiràs a veure la nit.
La foscor és el teu recer
i prop la mar
buscaràs l'únic senyal
que mai no trobaràs.

Però hi tornes,
cada nit,
com la sorra vençuda
que el mar abandona a la platja
una i mil vegades.

La nit et bressola,
tanques els ulls
i la remor de l'aigua
t'insinua l'únic indret segur
però que no records.

I vols tornar-hi perquè potser
l'univers era silenci i aigua.

Blau: color de mar,
color de cel,
i per a tu, color de nit.

Et capbussaràs en el teu somni,
parany multiplicat per cada instant
i un infinit d'aigua i silenci
et durà un altre cop aquí.

Somiaràs que en no existir el dia
podràs viure de nit
i en el rellotge del futur
hi veuràs milions de cels
milions de blaus,
milions de mars.

I hauràs somiat cent anys,
o potser els hauràs viscut.

Vestida de blau,
sortiràs a veure la nit
cercant un traç d'horitzó,
una espurna d'il·lusió,
una mà, un gest
que saps que mai no abastaràs.

Portada del recull
ANGOIXA

Categoria Recull accèssit **Ramon Esquerré i Cirera**

ANGOIXA

Pseudònim: Ramon Borra

1

Com un pes que m'esclafa el pit
I no em permet pronunciar
La paraula pensada.

Com una serp que em serra la gola
Aferrant-se al silenci d'un crit
Mort abans de sortir.

Com el fil de llum que per la finestra
Es filtra a la fosca i fixa
La fi del meu son.

Com l'esglai de l'ànima primitiva
Udolant esbojarrada, cridant davant
L'eclipsi ancestral.

El primer sentiment del nounat
...angoixa.

2

Una llengua salada sorgí del mar
I engolí l'illa.

En uns segons l'aigua segà
Tota vida.

I els meus hi eren en aquella platja...

En un hotel amb vista a l'infinit.

Cinc estrelles que Neptú s'endugué per fer-ne
Corones de morts.

I els meus hi eren en aquella platja...

Viatge d'agència cap al paradís
O cap a l'infèrn.

Terra promesa per a nuvis
Sense futur.

I els meus hi eren en aquella platja...

En aquell hotel ningú respon excepte
El silenci.

En aquell país ningú no sap, tan sols

Silenci.

Als informatius xifres sense ànima no paren
De créixer.

Tres-cents, cinc-cents, mil

Tots morts.

I els meus hi eren en aquella platja...

I els meus hi eren en aquella platja ...
des d'ara anomenada...angoixa.

3

Mare marona

Tan dolça acarona

La cara rodona

Del seu reietó.

Mare marona

Escolta'l, escolta'l,

Que no te n'adones

Que no és com tots?

Mare marona

Que ja ha passat l'hora

I ell encara plora

I no diu ni un mot.

Digues marona

Com és que fa estona

Que no reacciona

Amb aquest soroll?

Mare marona

Ai com creix l'angoixa

Que tan d'hora trona

Ja dins del teu cor.

4

Angoixosament visc i miro

I el mirall dels teus ulls

I el mirar del meu plor

T'allunya de mi.

Voldria ser-te sincer.

Obrir-te el meu cor sense por.

Per què em costa tant allò senzill per a tothom?

Temo que el secret
Que guardo dins meu
Et faci fugir per un camí
Sense perdó.

Però jo no et vull mal.

Per res del món.

Paraula o silenci, només dues sortides
Cap al dolor.

5

Crits dements

Cadires de rodes

Esquenes corbes

Ulls esbatanats.

Una idèntica fi per a camins diferents.

Residència geriàtrica.

Dies, hores i minuts.

Temps llarg inexistent.

Noranta-dos anys té l'àvia d'aquell racó.

La meva àvia estimada!

Mil records compartits que ara van sobre rodes.

Miro uns ulls quasi morts.

Però quan un dia rius, sense saber per què,

M'aferro a la idea d'una ànima viva

En aquest cor arrugat.

Si em poguessis parlar...

Si et pogués parlar, filla meva,

Fer-te entendre el meu dolor,

Sabries fins a quin punt desitjo,

Cada dia, cada hora, cada minut,

Acabar amb aquesta angosta de veure't tan a prop i
tan lluny.

Acabar amb aquesta angosta de no poder-te ja ni
estimar.

Categoria Recull accèssit **Eva Arasa i Altamira**

ACCIDENTS DE LA GEOGRAFIA PERSONAL

Epíleg

-1-

Som tan lluny
com si fóssim l'un davant de l'altre.

-2-

Vull viure a Austràlia un temps,
al mig del desert,
que el sol i el vent
m'esquarterin la pell.

Tan lluny,
a les antípodes de mi,
viuré somorta.

Escriuré a la sorra
amb la punta del dit
perquè després no en quedi res.

Res.

Austràlia sóc jo:
aïllada i sola.

-3-

Tremolo d'enyor
i la primera llum
quan obro els ulls
és mig aigualida,
i amb un lleu regust
com de salabror.

-4-

I no sé quines em pesen més,
les hores que són buides de tu
o les hores que no estarem junts,
el rellotge d'avui o el després.

M'espanta quan tot sigui d'ahir,
que no hi ha marxa enrere, ho sé,
i t'allunyes amb cada minut,
amb cada segon perdo un amic.

-5-

Ets llum.

Tu ets la llum
de l'estel del matí.

O potser ets la llum d'aquell far
que veia de la platja estant,
quan sé i és del cert que, allà,
ajaguda damunt la sorra
i sense por d'estavellar-me,
simplement la llum no em calia.

Obstinada, et busco igual
aquella resplendor fugaç,
sobrera i estimada guia.

-6-

Si jo fos una sola nit,
seria aquesta i no cap altra,
quan m'he desdibuixat en tu.
Sense contorn en l'abraçada,
puc reinventar-me de nou,
renéixer ara tota nua
i empeltar-me en el teu cos:
ets en mi, estimat amic.

Eva Arasa, Susanna Vela i Inés Sánchez
Foto: SFG

Nus

-7-

Fes-me avui de copa:
per assaborir
un nou gust
--préssec, tabac i tu--
em beuré el licor
de la teva boca.

-8-

Un desig:
penetrar-te,
obrir-me pas
pels teus camins
i així conquerir-te
amb el tou del dit.

-9-

Un silenci he construït
i, quan m'hi trobo,
no m'hi reconec,
m'escarneixo i me'n ric.
"De què rius?"
Si ho sabessis...
De callar
aquest moment precís.

-10-

Després d'una foscor incerta.
M'enlluerna
un cel de petits estels de plàstic,
fosforescències excitades a mitja nit.

-11-

T'has adormit.
L'esbufec del son
és tranquil,
la fragància càlida
que exhala el teu cos
impregna el llit.

Em fascina
el borrisol
a l'orella.
Embadalida,
observo:
l'espasme
i el múscul,
que es relaxa després.

Les parpelles ens separen
i, des del meu món,
no arribo allà on ets.

-12-

Escriu serenament,
com qui no vol la cosa.
I els records de tu
no em fan cap nosa
quan, distreta,
em vénen al pensament.
Només lamento,
en algun moment,
no haver estat del tot sincera.
I de nou m'ho callo.
Tot per portar-ho dignament.

-13-

Tornaria a aquella nit,
a la terrassa,
les glopades d'aire fresc
lluny de la xafogor urbana.

M'eriçava la pell
el baf del teu alè
vora el meu clatell.

El licor de préssec
em transportarà,
inevitablement,
a nits de llençols humits,
rebregats,
amarats de suor i de desig.

-14-

Reculo per viarany incert
i refaig un vell camí,
amb llagues als peus
i una cicatriu al pit.

-15-

Quan recordi els teus ulls,
veuré un mar enterbolit.
No em preguntis per què:
la metàfora me la guardo
fins que caigui en l'oblit.

-16-

Em fugen els segons

pel palmell de la mà.

Un a un,
van marcant el compàs
d'un vell ritme
que no vull aturar.

-17-

L'amor és de sucre:
llaminer,
però et corca les dents.

-18-

Santa Innocència,
la dels versets d'amor.
I el cinisme,
l'excusa del mal pedredor.

-19-

En un món que em diuen que és globalitzat,
encara tenim sort que hi queden miralls:
així, em puc mirar la forma del nas.

Vivim en l'època dels reality shows
i no trobo enlloc la realitat,
però el meu nas sí que em sembla real.

No hi ha res més local ni res més real
que la imatge de la punta del meu nas.

-20-

L'home del temps
d'una emissora nacional
assegura que aquesta nit
no hi ha ni un sol núvol
al cel del Principat.

I a mi ja m'ho semblava,
que avui no neva,
que és només la borrufa,
que avui estic trista
d'haver-ho estat ahir,
i la llàgrima que em rodola,
galta avall,
és una llàgrima del passat
que el vent ha empès fins aquí.

-21-

En plena vall, el sol il·lumina de biaix:
és així que aprems que, fins i tot quan és de dia,
el món no és mai
gaire esplèndid ni radiant.

-22-

Em vas demanar que et vigilés el foc:
"que no s'apagui mentre no hi sóc".
I en realitat hi has estat ben poc,
i jo segueixo aquí, cremant branquillons.

-23-

M'he encallat
entre el problema i la solució.
Potser si d'esma em cerco
encara m'hi trobaré:
al bell mig del signe igual.
I això, segur, és el pitjor.

-24-

L'univers
i el meu petit món
Exhalen la teva
olor

-25-

Retalls d'una nit d'estiu:
les roderes d'altres cotxes,
vistes pel far insolent,
m'assenyalen el camí
que ens porta cap a Togores.

Ajaguts en la pinassa,
conversem distesament,
bevem vi en gots de plàstic
i ens mengem un sopar fred:
quatre talls de llonganissa,

llesques de pa de pagès.

Em distreu el pensament
el gos que de sobte borda,
o potser és la mirada
--els ulls de qui vol i dol--
que m'ha quedat ben clavada.

Recordo els nostres cossos,
pàl·lids de color de lluna,
i aquesta olor que desprens
que em diu que sóc a casa,
en ma terra del Vallès.

Desenllaç

-26-

Avui m'he blindat,
no em surt ni un mot.
Potser és normal
si ja ho he dit tot,
si ja ho he fet tot.

-27-

Si tu no ho saps, t'ho diré:
has estat un terratrèmol.
M'has esquerdat, simplement.

-28-

A l'altra banda del mirall
hi ha tot un món a l'inrevés:
allà t'he deixat d'estimar
i jo m'estimaré molt més.

-29-

Què hi puc fer, si m'empeny el delit?
Sota la pell, hi ha el pols que em batega,
que no preveu que hi hagi cap pega
més enllà del plaer dels sentits.

-30-

La terra ha deixat de girar sobre el seu eix
i així i tot descriu una òrbita al voltant del sol.
Passen els anys lentament, però no pas els dies.

-31-

L'epidermis, l'equador.
I el que passa allà al defora
i el que passa pell endins
són dues realitats
que es mouen en paral·lel
cap a dos pols oposats.

-32-

Enyoró un temps
que no serà meu.
Te m'has clavats,
a l'entranya,
i allà on eres tu,
ara hi ha un buit.
M'exploro el relleu
i entre els accidents
de la geografia personal
t'hi trobo l'empremta:
just on el ventre acaba
i em comença l'ànima.

-33-

I arriba un dia
en què l'amant
diu que t'és amic.
Tot és finit.
I punt.
I seguit.

VII Setmana de les Matemàtiques d'Andorra

Text: Sílvia de Cambra,
presidenta de GAMMA

Com cada any quan s'apropa el maig Gamma (Grup d'Amics de les Matemàtiques) ja té preparades diverses sorpreses per a la VII Setmana de les matemàtiques d'Andorra, que tindrà lloc del 9 al 15 a Sant Julià de Lòria.

Aquest any la conferència tractarà dels fractals i la natura. Els trobem a tot arreu: el llamp, l'esponja de mar, el sistema nerviós, els flocs de neu... o un quadre d'Escher. Les estructures es divideixen i es fan petites per tal d'arribar a tot arreu, fins i tot es pensa que l'univers té estructura multifractal. Serà la matemàtica Maria Isabel Binimelis i Bassa que ens ensenyarà *Una altra manera de veure el món* i ens explicarà els secrets amagats en les formes geomètriques de la realitat que ens envolta. Seguidament tin-

drem un taller de fractals en què la conferenciant, amb ajuda del també matemàtic Albert Violant, ens ensenyarà a fabricar fractals dibuixats, amb paper doblegat, retallats, digitals... i al qual podran participar estudiants, professors i tots els assistents. Però també tenim l'Any de la química 2011, coordinat per la CNAU (Comisió Nacional Andorrana per a la Unesco), i farem una recerca dels elements de la taula periòdica que trobarem al Principat. Per això hem convocat un concurs de fotografia titulat *1 gram de* adreçat a totes les escoles on caldrà fotografiar objectes i paisatges on hi hagi un gram d'algun element, en honor a la premi Nobel de química Marie Curie que va aconseguir un gram de radi. Amb les bases del concurs s'entregarà un resum fet per la Dra. Montserrat Mases de les 32 mines inventariades pel Dr. Josep Maria Mata Perelló, i que es pot consultar al llibre *Altres mirades, Itinerari per la geologia d'Andorra* amb fotografia de Jaume Riba i coautors Mases, Natàlia Gallego i Aina Margalef (pàg. 139). Volem que el patrimoni miner del país deixi de ser inèdit. Per aquest motiu, amb la col·laboració de Mata Perelló, farem una sortida de camp

per descobrir algunes d'aquestes mines, com la de plom i coure d'Encamp, però d'altres, com les de Soldeu, a 1.900 m, només es podran localitzar. Gaudirem de totes aquestes explicacions durant el 1r Congrés internacional del patrimoni geològic i miner dels Pirineus, que tindrà lloc del 20 al 22 de maig.

Durant tota la setmana disposarem diverses exposicions al vestíbul del Centre Cultural i de Congressos Lauredià. Seran de *Fotografia matemàtica*, *Fractals*, *1 gram de*, sobre els elements de la taula periòdica. També trobarem fractals en l'art de les pintures de Miquel Puigdemasa. O en un vídeo d'estructures de l'univers com galàxies en espiral. Us esperem a tots per gaudir de la bellesa que trobem en el nostre món matemàtic.

Presentació de la revista ÀGORA CULTURAL número 15

28 de setembre del 2010 al Centre Cultural La Llacuna

Clara Vives, secretària d'Estat de Cultura; Jaume Ramond, president de Velles Cases Andorranes; i Rosa Ferrer, cònsol major d'Andorra la Vella durant la presentació

Natàlia Solà, premi Àgora Cultural 2009 en el seu parlament d'agraïment

Exposició UdArt Poesia

El 16 de setembre del 2010 es va inaugurar a la Universitat d'Andorra l'exposició a l'entorn del contingut de la revista especial Poesia (núm. 13) editada per Àgora Cultural. La mostra estarà exposada mig curs amb els poemes d'autors andorranos i l'altre mig amb els poemes ceretans i alturgellencs.

Gener 2011

Presentacions literàries, al llarg de l'any (CCC)
Sortida cultural i concert Simfonia del Nou Món de Dvorak a Tolosa (M)
Sessió de cineclub, els dimecres (CCVA)
Concurs de fotografia de la Capitalitat de la Cultura Catalana (CCC)

Febrer

Dia de la cultura i lliurament Premis Àgora Cultural 2010 (Àgora Cultural)
Sessió de cineclub, els dimecres (CCVA)

Març

Sessió de cineclub, els dimecres (CCVA)
Inici Cicle de conferències de divulgació científica 2010, mensual (SAC)
Joves voluntaris per la llengua (CCC)
Presentació de la revista Àgora Cultural núm. 16-17 (Àgora Cultural)
Presentació del llibre de les 6s Trobades Culturals Pirinenques (SAC)
Xerrada sobre la petjada ecològica d'Andorra (ADN)
Concurs de fotografia de natura: Foto Natura ADN 2011 (ADN)

Abril

Presentació del llibre de les XV Jornades, dia 5 (SAC)
Sessió de cineclub, els dimecres (CCVA)
Concert a l'església de Sant Esteve amb el Cor Jove Vila de Salou i l'Orfeó Andorrà, dia 8 (OA)
Presentació del llibre de Sant Jordi (CCC)
Concert d'orgue, Divendres Sant, a l'església de Sant Esteve: Paràfrasis gregorianes, a les 21.30 h (Faova)
Celebració de la diada de Sant Jordi, dia 23 (Àgora Cultural)
Entorn natural al voltant dels recs del solà i de l'obac: de la roureda a l'alzinar de muntanya (ADN)

Maig

Exposició "El Món Agrari a les Terres de Parla Catalana", del 3 al 29 al Claustre dels miralls al Santuari de Meritxell (SAC)
Presentació del llibre Recull de Cicle de conferències i Debats de recerca 2009 (SAC)
Sessió de Cineclub, els dimecres (CCVA)
Exposició i taula rodona a la Massana còmic 15a edició, dia 7 (SAC)
VII Setmana de les Matemàtiques, del 9 al 15 (GAMMA)
Recercat 2011, els dies 14 i 15 (SAC)
Concert a l'església de Sant Esteve amb la Coral del Ebro i la Coral Margen Izquierdo de Saragossa i l'Orfeó Andorrà, el dia 21 (OA)
XXXXII Jocs Florals Juvenils i XXX Jocs Florals Infants (CALL)
L'orgue, a l'església de Sant Esteve (organitzat per l'Ambaixada d'Espanya), dia 26 a les 20 h (FAOVA)
Xerrada per a Infants sobre "Els Arbres d'Andorra" (ADN)

Cineclub de les Valls
C/ Nova Clara 10, Andorra la Vella
910 00 00 00
cinclub@cinclubdelesvalls.ad

PROGRAMA Gener – Març 2011

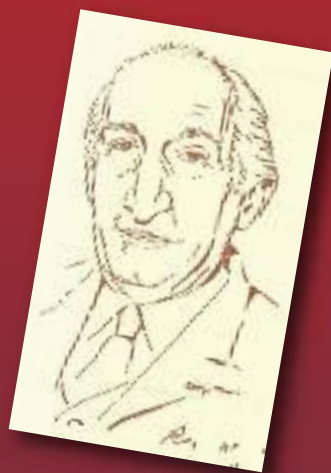
A les 22h
al Teatre Comunal
d'Andorra la Vella

Projeccions en V.O. subtit.

 12 de gener <i>Free Rainer: Dein Fernseher lügt</i> Hans Weingartner Àustria-Alemanya, 2007	 19 de gener <i>Five minutes of Heaven</i> Oliver Hirschbiegel Regne Unit-Irlanda, 2009
 2 de febrer <i>Capitalism: A Love Story</i> Michael Moore EUA, 2009	 16 de febrer <i>La mosquitera</i> Agustí Vila Espanya, 2010
MARÇ: DONES PROTAGONISTES	
 2 de març <i>Mother & child</i> Rodrigo García EUA, 2009	 16 de març <i>Ehky ya Schahrazad</i> Yousry Nasrallah Egipte, 2009

Antidiploport de:

Josep Fontbernat i Verdaguer

AGORA
CULTURAL

